

عرفان

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی
ثور ۱۳۹۶ هجری شمسی

- آغاز ادبیات معاصر در
- پیدایش زبان
- د پښتو اوسني ادبیات

عرفان

د پوهنې وزارت

مجله تحقیقی، ادبی، تربیتی و اجتماعی

ثور ۱۳۹۶ هجری شمسی

Erfan

Research, Cultural & Social Magazine
Month: April – May 2017

کتاب و کتابخوانی سنگ بنای توسعه ی فرهنگی، رشد تمدن ها و تنها راه انتقال علوم گذشتگان به این عصر است

ښوونه او روزنه د یوې پرمختللي ټولنې بنسټ جوړوي

د پوهنې وزارت
د نشراتو او اطلاعاتو ریاست
کابل - افغانستان

Directorate of Publication & Information
Ministry of Education
Islamic Republic of Afghanistan

E-mail: magazineerfan@gmail.com

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مسوول مدير

محمد ابراهيم ستانکزی
مهتم: صادق سپين غر
کتنپلاوي

محمد کبير حقل

معراج زماني

استاد گل رحمان رحمان

سر محقق محمد قسيم باور

سر محقق محمد آصف گلزاد

د سرمؤلف مرستيال عنايت الله عادل

محمد اکرم وفادار

عبد الصبور غفراني

محمد نسيم عياد

محمد اکبر خالد

علمي مشاور

سيد احمد اشرفی

خبريال

عبدالواسع سعادت

انځور

محمد ادریس نوري

کمپوز چارې

احمد شعیب ورسجی

ډیزاین

بريالی رحمانزی

د دفتر شميره

۰۷۲۹۸۱۹۰۳۵

مخ	ليکوال	ددې گڼې مطلبونه
۱.....		سرمقاله.....
۳.....	سرمحقق محمد آصف گلزاد.....	آغاز ادبيات معاصر درى
۱۳.....	مؤلف محمد عزيز حسين خېل.....	په پښتو ادب کې ژباړه...
۱۸.....	ښوويالې بريالې رضوانى.....	پيدايښ زبانه
۲۷.....	سرمؤلف مرستيال فيض الله فايز.....	د علامه پوهاند عبدالحي...
۳۱.....	ښوونمل حفيظ الله همكار صديقي.....	رشد كودكان در بازيها...
۳۸.....	مرستيال سرمؤلف عنايت الله عادل.....	د گروي معاملي
۴۸.....	سرمحقق گل باز بنيادي.....	خسونت عليه كودكان...
۵۷.....	خېونوال محمد نبي صلاحي.....	د پښتو اوسني ادبيات
۶۳.....	محقق علي حشمت سنا.....	فتوحات مسلمانان در...
۷۵.....	مؤلف غلام حسين سليمانزى.....	د ويني لور فشار او ټيټ...
۸۴.....	معاون سرمؤلف سامعه واعظ.....	مشكلات جهاني محيط...
۹۱.....	مؤلف عبدالولي كلماني.....	د پشه يي ژبې شاعران او...
۱۰۰.....	معاون محقق علي احمد جعفري.....	سياست مذهبي در دوره...

د عرفان مجله د مطالبو په اېډيټ کې خپلواکه ده، راغلې ليکنې له عرفان سره پاتې کېږي.
د عرفان مجله د ليکوال د ليکنې ننگه نه کوي، هر ليکوال ته ښايي،
چې د خپلې ليکنې ننگه په خپله وکړي

د پوهنې وزارت

خپرنيزه، ادبي، ښوونيزه، روزنيزه او ټولنيزه مجله

غويي ۱۳۹۲ هجري لمريز

سر مقاله:

د راتلونکي نسل روزنه دروند مسوولیت دی

ښوونه او روزنه هغه شتمني ده، چې د هر هیواد راتلونکی ور څخه خړوبیږي د هیواد آبادي، سمسورتیا له ملي نوامیسو څخه دفاع، د خپلې آزادۍ او خپلواکۍ ساتنه، د خلکو ترمنځ سوله ییز ګډ ژوند، ملي یووالی، خپل فرهنگ او کلتور ته خدمت کول د عامه شتمنیو ساتل، له رشوت، خیانت او فساد څخه ډډه کول هغه کړنې دي چې زموږ د هیواد او خلکو برخلیک وړپورې تړلی دی؛ که چیرته هیواد او خلکو ته ژمن وو هېڅکله به مو هیواد له دغه شان ستونزو او ناخوالو سره چې همدا اوس ورسره لاس او ګریوان دي مخ نشي، پورتنیو ټکو ته په پاملرنې سره د اوسنیو او راتلونکو ټولو ناخوالو او ستونزو د حل یوازینی کلي له درنو میندو، پلرونو او زموږ درنو او د قدر وړ ښوونکو او استادانو په لاس کې ده. د اروا پوهنې پوهان وایي چې «انسان د محیط زېږنده ده نه وراثت»، دا خبره تر ډېره بریده سمه او پرځای ده، ځکه چې د افرادو روح او روان د خپل چاپیریال (پلار، مور، استاد) د روح او روان انگازه او انعکاس دي او له دې پرته بل څه نشي کیدلای؛ نور اړخ چې د هیواد په دې حساسو شپږو کې له خپلو درنو استادانو، ښوونکو او کورنیو څخه وغواړو چې د خپلو اولادونو په سالمه ښوونه او روزنه کې له بل هر وخت څخه زیات زیار وګالي، خپلو اولادونو ته سمه لار وروښيي او پرې نږدې چې زموږ په هیواد کې پردي ناروا او نامشروع غوښتنې پلي شي.

یو له ډېرو مهمو او ارزښتمنو غوښتنو څخه دا ده چې په ښوونځیو کې ښوونیز او روزنیز نظم او دسپلین وساتل شي، په ښوونځیو کې د نظم او دسپلین د ساتلو په برخه کې درنو کورنیو برخه ډېره غوښنه ده، کورنۍ کولای شي چې د خپلو اولادونو کړنې وڅاري، له

هغوی څخه هره ورځ پوښتنه وکړي چې په ښوونځي کې مو څه تيرېږي، ښوونځي ته په لاره کې درته کومه ستونزه شته او که نه؟ ښوونکی صاحب ټولگي ته راځي او که نه؟ او نن يې په کومو موضوعاتو خبرې وکړې... په دې کړنې سره کورنۍ کولای شي د خپلو اولادونو له حال او احوال څخه خبر شي د هغوی په ستونزو وپوهيږي او د حل لپاره يې لازم چمتووالی ونيسي کورنۍ بايد د ښوونځي له ادارې سره تل په اړيکه کې وي او د خپلو اولادونو په کنترول او سالمه روزنه کې د ښوونځي له ادارې سره مرسته وکړي که کورنۍ د خپلو اولادونو په هکله بې غوره وي او د هغو د عملونو څخه بې خبره وي؛ نو هېڅکله به هم ښوونيزو لوړو موخو ته ونه رسيږو، کورنۍ د خپلو اولادونو د سالمې ښوونې او روزنې بشپړ مسووليت لري او نشي کولای چې له دې مسووليت څخه ښوونځي ته د خپلو ماشومانو په لېږلو ځان خلاص وگڼي او خپلې اوږدې سپکې کړي.

دغه راز زموږ درانه ښوونکي بايد د راتلونکي نسل سالمه ښوونه او روزنه چې د پوهنې وزارت لورې موخې جوړوي د دوی په غاړه ده، هغوی بايد له درنو کورنيو سره په ګډه او پرله پسې اړيکو په درلودلو سره په ښوونځيو کې د ښوونيز او روزنيز نظم او دسپلين په ټينګولو کې چې د ښوونې او روزنې لپاره ډېر اړين دی کار وکړي او پرې نږدې چې زموږ ښوونځي د بدماشي، پردې پالنې، تفرقې او نورو ناوړو عملونو په مرکز بدل شي.

د پوهنې وزارت مشري له ټولو درنو ښوونکو، استادانو ميندو او پلرونو څخه په کلکه غوښتنه کوي چې په ښوونځيو کې د پوره نظم او دسپلين له لارې نوی نسل داسې وروزي چې زموږ د هيواد له خپلواکۍ، ملي نواميسو، ملي يووالي ساتنه وکړي په خپل ګران هيواد کې د باغوره ژوند کولو لپاره په رښتينولي کار وکړي او خپلو خلکو ته په خپل هيواد کې د کار او زيار زمينه برابره کړي، ترڅو زموږ د هيواد خلک له دې زيات ونه کړيږي او په پرديو هيوادونو کې د دويمه او دريمه درجه انسانانو په توګه ژوند کولو ته اړ نه شي ترڅو زموږ د هيواد د ازلي دښمنانو هيلې له خاورو سره خاورې شي.

سر محقق محمد آصف گلزاد

آغاز ادبیات معاصر دری

من فدای آنکه خود را دیده است

عصر حاضر را نکوسنجیده است

(علامه اقبال)

دورهٔ معاصر در واقع خط اتصالی است میان آثار کلاسیک و جدید- البته بادر نظر داشت فورم و محتوا. اگرچه آغازین نقطهٔ ادبیات معاصر دری را اوایل سده بیستم عیسوی گفته اند؛ اما یک سلسله شواهد مینمایاند که نشانه های آن سالها قبل از این دیده شده است؛ چنانچه جریدهٔ شمس النهار (سال ۱۸۷۳ م.) در زمان امارت امیر شیرعلی خان بنیانگذاری شد و یک سلسله نکات جدید و برجستهٔ ادبی را در آن می‌نگریم. جریدهٔ مذکور علاوه بر نشر اخبار داخلی و خارجی، موضوعات اجتماعی، اخلاقی و فرهنگی - ادبی را نیز در برگهای خود انعکاس می‌داد. علاوه بر این ورود صنایع و چاپخانهٔ سنگی، ایجاد مکاتب نظامی و ملکی، حضور شخصیت های منور و فرهنگی، مانند سید جمال‌الدین افغانی و سایر پدیده‌ها و عناصر مرفقی آن زمان به عنوان زمینه سازان ادبیات معاصر، شاهد گفته های ماست؛ مگرم تا سافانه نسبت جنگ دوم افغان- انگلیس (۱۸۷۸- ۱۸۸۰ م.) برنامه های جدید، به رکود مواجهه شد. در زمان حکمرانی امیر عبدالرحمن خان، از نشرات، مطبوعات و نهضت های فرهنگی خبری نیست. گویند موصوف «یک مکتب نه ساخت و یک روزنامه تاسیس نکرد، در حالیکه افغانستان با هر دو سابقه داشت.» (۱۴:۳)

در شروع سدهٔ بیستم میلادی یعنی زمان اقتدار امیر امان حبیب الله خان، ادبیات دری جان تازه گرفت، زیرادراین موقع، علاوه بر ایجاد نخستین انجمن ادبی، زیر نظر سردار نصرالله خان (برادر امیر) که گروهی از قلم به دستان چون عبدالغفور ندیم، قاری عبدالله ملک الشعرا، محمد انور بسمل و امثال ایشان آنرا رهبری می کردند، روزنه‌یی از جهان غرب نیز، به روی کشور ما گشوده شد و عناصر مادی و معنوی بدینسو، راه گشود و این خود سبب گردید، تا ادبیات ما ویژه گیهای جدیدی را

اختیار نماید؛ از همین جاست که صاحب‌نظران، آغاز ادبیات معاصر در ربه مقطع زمان مذکور یعنی اوایل سده بیستم میلادی گره میزنند و آنرا «عصر روشنگری» مینامند. چنانچه می‌خوانیم: «از سال ۱۳۱۹ هـ [ق.] (۱۲۸۰ ش.) به بعد که آغاز دوره معاصر است، در شئون زندگی و مظاهر اجتماعی تغییرات و پیشرفت‌هایی به ظهور رسید که گاهی تدریجی و آهسته و زمانی هم سریع و جنبش آسا بوده است.» (۹: ۲۷۸). ناگفته نماند که نقش مشروطه خواهان، شخصیت‌های فرهنگی - ادبی، به ویژه علامه محمود طریزی در این راستا برجسته‌گی خاص خود را داشت.

تأسیس مکتب حبیبیه، توریید و نصب ماشین‌های چاپ (مطبوعه عنایت)، ترجمه کتب مختلف از زبانهای خارجی، به ویژه ترکی توسط محمود طریزی و جریده سراج الاخبار، نقش خاص خود را در زمینه داشته اند، چنانچه آمده است که: «اولین علایم فرهنگ ادبی جدید، در کشور با انتشار جریده سراج الاخبار پدیدار گردید.» (۱: ۵۵۶) انجمن سراج الاخبار (۱۲۸۶ هـ.خ.) و بعداً جریده «امان افغان» که جانشین سراج الاخبار گردید، در انکشاف ادبیات معاصر خیلی ها مؤثر واقع شد. جریده به دفاع از ادبیات جدید برخاست، مقاله‌های ادبی و پارچه‌هایی از شعر منشور در آن به نشر می‌رسید. علاوه بر این، بیست و سه مجله و جریده دیگر نیز در سراسر کشور نشرات داشت که هر یک جهت پرورش ادبیات معاصر، مؤثریت خاص خود را داشتند.

ادبیات معاصر در (شعر و نثر)، از همان تاریخ بدینسو از نگاه شکل و مضمون، فراز و فرودهایی را پیمود و راهش را جانب بالاها، پی گرفت، که اینک مختصراً به بررسی آنها پرداخته میشود.

۱- نثر معاصر در

در نثر معاصر در، اعم از هنری و غیرهنری، دگرگونی‌های بنیادین را میتوان نگرست. بدین معنی که جای مفاهیم و اصطلاحات ثقیل، مطمئن، مصنوع و متکلف را، واژه‌ها و تعبیرات ساده و سلیس گرفت. گویا نثر معاصر خود را با سیر زمان همگام ساخت، نویسنده‌گان ما از طریق ارتباطات و ترجمه‌های آثار غرب، شیوه‌های جدید را براسلوب کهن افزودند و بدین ترتیب نوآوری‌هایی ربه وجود آوردند؛ طور مثال در کنارداستانهای: لایلا و مجنون، یوسف و زلیخا، نجمان شیرازی، ورقه و گلشاه، چهل طوطی، امیراسلان و امثال اینها، به نوشتن و برگردانی ناولها، انواع داستانها به شیوه جدید، نمایشنامه‌ها، پارچه‌های ادبی، فلم‌نامه‌ها و به ویژه مقاله نویسی پرداختند، که نقش مطبوعات و مطابع در این راستا حایز اهمیت میباشد. در جراید کشور علاوه بر چاپ داستانها، پیرامون اهمیت فرهنگی و اجتماعی داستان پردازی و پذیرش آن منحث یک واقعیت مسلم ادبی معاصر، مقالات و تبصره‌های فراوان نوشته شد که این خود سبب تشویق قلم به داستان گردید، تا جانب داستان نویسی بیشتر تمایل نشان دهند. گویند نخستین داستان معاصر دری که به چاپ رسید همانا حکایت رزمی و میهنی جهاد اکبر بود، که توسط محمد حسین نگارش یافت و در مجله «معرف معارف» سال ۱۲۹۸ هجری شمسی به چاپ رسید. (۱۶: ۶۱-۶۲)

داستانها در بدو امر عموماً کوتاه، آموزنده، پرمحتوا و روان بودند و بیشتر آنها، رنگ ملی و میهنی داشت. قهرمانان، تصاویر، اشخاص، مکانها، گفت و شنیدها همه در این داستانها معاصر اند؛ اگر چه درون مایه قدیمی دارند. تکلفات و تصنوعات لفظی و معنوی آرام آرام جای خود را عوض کرد. نویسندگان به نگارش پارچه های ادبی، تحت عنوان «نثر ادبی» پرداختند. این نوشته ها بیشتر در جراید به چاپ می رسید و مورد استقبال نیز قرار می گرفتند. نوشته های مذکور در ابتدای حال موضوعاتی چون میهن دوستی، علمپرووری، استقلال خواهی، معارف دوستی و از همین قبیل مطالب را بازتاب می دادند. بعداً نویسندگان با بصیرت کامل و ژرف نگری در پرتو نهضت های فکری - ادبی، موضوعات متعدد و متنوع ادبی، تاریخی، فلسفی و اجتماعی را سرمشق کار خود قرار دادند. سایر نشرات آزاد، انجمن ادبی کابل (۱۳۱۰ ه.ش.) و ارگانه های نشراتی آن چون مجله کابل، آریانا و همچنان سالنامه ها و فراوان کتب، حضور فعال قلم به دستان، نثر معاصر دری را مالمال از تصاویر، توصیف ها و حالات جدید ساخت و فراتر از همه این که به زبان محاوره نزدیک گردانید. انجمن ادبی کابل، همکاران رسمی و افتخاری آن، به ویژه مجله کابل، فعالیت های نوجویی را در ادبیات آغاز نمودند، چنانچه در یکی از برگه های مجله مذکور می خوانیم که: «مجله کابل به غرض وحدت سبک نویسندگی و اسلوب تازل ادبیات امروزه و نمونه های کوچک به اولاد نوقلم و محصلین مکاتب وطن هدیه خواهد نمود» (۱۸: ۲۶)

نثر معاصر دری با در نظر داشت شکل و محتوا، تحت تأثیر اوضاع و شرایط مختلف سیاسی - فرهنگی هریک از مقاطع زمانی، یعنی از آغازین سالیان سده بیستم تا ایندم، پرورش یافت و نمود کرد و کارهای زیادی در زمینه صورت پذیرفت، چنانچه آمده است که باری در انجمن ادبی کابل، مسابقه درامه نویسی راه افتید و هدف آن نیز اشاعه بیشتر نثر معاصر بود. (۱۹: ۹۷) همچنان نقش آریانا دایره المعارف راکه در مدت بیست سال از ۱۳۲۸ تا ۱۳۴۸ هجری خورشیدی در شش جلد بزرگ منتشر شد و بیش از پنج هزار صفحه را دربر داشت؛ چنانچه در موردش گفته اند: «تأثیر آریانا دایره المعارف در پرورش و تکامل نثر دری خاصه نثر علمی، چندان پرارزش و ستودنیست که هرگز فراموش نتواند شد.» (۹: ۵۲) و از همین قبیل سایر عوامل و انگیزه ها را باید در زمینه برشمرد.

۲- شعر معاصر دری

شعر معاصر دری، از همان ابتدای سده بیستم بدین سو، رنگ تازه یی به خود گرفت و به دنبال عرایس جدید و عناصر تازه و ابتکاری برآمد. شعراء و سایر فرهنگ یانی که از قالب و محتوای هزار ساله و تکراری کلام خسته شده بودند، به تبلیغ از شعر جدید پرداختند؛ چنانچه به گفته شایق جمال:

هر قدر با معنی بیگانه طبعت آشناست
یابه انداز مضامین، خامه ات معجز ناماست

در طریق شاعری سبک جدید آغاز کن چشم اخوان وطن از خواب غفلت باز کن

و یا به باور عبدالعلی مستغنی:

تشبیه واستعاره چندین هزار سال
بگذار و شعرگوی به طرز دگر کنون
راهی که پی سپر شده چندین هزار بار
راه دیگر بگیر و از آن در گذر کنون
گذشت و رفت قصه ماضی، دگر مگوی
مستقبل است و حال زمان معتبر کنون

اگرچه تبلیغات وسیعی دربارهٔ ادبیات به ویژه شعر معاصر صورت گرفت و شعرای اوایل این عصر در سنگر دفاع از شعر جدید قرار داشتند و گاه و بیگاه جهت تبلیغ از آن، ابیات یا پارچه‌هایی می‌سرودند؛ اما این اشعار تبلیغی خود در قالب‌های سنتی بوده و اما قالب‌شکنی‌ها در نخستین مرحله، محتاطانه و خیلی‌ها آهسته جلو می‌رفت. بدین معنی که همان اشکال شعری کهن را اندک تغییر می‌دادند، طور مثال مصراع پنجم مخمس را نسبت به چهار مصراع قبلی آن طولیتر می‌ساختند و یا در قسمت وزن و قافیه بعضی از مصرع‌ها - به ویژه در ترکیبات - دگرگونی‌هایی می‌آوردند و یا قافیه را در بعضی از موارد نادیده می‌گرفتند و اما محمود طرزی یگانه کسی بود، که در این راه، گام‌های استوار برداشت؛ چنانچه در موردش گفتند: «مشعلدار شعرنوردی افغانستان، محمود طرزی بود.» (۱۷: ۱۳۱) بعد از طرزی، شعرای دیگر نیز آرام آرام، دست به قالب‌شکنی و محتواگزینی‌های تازه و بکر بردند. شاخص برجسته آغازین رگه‌های شعر معاصر دری، همانا اشکال چهارپاره‌ی می‌باشد، که در واقع حلقهٔ اتصالیست میان فورم سنتی و جدید.

مراعات وزن و قافیه در شعر جدید، عمداً در اختیار شاعر است. او می‌تواند در هر قسمتی که ساختار کلامش ایجاب نماید، آنها را به کار برد. بدین اساس شعر معاصر یا جدید دری را با در نظر داشت دو ویژه گی می‌توان به بررسی گرفت:

الف: شعر معاصر دری از نگاه شکل

فورم در تمام پدیده‌های هنری - ادبی، نخست از همه جلوه می‌نماید. شکل در عناصر مذکور شامل: رنگ، وزن، سنگ، گچ، چوب، لفظ و یا ترکیب‌هایی از عناصر یاد شده است. شکل از طریق تجربه حاصل می‌شود. شعر دری در مجموع با در نظر داشت ساخت (فورم) به دو دسته تقسیم می‌شود. یکی قالب‌های سنتی مانند: قصیده، غزل، مسمط، ترکیبات، قطعه، مستزاد و امثال اینها. دیگرش فورم

جدید یا معاصر می باشد، که شاعر ضمن ساخت آن دست به قالب شکنی می زند تا طرح نو بریزد. گونه های مذکور را نیز انواع و اشکالی است:

نخست- موزون و مقفی

یکی از نکات مهم اساسی ساختار شعر، مسأله وزن میباشد، که سبب ایجاد موازنه و تناسب در کلام میگردد؛ چنانچه خواجه نصیرالدین طوسی در کتاب «معیار الشعار» خود بدین نکته اشارتی دارد و گوید: «وزن نوعی از تناسب بوده و تناسب خود یک نوع کیفیت می باشد، که از وحدت اجزای متعدد کلام حاصل می گردد.» (۴: ۲۴)

وزن در شعر، امری است حسی و بیرونی. در کلام سنتی، وزن در هر بیت محاسبه میشود، یعنی واحد شکل ذهنی شعر کلاسیک، بیت می باشد، حال آنکه در شعر جدید، وزن در تمامیت کلام قابل جستجوست. بدین ترتیب گفته میتوانیم که وزن شعر جدید از اتحاد چند مصراع یا چند بیت فراهم می آید، نه از یک مصرع یا یک بیت. به باور نیما یوشیج، هر جا حرف شاعر خاتمه یافت، مصراعها را تمام کند؛ نه اینکه هر جا وزن شعرا یجاب میکرد، مجبور به توقف و سکوت گردد. (۱۵: ۶۷۴) صاحب نظران ادبیات معاصر، بدین باور اند که وزن نباید به عنوان چالشی در کلام مطرح شود. شاعر حق دارد که وزن قراردادی را، به پارچه ها تبدیل کند و یا هم از متفرعات وزن عروضی در ساخت شعر نو، کارگیرد، اما حتمی است که شاعر از اوزان عروضی شناخت، کامل داشته باشد.

در مورد وزن شعر، نظر دو گانه وجود دارد. عده یی تأکید می نمایند، که وزن عنصر اساسی در کلام نمی باشد؛ اما ضروری پنداشته می شود، چنانچه شبلی نعمانی گفته است که: «در نزد اعوام، وزن از اجزای شعر شمرده می شود و کلام موزون را عامه، شعر می نامند؛ ولی عقیده محققین خلاف آن می باشد. اینان وزن را جزء ضروری شعر می دانند، اما نه اینکه عنصر اصلی شاعری باشد.» (۱۴: ۸) مگر بسیاری از آگاهان عرصه ادبیات بدین باورند که وزن عنصر اساسی کلام (سنتی و جدید) می باشد. اما باید یادآور شد که رعایت قافیه در شعر به اندازه وزن مهم تلقی نمیشود و میتوان به سهولت آن را نادیده گرفت، حتی این عنصر شکلی کلام، بعضاً مایه دلتنگی نیز گفته شده است:

ای شاعر گمگشته به بیراهه چه پویی   با قافیه تا چند نشینی به کمینم

همسایه مهتابم و همبستر خورشید   در خانه ویرانه لفظت نه نشینم

(حسن هنرمندی)

اکثر سخنسازان و سخن شناسان معاصر بدین باور اند که شاعر میتواند در ختم افاده خود اگر لازم دید، قافیه را ذکر نماید و اگر نخواست، میتواند از آن صرف نظر کند. پس نباید به دلیل ضرورت قافیه، رشته فکر را قطع کرد. (۱۵: ۶۷۴). مهم اینست که اگر قافیه در شعر معاصر استعمال می گردد، باید جدید و جالب باشد؛ نه آن قافیه هایی که عمر صد ساله یا بیشتر از آن دارند؛ زیرا قافیه های جدید، اکثراً اعجاب انگیز بوده و روان خواننده بدان رغبت پیدا می کند. از سوی دیگر این چنین قافیه ها، زود

جاگزین حافظه شده و تا مدت های زیاد در ذهن باقی می ماند. (۲: ۱۰۰) خلاصه گفته می توانیم که قافیه، آرایش کلام است، نه عنصراساسی آن.

راجع به وزن و قافیه در شعر معاصر، حرف های نیما را می شنویم که گفته است: در شعر آزاد من وزن و قافیه، روی حساب دیگری به کار رفته شده است. کوتاه و بلند بودن مصرع ها بر بنیاد هوس و فانتیزی نبوده، بلکه هر کلمه بنابر قاعده دقیق با واژه دیگر ارتباط پیدا کرده است. (۱۲: ۲۰۳) بیابید آرایش های مذکور (وزن و قافیه) را در قطعه شعر خود نیما پوشیح بنگریم:

ققنوس، مرغ خوش خوان، آوازه جهان،

آواره مانده از وزش باد های سرد،

بر شاخ خیز ران.

بنشسته است فرد،

بر گرد او به هر سر شاخی پرنده گان.

دوم - شعر بی وزن و بی قافیه

اینگونه شعر را به نامهای: شعر آزاد، شعر منثور، نثر آهنگدار، سخن آزاد از تمام قانونها و سنت ها و بالاخره شعر سپید یاد کرده اند و در مورد پذیرش یا عدم پذیرش آن به عنوان شعر، گپ هافراوان است. بدین دلیل که شعر مذکور براساس هیچ یک از بحرهای عروضی، قابل تقطیع نمی باشد. از سوی دیگر آنچه به عنوان قافیه در شعر، مطرح بحث است؛ اینجا به نظر نمی خورد، چنانچه به باور خانلری، شعر سفید دیگر نه شعر، بلکه واژه هایست جهت کیفیت بیان همراه با معنا، مفهوم و چگونه گی تأثیر بر ذهن یعنی ایجاد دخالت انفعالی که آنرا به شعر نزدیک ساخته است، اما از جهت صورت کاملاً به گونه نثر می باشد؛ یعنی در اجزای اصوات آن، تناسب و وزنی را نمی توان مشاهده کرد. (۵: ۲۸۴) از همین جاست که عده یی همین شعر سپید را «عربده بوالهوسانه» نیز گفته اند، که تعدادی از جوانان به غرض خودنمایی آنرا سر می دهند. (۷: ۴۵) اما طوری که دیده میشود در شعر سفید، وحدت ذهنی، یکپارچه گی، موسیقیت و نوعی آهنگ و وزن داخلی واژه ها، قابل احساس میباشد و این خود دلیلی است مبنی بر اینکه شعر آزاد را در کنار سایر اشعار قرار دهند.

راجع به خاستگاه و سابقه شعر سفید گفته اند که گویا این نوع کلام، در اصل زاده و پرداخته چند صد سال پیش دیار غرب می باشد؛ چنانچه طرفداران زیادی هم پیدا نمود. شعر آزاد در آن سرزمین بدون پیوند با ادبیات غرب، استقلال خود را داشت. (۱: ۳۴۵-۳۴۶) عین مفکوره را ملک الشعراء بهار نیز ارایه داشته و گوید که شعر منثور یا نثر شاعرانه از ایجادیات فرهنگی هاست، که از صد یکی دو تا ی آن قابل ثبت و پذیرش می باشد. (۱۳: ۱۸۶).

آمد آمد شعر آزاد را در کشور ما، یکی دودهه اوایل سده بیستم گفته اند، آنهم از طریق ترجمه های اشعار اروپایی؛ چنانچه می خوانیم که: «ترجمه هایی از اشعار اروپایی از محمود طرزی و عبدالهادی

داوی در سراج الاخبار و پس از تعطیل آن نشریه، در امان افغان، آشکارا زیر عنوان شعر منشور به چاپ می رسید. (۶: ۵۸) اما اینچنین سخنان را همگان نمی پذیرند و حرف های دیگری نیز در میان است. به باور یکی از آگاهان مسایل ادبی: «شعر سپید (نه به معنای مصطلح فعلی) در افغانستان، آغاز مشخصی ندارد. شکل جدید و امروزی آن پیش از دهه سی سروده نشده است. چیز هایی هم که پیش از این دهه به عنوان شعر منشور آمده، قطعات ادیبی اند که مرحله نخستین گرایش به این شکل به شمار می رود.» (۲۰: ۵) به باور همین نویسنده گویا شعر فارغ از وزن و قافیه در کشور ما به اوایل و حتی اواسط دهه پنجاه می رسد و در این راستا «واصف باختری از نخستین کسانی است، که به شعر سپید روی آورد و به صورت درست آنرا به کار برد و این یک نمونه او را بنگرید:

در نخستین لحظه های حریق سبز

چراغ های الکن بامدادی

مدیحه خوانان -

به پذیره مرگ شتافتند

قامت خمیده فرهاد

بر بامهای سوخته پدیدار شد

نه چون پار و پرار

چونان فواره یی از حماسه

که درفشی سپید در دست

و سرودی بر لبان... (۲۰: ۵)

بیشترین گپ ها در زمینه چنین است که شعر سپید، در کشور ما، گویا نخستین قطعات ادبی بودند، که به عنوان تجربه های اولی در این زمینه ارایه شدند و به مرور زمان و تحولات فرهنگی- ادبی دگرگونی هایی یافتند و شکل آنها تا حدودی تغییر پیدا کرد و به گونه های حاضر درآمدند؛ چنانچه به گفته صاحب نظری: «شعر منشور بنابر امکانات وسیعتری که نسبت به شعر تقلیدی اسیر در قالب های کهنه داشت و بنابر آنکه زبان انعکاسی و فشرده شاعرانه آن با رمزا و نمادهایش برای بیان هنری شایسته بود، زود رواج یافت و طرفدارانش فزونی گرفتند». (۳: ۵۲)

در یک جمع بندی می توان گفت که، شعر سپید یا شعر آزاد اگر شعر است یا پارچه ادبی و یا هم چیز دیگری از همین قبیل ها، مگر توانسته در وادی بزرگ ادبیات معاصر دری، جایگاهی برای خود احراز نماید. اگرچه شعر منشور، ساخت و بافت ویژه یی دارد؛ اما در واژه ها و ترکیبات آن یک نوع آهنگ و موسیقیت را می توان تشخیص داد. از محتوای آن در بسا موارد لذت روحی و فرحت اندیشه حاصل نمود و به همین گونه سایر نکات و اشارات اینجا هست، چنانچه به گفته پژوهشگری: «... شگرد های شعر سپید بسیار زیادتر از آنست که به شمارش درآید. به هر ترتیب عناصر عمده به دیده

نگارنده اینهاست: موسیقی، تکرار، قرینه سازی، ایجاز، ترکیب سازی، رنگ، حرکت، کلمه شناسی، تناسب، دستور زبان، تقطیع، شکل نهایی، منطق شعری، شکل ذهنی، کشف و ساختمان. (۲۲: ۵)

ب: شعر معاصر دری از نگاه محتوا

منظور از محتوا در شعر، آن چیزی است که شاعرمیخواهد بگوید یا روی اندیشه و احساسی مکث نماید و یا هدفی را پی گیرد. پس محتوا، تراوشی از قریحه شاعر است، که تصویر یا تخیل و یا به زعم غربی ها «ایماژ» جزمهم آن میباشد و هدف آن ارتباط همه جانبه شاعر با اجتماع، اشیاء و طبیعت جهت آفرینش یک اثر هنری و ادبیست. هر تصویر به سان چراغیست در مسیر شاهراه شعر و شاعری؛ چنانچه وقتی بدان می رسیم، بدون کدام انگیزه و عوامل بیرونی، به خودی خود روشن می گردد و حضور ماهیت چیزی را اعلام می دارد، تا ما را بدان رهنمونی کند. (۱: ۲۲۷)

اگر تصویر را از شعر دور سازیم، آنچه باقی می ماند، همانا یک مشت الفاظ ساده، عادی و غیر هنری می باشد و بس. پس شرط مهم اینست که همین استعداد تصویرسازی در وجود شاعر خوب پرورش یابد و صیقل شود تا به وجه نیکو ثمر دهد. اگرچه قریحه ویژه گی است ذاتی و فطری؛ اما شرایط و محیط مناسب و مساعد، اسباب رشد آنرا فراهم می سازد؛ پس می توان گفت که استعداد در این راستا نقش اساسی دارد. به سخن اندیشمندی، اگر قریحه و استعدادی در زمینه شعر و شاعری وجود نداشته باشد و کسی اراده نماید تا بر اساس قواعد فنی، رعایت اساسات دستوری و کلامی چون: عروض، قافیه، صنایع لفظی و معنوی، شعر بسازد، مگر شور و احساسات، نکته دانی، تخیلات، تعبیرات و تصاویر را مراعات نتواند، به تحقیق او خود شاعر نیست و کلامش نیز عنوان «شعر» نمی یابد. (۱: ۱۵)

مضمون و محتوا در شعر، حیثیت روح را در بدن دارد. اگر محتوا ضعیف و ناتوان باشد، شکل را نیز علیل خواهد ساخت. در صورتیکه شکل را به لباس تشبیه نماییم، مضمون را می توان جسم گفت. مولانا جلال الدین محمد بلخی، شکل را «پیمانه» و محتوا یا مضمون را «مغز» گفته است:

ای برادر قصه چون پیمانه است

معنی اندر وی به سان دانه است

توازن بین فورم و محتوا، از اساسات مهم در شعر و شاعری می باشد؛ چنانچه به گفته سخنسالاری:

میوه آب از پوست می گیرد به بستان سخن

لفظ اگر بسیار شاداب است، معنی پرور است

شعر معاصر در پی اثر پذیری از جریانهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی، موضوعات مختلف و متنوع را منحیث محتوای خود، بازتاب داده و میدهد. این گونه ادبی بعضاً نسبت انعکاس نکات سیاسی و انتقادی، در مسیر خویش با مقاومت ها، سانسورها و تهدیدهایی نیز مواجه گردیده است. چنانچه تعدادی از نشرات غیر حکومتی با اشاعه اینگونه مطالب، از نشر باز ماند. و عده یی از سرایش گران چنین

اشعار مورد پیگرد و آزار و اذیت نیز قرار گرفته اند؛ اما با وجود چالشهای فراوان، این چراغ روشن شده، هرگز کم فروغ نگردید. حال آنکه به عنوان خواست و نیاز زمان و واقعیتی انکارناپذیر، روزتاروز پرورش یافت و انکشاف نمود، زیرا نوآوری های آن، نشان دهند یک تکامل واقعی میباشد. تکاملی که مورد پذیرش حلقات روشننگری قرار دارد و در جنب شعر سنتی ما، کاخ بلندی را ماند، که از باد و رانش گزند نمیبرد.

قابل یادآوری است که کثرت نشرات آزاد، فراوانی مطابع و آزادی مطبوعات، به ویژه در دهه دموکراسی و شرایط موجود از یکسو زمینه ساز رشد و پرورش ادبیات معاصر (شعرونثر) گردید. که ماهمین اکنون شاهد آنها می باشیم. ازسوی دیگر زبان‌هایی را نیز به بار آورد؛ بدین معنی که عده‌یی چند سطر نوشتند و با استفاده از شناخت و یا گرم بودن تنور مطبوعات، چاپ نمودند، بسیاری از این نبشته‌ها و سروده‌ها، طوریکه دیده میشوند، خام، بی نمک، شور یا فثیر بوده و از ارزشمندی فورم و محتوای هنری بی بهره میباشند. اینگونه اشخاص را نه شاعر، بلکه «متشاعر» باید گفت، چنانچه به باور صاحب قلمی: ایشان «گاه گاهی نظمی سفته اند و هرگز نخواسته یا نتواسته اند که شاعر باشند» (۱۰: ۵۴) لذا در مورد چنین اشخاص چه زیبا گفته اند:

نریزد می، تهی مینانریزد به جام التماس باده جویی

اگر شاعر ندارد مایه فکر نباشد شعرا و جزهای وهویی

(داکتر شمریز)

واپسین حرف‌ها:

شعر جدید فارسی دری هر چه است، وزن عروضی دارد یا غیر عروضی و یا هیچگونه وزن سنتی یا جدید را شامل نیست. قافیه در آنها مشاهده می شود یا خیر. همین طور و سایر ویژه گیهای کلامی؛ اما باید گفت که این نوع معاصر و جدید ادبی، به ذات خود واقعیتی است انکارناپذیر که خواست و نیاز زمان، اجتماع و فرهنگ نوین، پایش را به میدان کشانیده است. نکته اساسی اینست که همانا نوآوری‌ها در این عرصه گویا نشان دهنده یک تکامل واقعی در ادبیات می باشد.

شعر امروز به مفهوم واقعی آن در واقع بدنه بیست از هنر اصیل و رسالت مند جامعه ما. پس اینجا مسؤولیت هر شاعر متعهد است که شعرش با در نظر داشت ویژه گیهای کلامی و خواست جامعه را عیار سازد. اگر شعری با چنان خصوصیات، قالب ریزی شود هر آینه آنچه به دست می آید، شعری خواهد بود: بلیغ، شیوا، منطقی، صمیمی، قابل درک، پذیرفتنی، پویا و پایا. در غیر آن مشتبی از کلمات و تصاویر درهم، گسسته، نامفهوم، غیر بلیغ، فاقد مسؤولیت، فاقد رسالت، عاری از مضمون برآورنده، ساختار درهم و برهم، دور از تفکر و درک هنری. (۸: ۸) که آنرا یاوه سرایی باید گفت و در عقب دروازه کاخ بلند ادبیات توقفش داد.

سرچشمه ها

- ۱- براهنی، محمد رضا. (۱۳۴۷). طلا در مس؛ چاپ دوم، چاپخانه کاپیان.
- ۲- چارسکی، لونا. (۱۳۶۳). درباره ادبیات؛ مترجم ع. ن.، مطبعة دولتی.
- ۳- حبیب، اسدالله. (۱۳۶۶). ادبیات دری در نیمه اول سده بیستم؛ کابل: انتشارات پوهنتون کابل.
- ۴- خانلری، پرویز نائل. (۱۳۳۷). وزن شعر فارسی؛ انتشارات دانشگاه تهران.
- ۵- خانلری، پرویز نائل. (۱۳۴۵). شعر و هنر؛ تهران.
- ۶- دانشنامه ادب فارسی. (۱۳۸۱). جلد سوم، چاپ دوم، به سرپرستی حسن انوشه، انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.
- ۷- رزمجو، حسین. (۱۳۷۲). انواع ادبی و آثار آن در زبان پارسی؛ چاپ دوم، مؤسسه چاپ و انتشارات استان قدس رضوی.
- ۸- طبری، احسان. (۱۳۵۹). مسایلی از فرهنگ و هنر و زبان؛ چاپ اول، انتشارات مروارید.
- ۹- غزنوی، علی رضوی. (۱۳۸۰). نثر دری افغانستان؛ جلد دوم، بنیاد انتشارات جیهانی.
- ۱۰- فاریابی، عبدالغفور پویا. (۱۳۶۷). سبک و مکتب در ادبیات؛ انجمن نویسنده گان افغانستان، مطبعة دولتی.
- ۱۱- فرهنگ، میر محمد صدیق. (ب.ت). افغانستان در پنج قرن اخیر.
- ۱۲- کوهدامنی، محمد عاقل بیرنگ. (۱۳۶۳). در اشراق واژه ها؛ چاپ اول، کابل: مطبعة دولتی.
- ۱۳- لنگرودی، شمس. (۱۳۷۰). تاریخ تحلیلی شعر نو؛ جلد اول، چاپ اول، مرکز نشر.
- ۱۴- نعمانی، شبلی. (۱۳۳۶). شعرالعجم؛ ترجمه سید محمد تقی فخر داعی گیلانی، جلد چهارم، چاپ دوم.

ب - مجله ها و جراید:

- ۱۵- مجله ارمغان؛ شماره دهم، دیماه جدی ۱۳۵۲.
- ۱۶- رهیاب، محمد ناصر. «پیدایی داستان معاصر دری». مجله خراسان: شماره ششم، سال ششم، اسد - سنبله ۱۳۶۵.
- ۱۷- فاریابی، عبدالغفور پویا. «شعرنودر افغانستان و برخی یاد آوری ها»؛ مجله عرفان: شماره های ۳ و ۴، جوزا - سرطان ۱۳۵۲.
- ۱۸- مجله کابل: شماره اول، سال اول، ۱۵ جوزای ۱۳۱۰.
- ۱۹- مجله کابل: شماره پنجم، سال هشتم، اسد ۱۳۱۷.
- ۲۰- تاتارخانی، م. «شعر سپید در افغانستان»؛ جریده مشارکت ملی: شماره ۱۶۹، دوشنبه ۱۳۸۵.
- ۲۱- تاتارخانی، م. «شعر سپید در افغانستان»؛ جریده مشارکت ملی: شماره ۱۷۵.

مؤلف محمد عزیز حسین خېل

په پښتو ادب کې ژباړه او د هغې ډولونه

ژباړه په لغت کې له یوې ژبې څخه بلې ژبې ته د یو متن یا مطلب اړولو ته وايي. یا په بل عبارت یوې ژبې ته د بلې ژبې د معنا او مفهوم انتقال د ژباړې په نامه یادېږي. ځینې وختونه د سرچپه کولو او اړولو په معنا سره هم استعمالیږي. خو په ځېړنه یا اصطلاح کې د یوې ژبې څخه بلې ته ژبې اړول او را نقلول د ژباړې په نامه سره یادېږي. پوهان وایي چې ژباړه نه څېړنه ده او نه تخلیق بلکې یو ځانګړی فن دی هغه دا چې هر هغه څوک چې غواړي ژباړه وکړي. په لومړي قدم کې باید مسلکي او بیا د دواړو ژبو له ګرامري اصولو، فرهنگ دود دستور، عنعنات، معنا او مفهوم سره پوره پوره بلد تیا ولري. که څه هم ژباړه لیکوالي نه ده، خو د لیکوالي په ډګر کې د یوې لویې شتمنۍ مفهوم افاده کولی شي، ځکه چې پوهان وایي:

تصنیف، تالیف او ترجمه. ژباړه د دویمې یا بلې ژبې داسې راړول دي چې د لومړۍ ژبې معنا او مفهوم ته کوم ډول زیان ونه رسیږي. او د مولف اجازه او ټول حقونه پکې خوندي وي. په ټاکنیزو سیالیو کې په لومړي قدم کې تر ټولو په زړه پورې کتاب هغه غوره کیدای شي چې تصنیف او یا هم تالیف وي. خو له تالیف او تصنیف وروسته ژباړه د یوه هېواد د وګړو لپاره پوره پوره فرهنګي بډاینه ثابته کیدای شي. هېره دې نه وي چې نن سبا ژباړه په علمي نړۍ کې ځانګړی ځای خپل کړی ځکه د ژباړې له لارې کیدای شي له یوې ژبې نه بلې ژبې ته ډېر هغه څېړنیز مواد را وړول شي چې په هغه ژبه کې شتون نه لري. دا چې د پوهانو اولیکوالو په خولو کې معقوله ده چې وایي: ژباړه نړیوال کلي ته د ننوتو کلي ده په رښتیا هم په دغه کلي سره ډېرو خلکو خپل هېوادونه د بري او پر مختګ تر لوړو څوکو رسولي چې خورا ښه بیلګه یې زموږ همسایه هېواد ایران یادولی شو چې دوی د ژباړې یو لوی مرکز لري چې د دې مرکز دنده داده چې په نړۍ کې هر نوی څېړنیز کتاب

چاپ شي دغه مرکز يې د ليکوال په اجازه په يو نه يو ډول ترلاسه کوي او په ډېر کم وخت کې يې ژباړې او خپلو هېواد والو ته يې وړاندې کوي. همدا علت دی چې په فارسي ژبه کې تر يوه حده شېرنيز آثار موندل کيږي. (۳: ۱۲)

خو د دې ترڅنگ ژباړه نه يوازې د يوه هېواد د ژبو فرهنگي غنا ده، بلکې ترڅنگ يې کلتوري بدلون هم دی. ژباړه د دوه ژبو تر منځ يو فرهنگي بدلون، راکړه ورکړه او شتمني گڼل کيږي همدا رنگه د لومړۍ ژبې د ټولو موادو پيژندنه ده. ژباړه د ژباړن له خوا د بدلون يوه وسيله ده همدا علت دی چې د ژباړې کار ډېر دروند او ستونزمن دی نو ژباړن ته ښايي چې د لومړي ليکوال د فکر له چوکاټ نه بهر ونه وځي. نو اړينه ده هر هغه څوک که د خپل هېواد له کومې ژبې څخه او يا د کوم بل هېواد له ژبې څخه ژباړه کوي نو پرځای ده چې دا سې ژباړه وکړي چې لوستونکي د لوستلو پرمهال داسې فکر ونه کړي چې دا کتاب له پلانې ژبې څخه را ژباړل شوی دی بلکې ژباړه يې داسې ساده، سليسه الفاظ يې پرې ولي او روان وي چې گواکې خپل اثر يې دی. چې د دا ډول ژباړې خورا ښه بيلگه مونږ په پښتو ادب کې د ابو محمد هاشم زيد سرواڼي ژباړه يادولی شو، چې د خپل استاد محمد ابن القاسم يا ابن خلاد چې په خټه عرب وه دهغه يونظم چې دريمې پيړۍ ته منسوب وه په خوره پښتو را ژباړلی دی. دغه شعر د خپلې تاريخي مخينې له مخې يو لوی ارزښت لري. چې عربي نمونه يې په دې ډول ده.

شفته انواع الكلام فقلا

ورايته بين الوری مختالا

من کان يملک درهمين تعلمت

وتقدم الا خوان فاستمعواله

(۶: ۱۲ مخ)

د دغه عربي شعر پښتو ژباړه داسې ده.

د خاوند په لاس کې زر او درهمونه

د درهم خاوندان تل وي په وياړونه

ژبه هم ښه وينا کاندې چې يې وينه

ژبور ورله ورځي وينا يې اوري

(۵: ۶ مخ)

دا چې په پورته شعر کې د عربي ژبې ويونه او تر کيښونه تر سترگو کيږي، نو ويلي شو چې هغه مهال عربي ژبه پر نورو ژبو حاکمه او د علومو مور گڼل کېدله. خو د دې تر څنگ بيا د ليکوالو او شاعرانو له کمښت سره هم مواجه وه ځکه په لرغونې دوره کې ټول ټال اته ويشت تنه شاعران او ليکوالان موجود وو چې درې يې ښځينه وې. خو د دومره ستونزو سره سره که د ابو محمد هاشم سرواڼي ژباړې ته سپړی د يوه کره کتونکي په سترگو وگوري نو په پوره قوت او استدلال سره ويلي شي چې دا زموږ په پښتو ادبياتو کې لومړۍ ژباړه نه بلکې له دې نه پخوا هم له نورو خپلو او پرديو ژبو ډېرې

ژباړې د نثر او نظم په ډگر کې شوي دي، خو له بده مرغه د وخت طوفانونو له منځه وړي او کوم شی ترې نه دي پاتې ځکه که نورې ژباړې نه وای شوې نو دغه ژباړه به دومره قوي، کره او په ټول پوره نه وه، او بیا په ځانگړي ډول د شعر ژباړه چې د نثر له ژباړې نه څو پلا سخته او ستونزمنه ده. دا چې په پښتو ادب کې مو د ژباړې د شالید په اړه مو ضوع کمه تو مه روښانه کړي وي را به شو د ژباړې ډولونو ته په افغانستان کې معولا ژباړه په درې ډوله ده.

الف - ټکي پر ټکي ژباړه،

ب- جمله په جمله ژباړه.

ج- ازاده ژباړه.

ټکي پر ټکي ژباړه. Literal translation or word for word translation

دا هغه ژباړه ده چې په پخوانيو وختونو کې او بیا په ځانگړي ډول په کوزه پښتونخوا کې لیکوالو ترې زیاته گټه اخیستله. چې ښه مثال یې د حبیب اړیدي ژباړه یادولی شو چې د شانزده بیست کلمه یې په شپاړس شلې اړولې وه. (۱: ۱۸ مخ)

او یا هم دلته په افغانستان کې ځینې داسې کسان شته چې د ژباړې له اصولو نا خبره او په خپل سر د ژباړې په کار لاس پوري کوي. لکه: کثافات چې یوه فزیکي اصطلاح ده او په چټلي سره یې معنا کوي. او یا هم د لب دریا کلمه چې د سیند شونډو باندې اړولې وه، خو د دومره نیمگړ تیاوو تر څنګ د دې ډول ژباړې تر ټولو لویه ښیگنه داده چې په ټوله اسلامي نړۍ کې د قرآن عظیم الشان او حدیثو په ژباړه کې ترې ښه گټه پورته کیږي دا ځکه چې هغه د خدای (ج) او رسول (ص) خبرې دي په هغوی کې زیاتوالی، کم والی، مخکې او وروسته سپری د کفر تر سرحد رسوي. خو د دې تر څنګ ټول هغه اداري لیکونه او خبري متنونه باید ټکي په ټکي ژباړه وژباړل شي دا ځکه چې که په کوم بل ډول وژباړل شي معناله لاسه ورکوي. (۲: ۶۰ مخ)

جمله په جمله ژباړه. sentence Translation by sentence

دا هغه ډول ژباړه ده چې په دې کې ژباړونکی د تورو اړولو ته چندان فکر او خیال نه کوي؛ بلکې د خپل فکر او قلم په زور د مفهوم لېږدونې ته ډېره پاملرنه کوي؛ دا ځکه چې ددې ډول ژباړې موخه د مفهوم لېږدونه ده نه د تورو ادلون او بدلون. نو همدا علت دې چې له دې ډول ژباړې څخه تقریبا په ټولو برخو کې استفاده کیږي؛ دا ځکه چې ژباړن ویونه نه معنا کوي نو همدا علت دی چې د غه ډول ژباړه کابو ټولو لیکوالانو ته منلې ده. که په یوه لیکنه کې قرآني آیت، متل، مجاز، کنایه او استعاره راغلې وي؛ نو لومړی باید ژباړونکی هڅه وکړي چې په هماغه ژبه کې د جملې او کلمې انډول پیدا کړي. او که بیا نه وه په داسې ډول یې د وژباړې چې په هر اړخېز ډول مفهوم وړاندې کړي. لکه دغه متل:

لاس چې مات شي غاړې ته ولیري. دا چې دلته یې حقیقي معنا معلومه ده خو د حقیقي معنا تر څنګ مجاز هم په کې تر سترګو کیري هغه دا چې پر یو بې وزله اوناتوان سړي باندې څوک ظلم او ناروا کوي نو هغه ناتوانه سړی په کوم دوست یا خپلوان باندې ژړا کوي او هغه یې هم ملا تر کوي چې دغه ملا تر دلته مجاز دی.

ازاده ژباړه. free translation.

په دې ډول ژباړه کې ژباړن کولی شي دجملې لنډیز او یا د جملې ګټور ټکي او یا د ګټورو ټکو مفوم په لنډو اوساده جملو کې را واخلي او په خپله خوښه یې وژباړي دا چې سرلیک یې آزاده ژباړه ده نو همداسې لیکوال په کې لاس خلاصی دی. په آزاده ژباړه کې لیکوال کولی شي چې ځینې موضوعات لکه: شعر، متل او اصطلاح چې نوموړې موضوع ته لا ښکلا وربښي زیات او یا هم کم کړي. په دې ډول ژباړه کې د لومړۍ ژبې ټول هغه مطالب په دویمه ژبه کې نه راځي، بلکې ځینې برخې را ژباړل کیري. دا ډول ژباړه اقتباس ته هم ورته ده. امکان لري لومړی کتاب سل صفحې ولري، خو ژباړل شوی کتاب د هغه کتاب څخه زیات او یا هم ترې لږ شاته کم شي. علت یې دادی چې لیکوال له مفهوم سره کار لري نه له لغاتو او جملو سره. بل دا چې. دا ډول ژباړه د نورو ډولونو په څېر ګټه او تاوان هم لري. ګټه یې داده چې د یوې ژبې له مطلب څخه الهام اخلي. او تاوان یې په دې کې دی چې د ژباړن لید لوری څرګندوي. او تر څنګ یې ځینې هغه اصطلاحات او معلومات له خپله فکره ور داخلوي او د تالیف رنگ غوره کوي بله دا چې ډېر امکان لیدل کیري چې کله ناکله له حقیقتونو څخه په کې سترګې پټې شي.

دا چې د لفظ او معنا له پلوه د امانت دارۍ اصل له پامه غورځوي، نو ویلای شو چې امانت داري د ژوند په هر برخه کې، خو په ځانګړې ډول د لیکوالۍ په ډګر کې یو لوی ارزښت لري. (۴: ۳۲ مخ)

نو دا چې اوس د پخوا په څېر د ژوند په بېلا بېلو برخو کې بدلون او پرمختګ تر سترګو کیري نو هغه کارونه چې پخوا به انسانانو تر سره کول هغه ټول د کمپیوټر په اختراع کېدو سره ورو ورو له منځه ولاړل او ماشینې بڼه یې غوره کړه چې یو له هغو ستونزمنو کارونو څخه د لیکوالۍ په ډګر کې ژباړه وه. ماشینې یا کمپیوټري ژباړه هغه ډول ژباړه ده هر هغه څوک چې په کمپیوټر کې له دغه پروګرام سره بلد تیا لري کولی شي چې په یوه وخت کې د یوې ژبې خورا ډېر متنونه وژباړي په لومړیو وختونو کې دغه ډول ژباړه یوازې له انګلیسي څخه فرانسوي، جاپاني، روسي او آلماني ژبو ته کیده، خو اوس مهال ډېرو پوهانو دغه پروګرام ته دخپلې ژبې ویونه ور داخل کړل نو اوس هر څوک کولی شي چې په دغه برخه کې مهارت ولري خپلې ژبې ته له کومې بهرنۍ ژبې څخه ژباړه وکړي او یا هم خپله ژبه په نورو ژبو وژباړي، خو دا چې په هره ژبه کې لهجې موجودې دي او ورځ تر بلې نوې نوې نومونې رامنځته کیري نولازمه ده چې د دغه پروګرام جوړونکي هر کال نوي لغتونه او اصطلاح ګانې دغه پروګرام ته ور شامل کړي، ځکه که دغه کار ونشي تر ډېره بریده امکان لیدل کیري چې

گرامري تېروتنې رامنځ ته شي. بل دا چې په هغه اصلي متن کې کومه املايي تېروتنه ولري کمپيوټر نشي کولی نوموړې تېروتنه اصلاح کړي او بيا يې وژباړي خو له تېروتنو سره سره يې بيا ليکوال کولی شي په يوځل لوستلو سره د ټول متن گرامري او املايي تېروتنې په ډېر کم وخت کې ايډيټ اوسمې کړي. نو دا چې ژباړه نور ډېر ډولونه هم لري. لکه شفاهي، وينايزه، هم مهاله، لنډه ژباړه، ژورناليسټيکي او داسې نور دا چې هريو ډول يې په خپل خپل ځای کې د کارونې وړده، هغه ډولونه چې اوس مهال په افغانستان کې د ليکوالۍ په ډگر کې ترې زياته استفاده کيږي هغه په څلورو برخو ويشلی شو. چې عبارت دي له ټکي پر ټکي، جمله په جمله، آزادې او ماشيني يا کمپيوټري ژباړې.

ماخذونه:

- ۱- پریدی، حبیب. پښتو مجله ۱۹۷۵م کال د ژباړې کټې او زیانونه.
- ۲- خيبر، زلمی. ۱۳۱۵۵ کال کابل مجله د ژباړې کټې څلورمه گڼه.
- ۳- زغم، پوهندوی احمد شاه، ۱۳۸۵ کال درسي لکچرونوټ کابل پوهنتون د ژبو ادبياتو پوهنځی پښتو څانگه.
- ۴- ستانکزی، رفیع الله، ۱۳۹۴ کال د ژباړې فن. مومندخپرنډويه ټولنه جلال اباد ښار.
- ۵- هو تک، محمد بن داوود، ۱۳۳۹ هجري کال پټه خزانه. چاپ چارې اريانا خپرنډويه موسسه.
- ۶- هاشمي، سيداصغر. ۱۳۹۵ کال کابل څېړنيزه، ژبنی، ادبي، او فولکلوري مجله. دويمه گڼه .

پیدایش زبان

درواقع تاریخ پیدایش زبان با تاریخ آفرینش بشر وتشکیل دسته وجماعات مرتبط است به این معنی که زبان از همان هنگامی که بشر به حیات گروهی پرداخت با وی همراه بوده است. انسان های اولیه از اینکه حیات بدوی داشتند، زبان شان نیز ساده وابتدایی بود و از این طریق وسیله ی مفاهمه ایشان به شمار میرفت.

هنگامیکه بشر پا به عرصه ی خاکی نهاد زبان همراه اش بود،چنانچه خداوند(ج) در قران کریم فرموده است: " و علم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکه فقال انبونی باسماء هؤلاء ان کنتم صادقین"(سوره بقره آیه ۳۱)

بشر برای اینکه بتواند مشکلات روز مره ی خویش را حل نماید به وضع واژه ها،اسامی،به هم پیوستن جمله ها وعبارات پرداخت و درحقیقت این یکی از کارهای برجسته ی بشر در دوره های باستان به حساب می آید.

این کار باعث شد که راه را برای آموزش وپرورش،انتقال فرهنگ،تمدن و هنر به نسل های بعدی،نگهداری،تکمیل وتوسعه ی آنها هموار بسازد؛اگر این ابداع وابتکار بشری نمی بود تمدن و هنر بدین مراحل عالی رسیده نمیتوانست.

"زبان همواره درحال تحول وتغییراست،هیچ زبانی درطی زمان به یک حال ویک صورت باقی نمی ماند."

قومی که درسرمین واحدی سکونت دارند و باهم آمودشد وارتباط کامل داشته باشند زبان ایشان به صورت واحدی تحول می یابد؛اما هرگاه ارتباط بخشهایی از یک طایفه ازهم گسیخته شود،دربان واحد آنان تغییراتی وارده شده لهجه ها به وجود می آید درامتداد زمان زیاد،لهجه ها زبانهای جداگانه را به وجود می آورند.

دورمانه های پیشین که وسایل ارتباط بسیار کم بوداغلب طوایف ومردم نواحی ومناطق مختلف پس ازجداشدن ازهم دور می مانندند آهسته آهسته زبان ایشان درطی زمان ازهم اختلاف می یافت ولهجه ها به میان می آمد.

زبان‌شناسان مشهور جهان از جمله (آندره مارتینه) زبان‌شناس بزرگ فرانسوی، مبانی و اصول زبان‌شناسی را چنین ارایه میدارد:

طبیعتاً زبان وسیله یی برقراری ارتباط (تفهیم و تفاهم) میان انسانهاست؛ و نیز وسیله یی آوایی است که قابلیت (تجزیه دوگانه) را داشته باشد.

وی به این نتیجه میرسد که زبان انسان از چندین واحد آوایی که قابلیت تجزیه ی دوگانه را داشته باشد تشکیل شده است؛ اما برعکس زبان حیوانات از چند واحد آوایی محدود که غیرقابل تجزیه ی دوگانه می باشد تشکیل شده است.

به این معنی که انسان ها دارای چندین صدا است و می تواند که صوت خویش را به چندین شکل تغییر دهد؛ زیرا انسان دارای محل صدور صوت یا مخرج بوده؛ ولی حیوانات دارای چند صدای محدود؛ از این سبب زبان انسان قابل تجزیه دوگانه را دارا می باشد و زبان حیوانات غیرقابل تجزیه دوگانه است.

پس تجزیه دوگانه چیست؟

شکی نیست که سلسله مراتب واحدهای زبانی زبان انسان اینگونه میباشد و از این واحد ها تشکیل می شود؛ از جمله واج، تکواژ، واژه، گروه، جمله و جمله مستقل؛ ولی زبان حیوانات بنابر کم بودن صداها و عدم محل صدور صوت یا مخرج نمیتواند که در قالب های فوق ریخته شود.

همچنان تجزیه دوگانه را میتوان در دو صورت خلاصه کرد:

۱- مفاهیم به واحد های آوایی تجزیه می شوند که هم صورت آوایی دارد و هم صورت معنا.

و این واحدها را (تکواژ) می نامند.

مفاهیمی که به وسیله ی افراد بشر منتقل می شود بی نهایت است؛ اما تعداد تکواژها در هر زبانی چند ده هزار بیش نیست؛ بنابراین توسط این واحدها، جمله میتوان ساخت.

۲- هریک از واحدهای تجزیه یی نخست، به نوبه خود به واحدهای کوچک تر تجزیه می شوند که فقط صورت آوایی دارند؛ اما معنی ندارند که آنرا (واج) می گویند.

پس بصورت کل گفته میتوانیم که زبان انسان این ویژه گی قابلیت (تجزیه دوگانه) را دارد و دارای چندین صدا به اشکال مختلف می باشد؛ لکن زبان حیوانات و پرندگان این ویژه گی را ندارند و قابل (تجزیه دوگانه) نمی باشند. (کامیار، ۱۳۸۹، ص ۶)

بعضی از زبان‌شناسان دیگر نیز به این باور اند که زبان انسان را می شود با موسیقی و آهنگ پیوست کرد؛ اما زبان حیوانات و پرندگان عاری از این خصوصیت می باشد. (همان اثر، ص ۳)

علاوه بر آن، زبان تنها وسیله افهام و تفهیم نه؛ بلکه جز اساسی بدن انسان و نیز یکی از عضو مهم اعضای حسی او می باشد که برای تشخیص ذایقه و لذت بردن از نعمات خداوندی که همانا غذاست نقش اساسی را بازی می کند.

بخشی دیگری از ویژه گی های مهم زبان انسان دوساختی بودن، زایایی و نابجایی می باشد.

الف- دوساختی بودن: دوساختی بودن مهمترین ویژه گی زبان انسانی است که آنرا از دیگر زبان ها متمایز می سازد؛ به این معنی که در زبان انسانی، یک بار نشانه های بی معنا یکجا شده و نشانه های معنادار را می سازد و بار دیگر این نشانه های معنادار کنار همدیگر قرار گرفته واحدهای زبانی با محتوای کامل را تشکیل می دهد.

ب- زایایی: این ویژه گی به ما کمک می کند تا به یاری نظام محدود زبان، جمله های نامحدود بسازیم.

آشکار است که تعداد جمله های هر زبان بیشتر از آن چیزی است که ما تصور می کنیم؛ اما همین تعداد غیر قابل شمارش جمله ها، قاعده های محدود و قابل شمارشی دارند که جمله ها براساس آن قابل توصیف و یا قابل ایجاد اند.

د- نابجایی: این ویژه گی زبان به ما باری می رساند تا در باره ی پدیده های گپ بزنی که در حال حاضر وجود ندارد یا اینکه از ابتدا وجود نداشته است؛ به طور مثال در باره ی "سیمرغ" گپ بزنی که از ابتدا وجود نداشته است. (احسانی، ۱۳۹۴، ص ۶)

زبان چیست؟

همانطوریکه هویدا است زبان یک وسیله افهام و تفهیم برای برقراری ارتباطات بشر است و نیز زبان یک پل ارتباطی تبادل افکار و اندیشه های مردم میباشد، به عبارت دیگر، زبان وسیله ی برقراری ارتباط؛ یعنی تفهیم و تفاهم میان انسانهاست.

همچنان در تعاریف دیگری آمده است که زبان مجموعه یی از نشانه ها و دلالت های وصفی است که از روی قصد میان افراد بشر برای القای اندیشه ویا فرمانی یا خبری از ذهنی به ذهن دیگر به کار برود.

به صورت کلی هر نوع وسیله ی مفاهمه و ارتباط باهمی میان افراد زبان گفته می شود چه این ارتباط توسط اشاره انجام شود، چه به وسیله ی علایم و چه به واسطه راه های دیگر.

به گونه ی مثال: وقتی دوفرد دست یکدیگر را می فشارند از شدت ودوام، گرمی وفشار یا سستی وسردی و شلی آن، درجه ی علاقمندی ومحبت همدیگر یا عکس آن را حس می کنند و یا گاهی از حرکات وعلاماتی که در چهره ی شخص هویدا می گردد به ناراحتی و اضطراب یا شادی و آرامش درونی او پی برده می شود در واقع این ها همه به مفهوم عام خود زبان است و تاریخ پیدایش آن بر زبان معمول ومتکامل امروزی مقدمتر می باشد.

اما زبان به مفهوم خاص آن، عبارت از سیستم صوتی، رمزی (سمبولیک)، وضعی، میثاقی، اکتسابی واجتماعی است که افراد یک جامعه آنرا به منظور افهام و تفهیم به کار می برند.

بخشی دیگری از ویژه گی های مهم زبان انسان دوساختی بودن، زایایی و نابجایی می باشد.

الف- دوساختی بودن: دوساختی بودن مهمترین ویژه گی زبان انسانی است که آنرا از دیگر زبان ها متمایز می سازد؛ به این معنی که در زبان انسانی، یک بار نشانه های بی معنا یکجا شده و نشانه های معنادار را می سازد و بار دیگر این نشانه های معنادار کنار همدیگر قرار گرفته واحدهای زبانی با محتوای کامل را تشکیل می دهد.

ب- زایایی: این ویژه گی به ما کمک می کند تا به یاری نظام محدود زبان، جمله های نامحدود بسازیم.

آشکار است که تعداد جمله های هر زبان بیشتر از آن چیزی است که ما تصور می کنیم؛ اما همین تعداد غیرقابل شمارش جمله ها، قاعده های محدود و قابل شمارشی دارند که جمله ها براساس آن قابل توصیف و یا قابل ایجاد اند.

د- نابجایی: این ویژه گی زبان به ما باری می رساند تا در باره ی پدیده های گپ بزنی که در حال حاضر وجود ندارد یا اینکه از ابتدا وجود نداشته است؛ به طور مثال در باره ی "سیمرغ" گپ بزنی که از ابتدا وجود نداشته است. (احسانی، ۱۳۹۴، ص ۶)

زبان چیست؟

همانطوریکه هویدا است زبان یک وسیله افهام و تفهیم برای برقراری ارتباطات بشر است و نیز زبان یک پل ارتباطی تبادل افکار و اندیشه های مردم میباشد، به عبارت دیگر، زبان وسیله ی برقراری ارتباط؛ یعنی تفهیم و تفاهم میان انسانهاست.

همچنان در تعاریف دیگری آمده است که زبان مجموعه یی از نشانه ها و دلالت های وصفی است که از روی قصد میان افراد بشر برای القای اندیشه ویا فرمانی یا خبری از ذهنی به ذهن دیگر به کار برود.

به صورت کلی هر نوع وسیله ی مفاهمه و ارتباط باهمی میان افراد زبان گفته می شود چه این ارتباط توسط اشاره انجام شود، چه به وسیله ی علایم و چه به واسطه راه های دیگر.

به گونه ی مثال: وقتی دنفردست یکدیگر را می فشارند از شدت و دوام، گرمی و فشار یا سستی و سردی و شلی آن، درجه ی علاقمندی و محبت همدیگر یا عکس آن را حس می کنند و یا گاهی از حرکات و علاماتی که در چهره ی شخص هویدا می گردد به ناراحتی و اضطراب یا شادی و آرامش درونی او پی برده می شود در واقع این ها همه به مفهوم عام خود زبان است و تاریخ پیدایش آن بر زبان معمول و متکامل امروزی مقدمتر می باشد.

اما زبان به مفهوم خاص آن، عبارت از سیستم صوتی، رمزی (سمبولیک)، وضعی، میثاقی، اکتسابی و اجتماعی است که افراد یک جامعه آنرا به منظور افهام و تفهیم به کار می برند.

در این جا مقصود از سیستم اینست که هر زبان دارای نظام وقواعد مشخص می باشد. صوتی یعنی که صورت اصلی واساسی هر زبان گفتار یا سخن گفتن است که زبان ملفوظ یا شنیدنی گفته می شود.

رمزی یعنی نشانه یی که در یک زبان بر چیزی دلالت کند و رابطه میان دال ومدلول معنی ومفهوم را به میان می آورند و این سمبولها همه وضعی ومیثاقی می باشد.

اکتسابی و اجتماعی به این معنی که زبان فطری نیست؛ بلکه کسب می گردد و آن هم از اجتماع فرا گرفته می شود، بدون اجتماع نه به میان آمده میتواند و نه بدان ضرورتی می افتد؛ البته استعداد زبان آموزی در انسان طبیعی وفطری است.

رمز ها ونشانها در هر زبان همه صوتی اند و این بدان معنی است که انواع دیگر وسایل مفاهمه از قبیل زبان اشاره یی، زبان علامه یی وزبان نگارش را از نگاه تعریف وشرح علمی زبان نمیتوان، زبان گفت.

واحد گفتار در همه زبان ها جمله است؛ یعنی انسان به هر زبانی که سخن می گوید آنرا با بیان جمله ها انجام میدهد؛ پس اجزای سازنده ی زبان عبارت از جمله، فقره، عبارت، کلمه، مورفیم وفونیم است.

جمله ها اگر ساده نباشند یعنی مرکب ومختلط باشند، از دو یا چند فقره ساخته می شوند. جمله های ساده وفقره های جمله های مرکب و مختلط از عبارات و کلمه ها پدید می آیند.

عبارت ها از کلمه ها ومورفیم ها ساخته می شود؛ همچنان کلمه ها از یک یا چند واژک(مورفیم)تشکیل شده ومورفیم خود از فونیم ها ساخته می شوند.

البته این امر واضح می سازد که زبان بشری در درجه ی اول دستگاہی است متشکل از علایم صوتی، یعنی اینکه زبان از صدا ها تشکیل شده است نه از حروف و این صدا ها به منزله ی عناصر سازنده یی استند که زبان از اجتماع آنها به وجود می آیند(یمین، ۱۳۸۴، ص ۱۳)

اینکه زبان در چه زمانی به وجود آمده وتکامل یافته است اطلاع کامل دردست نیست، هر چه در این مورد گفته می شود فرضی بوده مبنی بر نظریاتی است که بشرشناسان وزبانشناسان ابراز داشته اند.

در این مورد بحث های زیادی شده؛ از جمله بشرشناسان عقیده دارند که نوع بشر درعالم از ۲۰۰ هزار سال پیش به وجود آمده وقریب ۱۰۰ هزار سال قبل آلات وافزار تمدن را به کار برده است؛ پس مبدأ پیدایش زبان را از ۱۵۰ هزار سال پیش میدانند.

درباره ی مبدای اصلی زبان های بشر که از کجا نشأت کرده است، بعضی آسیای وسطی، جمعی سواحل رود ولگا، برخی سواحل دریای بالتیک وعده یی شبه جزیره اسکندناویا را میدانند.

عقایدی هم وجود دارد که شاید زبان در چند نقطه مختلف ومیان جوامع مختلف بشری پدید آمده و به تدریج تکامل یافته باشد؛ اما این نکته مسلم است که هر چه در تاریخ بشر جلوتر برویم به انسانی

برمیخوریم که زبان تکامل یافته بی داشته و به زبان گفتاری یا ملفوظی که موضوع زبانشناسی امروزی است فعالیت های اجتماعی خود را انجام میداده است.

زبان ملفوظ یا فونوتیک تابع قواعد صرفی ونحوی بوده زبان کامل گفته می شود.

گرچه بعضی زبانهای اشاره بی کامل هم وجود دارد که در بعضی موارد خاص تکامل یافته و وسیله مخابره می شود (زبان اشاره بی کوران و کران) اما این موارد مخصوص است و علت استثنایی دارد.

آنچه از بحث ها درباره ی مبدأ، تکامل وتحولات تاریخی زبان به دست می آید اینست که زبانهای بشری به دسته ها یا خانواده های بزرگی تعلق دارند ونیز بعضی دسته هایی از زبان وجود دارد که میتواند همه آنها را به مبدای واحدی برگرداند وتصور کرد که از آن نقطه رو به تکامل یا تحول گذاشته اند.

اینکه آن نقطه کدام جای است هنوز به طور واضح وقطعی نمیدانم.

درباره ی عدد قطعی تعداد زبان هایی که در جریان تاریخ به واسطه انسانها وسیله ی اجرای فعالیت های اجتماعی قرار گرفته است نیز معلومات ما ضعیف است.

تا حال علم زبانشناسی به صورت مثبت رقم تغییر ناپذیری به ما نداده است، با آن هم تاجایی که تخمین کرده اند شمار زبان های زنده عالم در حدود ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ هزار نوع بالغ می گردد.

این زبان ها در آغاز تکامل وسیر زبان های اولی بشر وجود نداشته بعد ها در گذشت زمان وپیدایش طوایف وقبایل و مهاجرت های اقوام از محلی به محلی به وجود آمده است.

علمای زبانشناسی از نظراشتقاق وساختمان صرفی ونحوی تمام زبان های عالم را به سه بخش عمده تقسیم کرده اند:

۱- زبانهای یک هجایی

۲- زبانهای التصاقی (مرکب)

۳- زبانهای منصرف

البته جهت روشنایی موضوع صرف یک بخش آنرا که شامل زبان های منصرف می باشد به صورت فشرده به بحث می گیریم.

در این دسته زبانها شکل کلمه تغییر می کند. با افزودن پسوند وپیشوند معانی تازه به وجود می آید. تفاوت زبانهای التصاقی یا زبان های منصرف در این است که شکل کلمه در آنها تغییر نمی کند؛ ولی در زبان های منصرف کلمه در زمانهای مختلف به حالت های گوناگون و در ترکیب با وندها عرضه می شود.

مهمترین زبان های زنده ی امروزی دنیا زبانهای نوع منصرف اند. این زبان ها از مرحله های زبانهای بخش اول ودوم در گذشته وترقی کرده اند.

مستقلا در سیر تاریخ کمال یافته وبه مرحله فعلی رسیده اند.

زبانهای منصرف را زبانشناسان به دو دسته تقسیم کرده اند:

زبانها حامی وسامی وزبانهای هندواروپایی(رهین،۱۳۸۵،ص ۲۵)

همین گونه است که خداوند(ج) بندگان را متمایز از حیوانات دیگر خلق کرده و یک امتیاز خاصی که همانا زبان و عقل بوده برایشان قایل شده است.

زبان شناسان، زبان را از نگاه ساختمان به سه نوع تقسیم کرده اند: گونه، لهجه و گویش.

الف- گونه: شکلی از زبان است که باتوجه به مکان وموقعیت خاص تغییر می کند؛مانند گونه های زبانی که ما هنگام سخن گفتن با استاد،دوستان وخانواده استفاده می کنیم.

ب- لهجه: شکلی از زبان است که از نگاه واژه ها وقاعده های دستوری یکی بوده وازنگاه تلفظ با هم تفاوت پیدا کند؛مانند لهجه ی مردم هرات،بدخشان وکابل.

د- گویش: شکلی از زبان است که علاوه بر تلفظ،ازنگاه انتخاب واژه ها وقواعد دستوری نیز تفاوت دارد؛مانند: گویش هزاره گی،گویش های هر زبان به چهار گونه بخش بندی می شود:"گویش جغرافیایی" که به اساس موقعیت های جغرافیایی تعریف می شود؛ "گویش اجتماعی" که تعریف کننده ی کتله های خاص اجتماعی است؛"گویش تاریخی" که تعیین کننده ی دوره های مختلف تاریخی می باشد و"گویش معیار" که زبان وگفتار معیار را معرفی می کند(احسانی،۱۳۹۴،ص ۶)

دراخیر می خواهیم در مورد زبان وگفتار تعریف کوتاهی داشته باشیم که:

- زبان عبارت از توانایی ذهنی انسان است وبافتار تفاوت می کند.
- گفتار عبارت از نمود آوایی این توانایی انسان است.

وظیفه زبان چیست؟

مسلماً که زبان،انسان ساز است،تمام پیشرفت های بشر درگرو زبان است؛ ازینرو نقش زبان درزندگی بشر عبارت از ایجاد ارتباط،انتقال تجربیات و تکیه گاه اندیشه است که توسط اندیشه می تواند به انکشافات دست یابد؛به همین دلیل می گویند که پیشرفت های کنونی بشرنتیجه ی تبادل افکارواطلاعات است که موجب تکامل وی شده است.

قابل یاد آوری است که زبان تنها به خودی خود نمیتواند همه یی مفاهیم و معنا را به سادگی برای مخاطبان انتقال دهد؛بلکه ابزارو وسایلی نیز وجود دارد که در حقیقت ممدی برای زبان است که بدون آن کار برد زبان خیلی ها به کندی رو بر رو خواهد شد.

این ابزار عبارت از عناصر اساسی زبان اند که شامل اجزا و گروه های مختلف دستوری میباشد؛برای مثال: اگر یک تعمیر ساختمان را درنظر بگیریم دیده میشود که این ساختمان از سنگ،خشت،سمنت،فلزات،تخته،سیخ و ده ها چیز دیگر اعمار گردیده؛از این لحاظ ساختمان زبان نیز

از عناصری همچون: صوت، واج، تکواژ، کلمه (واژه)، فقره، عبارت، جمله و جملهٔ مستقل تشکیل شده است و نیز هر کدام در داخل خود از اجزای دیگری تشکیل شده است که همانا {وندها} است. این عناصر زبانی (وندها) به تنهایی دارای کدام معنای خاص نبوده؛ بلکه با ترکیب کلمه ها معنا پیدامیکنند و هرگاه در آغاز و یا انجام کلمه های مستقل قرار گیرد سبب ایجاد کلمه های جدید و یا مفاهیم جدید می گردد.

وندها به دوبخش (پیشوند و پسوند) تقسیم می شود و در بعضی جا سه بخش آمده است. پیشوندها به بخشهایی چون: پیشوندهای اشتقاقی که وظیفه اینها ساختن و اشتقاق واژه های جدید است، پیشوند های فعلی که وظیفه اینها ساختن افعال جدید از دیگر واژه ها و افعال می باشد و همچنان پیشوند های متروک می باشد که فعلاً مورد استفاده قرار نمی گیرد. بخش دیگری وندها، پسوند ها می باشد که پسوندها نیز مورفیم های بسته یا نامستقلی بوده که در انجام واژه ها چسبیده و سبب ایجاد واژه های جدید می گردد و همچنان نقش اصلی پسوند در این متجلی می شود که پسوند یک عنصر واژه ساز است.

انواع پسوندها عبارت از پسوند های تصریفی، پسوند های قیدی، پسوند های تشخیصی، پسوند های متروک، پسوندواره های اسمی و فعلی و پسوند های سازنده اسم فعل می باشد و همچنان میانوند که در قسمت میان کلمه های میاید.

امروز در اثر پیشرفت های تکنالوژی علمی و صنعتی شدن جامعه، زبان ما بیشتر نیازمند واژه های جدید می باشد تا از داخل شدن واژه های خارجی در زبان جلوگیری به عمل آید. وند ها در زبان باعث غنی تر شدن واژه ها گردیده و نقش اساسی را در راستای سازندگی واژه ها بازی می کند.

در اینجا ضرورت پنداشته می شود که برای شرح و تفصیل موضوع، پیرامون واژک های زبان پارسی دری بصورت اجمالی اشاره شود.

واژکها (مورفیم) در زبان فارسی دری به گونه های ذیل اند:

- واژکهای آزاد (مستقل)

- واژکهای بسته (نامستقل)

واژه های آزاد و مستقل در زبان دری عبارت اند از: گروه اسم، قیود و گروه فعل.

اما واژه های بسته (نامستقل) در زبان دری عبارت اند از: نشانه های ساختمان (پسینه و پیشینه ها، نشانه های ربط، نشانه های عطف، نشانه های اصوات) و همچنان وندها می باشد.

در این قسمت به تعریف کلی و جامع (تکواژ) می پردازیم:

تکواژ چیست؟ تکواژ دومین واحد زبان بعد از واج است که از یک یا چند واج ساخته می شود، به عبارت دیگر، تکواژ کلمه نامستقل و بسته یی است که پیوسته با کلمه های مستقل می آید و معانی جدیدی را در آن بوجود می آورد.

بنابر این وندها (پیشوند، پسوند، میانوند) پیشینه ها و پسینه شامل تکواژ می شوند. دراین مورد نباید فراموش کرد که تکواژ دونهوع است:

۱- تکواژ قاموسی

۲- تکواژ دستوری

- تکواژ قاموسی کاربرد ومعنای مستقل دارد؛ مثلا: کتاب، پلنگ، خوب

- تکواژ دستوری معنا و کاربرد مستقل ندارد و دارای انواع اشتقاقی و صرفی است:

- تکواژ اشتقاقی در واژه های مشتق به کار می رود؛ مثل: چه، زار، بان، ه، ا، ان.
- تکواژ صرفی زبان برای هرفرد ارزشمند است و حتی در صورت ندانستن قواعد وقوانین دستوری زبان، گاهی اوقات مشکلات خطیری دامنگیر گویندگان و بالاخره باشندگان یک کشور میشود. (کامیار، ۱۳۸۹، ص ۸)

منابع و مآخذ

۱- قران کریم.

۲- احسانی، جعفر. ۱۳۹۴، درآمدی بردستور زبان پارسی دری. کابل. انتشارات: جهان اسلام.

۳- رهین، رسول. ۱۳۸۵، سرگذشت زبان فارسی دری. استوک هولم سویدن. انتشارات:

شورای فرهنگی افغانستان.

۴- کامیار، تقی وحیدیان وهمکاران. ۱۳۸۹، دستور زبان فارسی (۱). تهران. انتشارات: وزارت ارشاد

وفرهنگ اسلامی ایران.

۵- یمین، محمدحسین. ۱۳۸۸، درآمدی برلهجه شناسی در زبان فارسی دری. کابل. انتشارات: سعید.

۶- یمین، محمدحسین. ۱۳۸۴، دستور معاصر زبان پارسی دری. کابل. انتشارات: میوند.

سر مؤلف مرستیال فیض الله فایز

د علامه پوهاند عبدالحی حبیبی صاحب د پښتو ادبیاتو تاریخ دوهم ټوک په هکله لنډې خبرې

د لوی استاد حبیبی صاحب د پښتو ادبیاتو تاریخ دوهم ټوک چې یو ډیر مستند او د پښتو ادبیاتو په اړه د لوړ معیار او پوره معلوماتو درلودونکی کتاب دی، له بلې خوا د هغه وخت د لیکوالۍ له اصولو سره سم، ابتکاري او بې جوړې کتاب. خو موږ یې د تحقیق د اوسنیو اصولو سره پرتله کوو او له دې څخه مو یوه موخه دا ده چې وگورو زموږ د اوسنیو او پخوانیو تحقیقي اثارو ترمنځ د تحقیق د روشونو، د کتاب د جوړښت او د تحقیق په دوران کې د تحقیقي اثر د نورو مراحلو ترمنځ چې باید د یوه تحقیقي اثر د کار د پیل څخه تر پایه پورې گام په گام تعقیب شي په کومو مواردو کې او په څومره پیمانه توپیر موجود دی خپل نظر په لنډې ډول وړاندې کوو.

کوم کتاب چې ما وکوت دا په کال (۱۳۸۴) هـ ش د دریم ځل لپاره د دانش د خپرندویه ټولنې له خوا د ښاغلي اصف صمیم په زیار چاپ شوی دی چې په لومړي سر کې (۳۳۷) مخه لومړی ټوک او پاتې (۴۴۸) مخه دوهم ټوک دی چې زموږ د بحث اصلي موضوع جوړوي.

دا کتاب د حبیبی صاحب د خپل هغه یادښت له مخې چې د کتاب په پای کې یې راوړی دی په کال (۱۳۲۵) هـ ق کې یې په کابل کې لیکلی دی خو وایي چې د ټول کتاب په چاپ باندې ندی بریالی شوی. وروسته یې ورباندې نورې زیاتونې کړې دي او بیا یې په کال (۱۳۴۰) د حوت د میاشتې په لسمه د لیکلو چارې پای ته رسیدلې دي او پښتو ټولنې ته یې د چاپ لپاره سپارلی دی. د کتاب په

لومړي سر کې دوه مخه ورباندې د هغه وخت د پښتو ټولنې مشر خدای بښلي الفت صاحب خپل نظر لیکلی دی چې د سريزي، تقريظ يا بل څه نوم ورته ندی ورکړ شوی او ددې ليکنې تاريخ د (۱۳۴۲) کال د ثور د مياشتې ۱۹ دی.

ورپسې لس دوولس کرښې لومړۍ خبرې د حبيبي صاحب له خوا ليکلې شوې دي، بيا د زړه پارسو تر عنوان لاندې د بيستون د کتيبې زوړ (۲۵۰۰) کلن شعر او دهغه هر اړخيزه شرح راغلې ده، له دې وروسته کتاب په دوو برخو ويشل شوی دی چې لومړۍ برخه د پخوانيو دورو تر (۲۰۰) هجري پورې او دوهمه برخه چې پکې د پښتو ادبياتو حال احوال له (۲۰۰-۱۰۰۰) هجري پورې په مفصله توگه بيان شوی چې په دواړو برخو کې يې د پښتو د نړينه او بنسټيزو ټولو هغو شاعرانو او ليکوالو حال او ادبي شهادت بيلگې راخيستي دي کومې چې حبيبي صاحب ورپسې ډير کتابونه لټولي او په ډير زيار يې راغونډ کړي دي، له نيست څخه يې د پښتو ادب تاريخ په هکله پوره معلومات راټولونکو نسلونو ته په ميراث پريښي دي.

د دې کتاب په ليکلو کې لوی استاد له تاريخي ميتود څخه کار اخيستی او بيا يې هره برخه په ډير زير او زور سره تشرېح کړې ده، پخواني شعرونه، سخت لغتونه او اصطلاحات يې معنا او ښه تشرېح کړي دي، د پښتو په کليو او سيمو باندې په تيره د مغلو تاړاکونه او له پښتو او پښتنو سره د دوی په ظلم او تعصب باندې يې پوره رڼا اچولې ده.

د کتاب په وروستۍ برخه کې د روښانيانو د سياسي نهضت، علمي او ادبي اثارو او خدمتونو، له مغلو سره د جنگونو او په خاصه د روښانيانو د تصوف په هکله پوره او ارزښتناک معلومات راغونډ شوي دي.

د کتاب تخنيکي اړخ البته د هغه وخت له معيارونو سره به هرو مرو سم وي خو کوم معيارونه چې اوس د يوه تحقيقي کتاب لپاره محقيقينو او ليکوالو په گوته کړي دي فکر کوم چې په ځينو برخو کې به ورسره يوڅه توپير ولري چې په لاندې توگه به ورته اشاره وکړو.

۱- مقدمه چې په يوه تحقيقي کتاب کې ډيره مهمه او اړينه برخه ده پدې کتاب کې نه تر سترگو کېږي، يوازې څو لنډې کرښې د لومړۍ خبرې په نوم ليکل شوې دي، خو هغه څه چې په يوه مقدمه کې داثر په باب ليکل کېږي دلته نشته.

۲- د کتاب په سر کې دوه مخه د هغه وخت د پښتو ټولنې مشر خدای بښلي گل پاچا الفت صاحب خپل نظر ليکلی خو د تقريظ، سريزي يا بل څه نوم ورته ندی ورکړی شوی.

۳- دغه با ارزښته کتاب د څيړنې د ځانگړتياو له اړخه په ټول پوره دی معنا دا چې د يوې ټاکلې موضوع په محور څرخي، ابتکار پکې موجود دی، له ازاده فکره سره شروع او پای ته رسېدلی.

۴- د ماخذ بنسټول د هر مخ په پای کې په منظم ډول شوی دی. داسې چې لومړی هر ماخذ ته شماره ورکړل شوې ده او بيا په ترتيب سره په لمن ليک کې بنسټول شوی دی، خو په يوه توپير هغه دا، کله چې يو ځل ماخذ په پوره توگه وبنسټول شي نو په دوهم ځل او وروسته وارونو کې يې يوازې د کتاب نوم او مخ بنسټول لازم برېښي خو پدې کتاب کې د يوه ماخذ يو ځل پوره يادونه شوې خو په بل مخ کې بيا هماغه ماخذ پوره بنسټول شوی او بله دا چې د کتاب په اخير کې عمومي ماخذونه ندې راول شوي.

۵- د متن برخه د اوسنيو تحقيقي اصولو سره سمه تر يوه خاص نظم لاندې ليکل شوې ده. کتاب په څپرکو او بيا څپرکي په وړو، وړو عنوانونو وېشل شوي، د موضوعگانو ترمنځ منطقي تسلسل موجود دی، هره موضوع پکې مفصله تشرېح شوې ده.

۶- د نتيجه گيري يا پايلې برخه په دې اثر کې نه ليدله کېږي، يوازې په لومړي سر کې (د اسلام خپريده او په هيواد کې ديني او سياسي حالت) تر عنوان لاندې موضوع لپاره خلاصه ليکله شوې ده، خو هغه که څه هم عنوان يې خلاصه دی خو تر اصلي موضوع د کرښو په حساب ډيره ده.

۷- د ضمايمو برخه پکې نشته.

۸- د اعلامو فهرست يا نومليک چې پکې د سړيو، ځايونو، کتابونو او نورو هغو ماخذونو بېل يا گډ فهرست جوړېږي چې په کتاب کې يادونه شوې ده او يا ورڅخه گټه اخيستل شوې ده نه ترسترگو کېږي.

۹- د اصطلاحاتو فهرست، د قراني ايتونو، احاديثو او عربي مقولو فهرستونه هم نلري.

۱۰- ليک ښيي په خورا ښه توگه او په مناسبو ځايونو کې کارول شوې دي. پایله

د علامه پوهاند عبدالحی حبيبي صاحب د پښتو ادبياتو کتاب تر کومه ځايه پورې چې ما وکوت د خورا ډير زيار او زحمت پایله ده يا دا چې داسې تحقيقي اثر را منځ ته کول هغه هم په داسې شرايطو کې چې مخکيني ډير او معتبر اشار لکه اوس چې هر چا ته په هر ځای کې موجود دي هم نه وي موجود خورا گران کار دی.

د دې تحقيقي اثر په راټولونه کې لکه مخکې چې مو يادونه وکړه د تاريخي ميتود څخه کار اخيستل شوی دی. د تحقيقي اثر ليکني د اصولو په اړه ويلی شو چې ښايي د هغه وخت اصول ټول په پام کې نيول شوي وي خو د اوسنيو اصولو سره کوم چې اوسني ليکوال يې د يوه اثر د ليکني په وخت کې په پام کې نيسي يو څه توپير لري يا دا چې ټول يې ندي تطبيق شوي او ښايي سبب يې هم لکه مخکې چې مو ورته اشاره وکړه د دې اوسنيو يا معاصرو اصولو نه موجوديت وي؟

بنوونمل حفیظ الله همکار صدیقی

رشد کودکان در بازیهای کودکان و اهمیت آن

اطفال موجود یست که از شروع زنده گی الی مرحله نوجوانی و جوانی شرایط مختلف وحالات متنوع را سپری میکنند. اطفال آغاز زنده گی را با والدین و اعضای فامیل خود میگذرانند. یعنی در ابتدا آموزش را از والدین وبزرگان خانواده یاد میگیرند. بازی های کود کانه ، حرکات غیر ارادی ، تقلید کردن ، خود را شریک کردن ، سهم گیری در بین اطفال دیگر یکی از خاصیت های ذاتی طفل است که انرا در طی مدت زمانی رشد خویش بر ملا می سازد . اطفال آموزشهای دوران کودکی را از چوکات خانواده های خود در بین اطفال هم سن و سال خود فرا میگیرند . اطفال در بازی های کودکا نه خود را همیشه شریک میدانند ودر بازی ها به جرئت فعالیت می کند حق خود را می طلبند جدال میکنند ، ارزش خود را در بین هم قطاران خود ثابت میکند ،تلاش میکند که در بین هم سن سال خود را سرگروپ بسازد این خاصیت ها طفل را جرئت میدهد و توانائی های جسمی و روحی انها رفته رفته به مرور زمان تقویت میشود ، اطفال در سنین سه ساله وچهار سالگی و بعد از ان همیشه می خواهد تا در بازی های طفلانه اشتراک کنند و با همقطاران خود یکجا شده به بازی های گونا گون بپردازند.

بازی های کودکانه یک نقطه اوج از حرکات روانی و جسمانی کودکان میباشد. این نوع حرکات ذریعه بازی های کودکانه باعث رشد سالم کودک گردیده .بازی های روز مره، کودکان را توانائی جسمانی ، بدنی ودماغی میدهد. بازی های کودکانه به کودکان توانائی و استعداد میدهد. که کودک به رشد جسمی و روانی متصل میشود .میدانیم که بازی ها در زنده گی روز مره کودکان نقش بارزی دارند . بازی های کودکانه در مجموع تمام کودکان را به سوی بزرگسالان ، اجتماعی شدن ، درک جهان بینی مطابق ذهن شان ، درک جهان مادی و گاهی هم معنویت ، و نگرش به سوی وسعت نظری ودوستی ها و شناخت هم دیگر سوق میدهد.

بازی های کودكانه در واقعیت امر بعد از گذشت مدت زمان تغییرات قابل ملاحظه را در كودك بمیان می آورد .

اجرای بازی ها بین كودكان ذهن آنها را تقویت كرده و درك شانرا در مورد اطرافیان شان فعال میگرداند. اطفال با اجرای بازی ها تغییر در سلوك، رفتار های سلوكی، ذهنی، و آموزشهای تقلیدی رشد میکنند. زیرا هر آنچه را كه مشاهده میکنند برای شان سوال پیدا میشود، می پرسند خاطر نشان میکنند، تلاش و فكر میکنند، تا همه چیز را درك كرده و یاد بگیرند، در اینجا لازم میدانم تا بازی های كودكانه را تعریف بدهیم و اهمیت آنها به سلسله بیان كنیم.

تعریف بازی :

بازی های كودكانه عبارت از سلسله فعالیت های ذهنی، روانی، تفكری و جسمی حرکی است كه در زمان معین و مكان مناسب ذریعه حرركات ارادی و غیر ارادی صورت میگیرد. و مورد تشویق، احساسات نيك و شادمانی كودك میگردد.

بازی ها در اطفال، نوجوانان، جوانان دختران فرق میکند . یعنی در بازی های اطفال خورد سن و نو جوان و جوان پسر و دختران سرحدی فاصله بین فعالیت های نظری، ذهنی، كاوشگری، یاد گیری ها، تعقیب كردن ها، تقلید كردن ها، فعالیت های ارادی، و غیر ارادی موجود میباشد. بازی ها در اطفال دارای ویژه گی های خاصی می باشد. كه میتوان پیرامون این ویژه گی ها ذیلا بحث را انجام بد هیم .

۱. بازی های انگیزه روانی كودك :

در این بازی ها هدف در خودبازی های كودكانه نهفته است و بخاطر رضایت كودك صورت میگیرد. این نوع بازی كودك را راضی و شاد می سازد و در نتیجه كودك مطابق به خواست خود فعالیت ها را انجام داده و خود را توانا و فعال میداند.

۲. بازی های آزادانه یا انتخابی:

این گونه بازی ها از طرف گروه انتخاب میشود و به شكل آزاد اجرا میشود. كودكان میتوانند كه در جمع از همقطاران خود بازی ها را مطابق به خواست خود به شكل انتخابی آزادانه اجرا كنند و این گونه اجرای بازی ها برای كودكان جرئت و جسارت كامل میدهد. و كودك را فعال می سازد .

۳. بازی های ذوقی یا علاقمندی كودك :

این چنین بازی ها همیشه مورد پسند اطفال قرار میگیرد زیرا عنعنوی و محلی میباشد. این چنین بازی ها برای كودكان توانائی میدهد وهم تلاش كودكان را خیلی جالب و ارزشمند میسازد. كودك با جالب شدن بازی ها خیلی خوش می شود. به همین دلیل است كه كودك میتواند خوب فكر كند، دقیق كار كند، اجرای خدمت به بزرگان كند.

۴. بازی های واقعیت گرائی :

این گونه بازی ها همیشه بین کودکان بشکل واقعی ان اجرا میشود. بازی های حقیقی را کودکان به بسیار علاقمندی بین هم اجرا میکنند. بازی های واقع گرائی بر اساس تمثیل حرکات و نرمش وجود کودکان و فعالیت های مداوم آنها استوار میباشد.

۵. بازی های دسته جمعی:

بازی های دسته جمعی بر حسب خواهشات ، تلاش ها و هم دلی کودکان استوار میباشد. بدین معنی که کودکان بین هم یکجا شده و بازی هارا مطابق به خواست و رهنمائی همدیگر اجرا میکنند. که در همچو بازی ها کودکان همدیگر را درک کرده و دوستی های شان بین هم افزوده میشود. باهم صمیمی میشوند ، فعال میشوند، و رفیق میشوند.

ویژه گی های که در فوق مطالعه کردیم معلوم میشود که این نوع بازی ها همیشه نظر به علاقمندی ، خواهشات ، تقاضاهای کودکان، ضرورت های سنین شان اجرا میشود . در بازی های کودکانه تقلید های گوناگون در اطفال سازشهای فردی کودکان همسوسدن با یکدیگر در وقت معین بازی ها و زمان معین بین شان صورت میگیرد. بازی ها ذهن اطفال را تقویت کرده و برای کودکان قابل پذیرش میباشد. خود خواهی در بازی ها ، سرقتار شدن ، میر شدن در بازی ها بین هم قطارها یک حس خود خواهی است که در همین وقت در اطفال رشد میکند.

بازی های کودکان بخاطری ارزش دارد که کودکان از لحاظ جسمانی ، روانی ، عاطفی رشد تفکری و اجتماعی شدن تقویت میشوند . به همین ترتیب کودک دیگر دوستان و همقطاران و خانواده خود را می شناسد و فرق میکند. دیگر تفاوت های بین هم قطاران را با خویشاوندان خود تمیز میکنند. ذهن کودکان دیگر رشد کرده در هر مورد خوب فکر میکنند . در کار ها اشتراک کرده و تلاش دارند تا خود را تبارز بدهند .

بازی های کودکانه دارای تاریخچه بسیار قدیمی و سابقه طولانی جوامع بشری میباشد. یعنی از زمانه های بسیار قدیم اطفال در اجتماعات خانواده ها به بازی های ذوقی و علاقمندی خویش می پرداختند . مگر پیرامون ان تحقیقات صورت نه گرفته بود . دانشمندان روانشناسان جهان در عصر حاضر پیرامون بازی های کودکان تحقیق کردند و کتابها و یادداشت های گوناگونی در این مورد به رشته تحریر در آورده اند. که میتوان بطور خلص پیرامون قدامت تاریخی و ارزش بازی های کودکان بحث را ادامه بدهیم. بازی های کودکانه ، نو جوانان ، جوانان از لحاظ ادوار تاریخی حدود بیشتر از هزار سال قبل از میلاد شناخت گردیده است. دانشمندان قبل از میلاد مسیح (ع) سابقه بازی های کودکانه را درج تاریخ کرده اند. عده از دانشمندان قدامت تاریخی بازی های کودکانه را در محدودیت سالهای ۴۲۷-الی-۳۴۹ قبل از میلاد در یونان قدیم مروج می دانستند. که اندیشه های بازی های

طفلا نه در عصر زمان وقت به بعد رفته رفته به شکل عنعنوی در جرا در آمد و همیشه کودکان این بازی هارا انجام میدادند.

با ذکر این مطلب که بازی ها در زمانه های قدیم به با ر اول توسط سقراط که اولین معلم بازی های طفلا نه در سطح جهان نا میده میشود به معرض اجرا قرار گرفت . موصوف بازی ها را توسط شاگردان خود مانند

(ارسطو) در جامعه تطبیق و عملی نمود . بازی های کودکانه در قرن ۲۰ و قبل از میلاد حضرت مسیح (ع) در د نیای غرب(مانند امریکا ، کانادا ، انگلیستان ، جرمنی، فرانسه) و غیره شناخت گردیده است. چون بازی ها از اهمیت خوبی وارزشهای بهتر روانی در کودکان قابل استفاده بود بنا ء بخاطر تقویت جسمی و صحت مندی ، تندرستی اطفال بزرگان میکوشیدند تا بالای کودکان تطبیق کنند. از همین رو است که بازی های کودکانه از ایام قدیم تا اکنون در جوامع بشری عملی میشود. واز دیدگاه روانشناسان ارزش خاصی دارد. بازی ها همیشه برای تقویت روحی وروانی اطفال نوجوانان ، جوانان خیلی اهمیت دارد.

در بازی های کودکان دیده میشود که کودکان میخواهند تا بین هم پرخاشگری ها ، چمپ زدن ها، خیز زدن ها، جستیدن ها ،خندیدن ها ، جنگ های بین هم ، صحبت کردن ها قصه گفتن ، گاهی تحریر کردن، رسا می کردن، شوخی های بین هم انجام بدهند. این همه بازی ها جهت رشد جسمی و روانی ، تقویت فکری و انکشاف سلوکی و ابتکار خلاقیت کودکان فوق العاده تأثیر میکند. چون کودکان از اجرای بازی ها لذت میبرند خرسند میشوند، و ذهن شان فعال گردیده خوب توجه و فکر میکنند.

کودکان محبت بین هم دیگر ، خوب فکر کردن ، تلاش کردن ، با اجتماع نزدیک شدن ، توانایی پیدا کردن را از همین بازی های بین هم می آموزند و رشد میکنند. اکنون میخواهم بالای بازی های اجتماعی در کودکان بحث داشته باشیم.

بازی های اجتماعی در کودکان:

چنانچه قبلا تذکر شد یادگیری کودکان در بازی های بین هم زیاد مثر بوده است. که در مرحله متنوع با اشکال و حالات مختلف در شرایط مختلف بازی های پرخاشگرانه دوستانه که همراه با فرصت های آموزشی برای پر شور شدن ، تماشا کردن ، نمایشات حرکتی ، تمرینات و تمثیلی میتوان در وجود کودکان تغییرات را وارد کند. اطفال با اجرای بازی ها بین هم صمیمت ، ایجاد علاقمندی بر یکدیگر را زیاد تقویت میکند .

اطفال چون بازی ها را به کمک بزرگسالان می آموزند و توسط بزرگان زمینه اجرای بازی ها برای شان آماده میگردد روی همین دلیل است که کودکان تلاش دارند تا با بزرگسالان ، والدین نزدیکی

کنند. و در مجالس و صحبت های شان خود را شریک کنند که این عمل خود رشد فکری و تقویت روحی کودک را نشان میدهد.

اطفال با گذشت زمان تغییراتی زیادی را پیدا میکنند این تغییرات از لحاظ روحی، روانی، جسمی، حرکی و طرز سلوکی گفتاری و بر خودر های بین هم فرق میکند.

در این حالت اطفال میکوشند تا با جنس مخالف خود نزدیکی پیدا کنند. و طرف مقابل خود را پیدا کنند. و به آنها علاقمندی محبت، دوستی و احساسات را نشان بدهند. این یک روند دیگری است که اطفال را به عشق ورزیدن، علاقمندی به جنس مخالف، توجه بکار کردن، خودنمائی های بین همقطاران، و در بازی ها خود را مقدم شمردن و سرگروپ بودن را به خود اختیار کردن را در یافت میکند.

زیرا کودکان دوست دارند تا جهت رشد مناسبات اجتماعی با بزرگسالان، حیوانات پرند گان روابط دوستی را شریک سازند که همه حیوانات نیز به محبت و روابط با کودکان علاقمند هستند. بازیها در تمام فرهنگ های انسانی و جوامع بشری از لحاظ زیست با همی موقعیت محیطی و شرایط زنده گی متفاوت میباشد.

بازی ها همیشه برای کودکان جالب است. بازی ها متفاوت بوده مانند بازی های رقابتی، بازی ماهرانه، بازی فرهنگی، توانمندی های فردی که در محیط ما حول مختلف اشکال مختلف را دارا میباشد.

در اینجا میتوان روی بازی های اطفال جدا گانه بحث کنیم.

بازی های رقابتی:

در چنین نوع بازی ها ضرورت است که بازی کن مطابق به قواعد و مقررات و اصول بازی را انجام بدهد و پیرامون عملکرد های خود در بازی توجه داشته باشد. هر بازی کن میخواهد تا بازی را به نفع خود سازماندهی کند و بچرخاند. اما رابطه بین بازی کنان باید رقابتی باشد زیرا بازی های رقابتی بازی کنان را به روابط رقابتی فرهنگی و سازمان یافته سیاسی و اجتماعی نزدیک میکند. و بازی کن را به این معتقد میسازد تا در بازی های رقابتی خود نمایی و توانائی های فردی را بیشتر تبارز بدهند و در بین همقطاران خود را سر لشکر انتخاب کند

بازی های مهارتی:

عبارت از نوع بازی های حرکی است که با مهارت های جسمانی کودکان را مشوق میسازد تا در بازی ها به شکل رقابتی با در نظر داشت شرایط و فرصت های بازی بین هم قطاران و هم سالان خود بازی ها را اجرا میکنند. و از آن لذت میبرند. چنانچه میدانیم که بازی های نوزادان به شکل بازی های حسی، حرکی، تمرینی، کشف تصادفی، خود کفا شدن و تقلیدی صورت میگیرد. به همین ترتیب کودک تقویت میشوند.

بازی های فرهنگی و توانمندی:

عبارت از نوع بازی های کودکا نه است که به فرهنگ کهنه وادوار پیشینه و سابقه جوامع قدیم بشریت متعلق میگردد. این چنین بازی ها را که پسران و دختران کودک ،نوجوان وجوانان بین هم و بطور جدا گانه تمثیل و اجرا میکنند و از اجرای چنین بازیهای فلکلوریک و عنعنوی لذت می برند و دوست میدارند . تا همیشه با همقطاران خود به بازی های مورد علاقمندی شان بپردازند. این بازی ها چون مورد علاقمندی خاص دختران و پسران می باشد به یقین که باعث رشد ذهنی و تفکری این اطفال می شود.

بازی ها در اطفال بعد از مدت زمان قابل تغییر می باشد زیرا تغییر سن در پسران و دختران خود یک عامل اساسی دیگری است که از لحاظ ماهیت و شکل گیری بازی های شان نیز در تغییر میباشد.

البته زمانیکه تغییر سن در کودک ظاهر میشود معلوم است که بازی ها نیز بشکل رسمی و یا غیر رسمی بادر نظر داشت فرصت ها ، مواقع ، و محیط مناسب آغاز میشود.

که اینگونه بازی ها همیشه باعث رشد ذهنی و تفکری روانی وعلاقمندی خاص اطفال قرار میگیرد. اطفال کوچک وقتی که مرحله حسی و حرکتی را تکمیل میکنند به تعقیب آن به مرحله حسی حرکتی ، تقلیدی ، عملکردی وشناختی میپردازند.که در این مرحله حواس حسی حرکتی کودک رشد کرده و ذریعه محرکات اعمال حسی و حرکتی مهارت های بازی گری را تمرین کرده و وجود کودک تقویت میگردد . کودک به پیشرفت های منظم نائل میشود ،مهارت های ذهنی حرکتی ،روان تفکری راتقلید کرده میکوشد تا بازی های مانند رسامی ،نقاشی ، و ترسیم اشکال را کار سازی کند .اطفال از اجرای عملکرد ها وبازی گری خود که در نقاشی ورسامی انجام داده است خیلی ها لذت میبرد.و این رسامی خود را به دیگران به نمایش قرار میدهد که گویا این کار درست را انجام داده است. البته اطفال در مقدمه اول در برخورد نوشتاری ،خط خط کردن ، تقلید کرده از دیگران ، کاپی کردن نوشتاری های دیگران توسط قلم و خط کشیدن خود را می آزماید و توجه دارد که دیگران چه میکنند .کودک زمانیکه قدرت و توانمندی کشیدن خطوط ، اشکال رسامی را پیدا کرد این حالت برایش جالب و دلپذیر می باشد و فکر میکند که توانمندی را حاصل کرده است .و از کار خود لذت برده به دیگران توضیح میدهد. در اینجاست که کودک دیگر خود پسندی ،پا اعتماد به نفس را در خود مشاهده میکند . و هم برای تقلید از واقعیتهای تصورات خیالاتی و درک اجسام و نقشه ها مبادرت می ورزد. نقاشی هم گاهی در حقیقت آماده سازی و آماده گی تصویر و ترسیم خیالاتی را در روان کودک نشان میدهد. چون نقاشی یک امر پدیده ثابت است به همین دلیل ذهن کودک در عملکرد های کودک تصادفی نبوده بلکه رشد تکامل یافته ذهن تصورات روانی کودک میباشد.که به سلسله موعد زمانی نظر به استعمال و علاقمندی کارکرد کودک به نتیجه میرسد.

به این مفهوم که رشد ذهنی، عاطفی، جسمی و روانی کودکان همیشه با عملکرد های تخیلاتی، ذهنی روانی و تصوراتی که در بازی ها انجام میدهند باعث تقویت ذهن و سلوک کودک میشود. چون اطفال همیشه مقلد اند بناً دوستدارند تا همه مسائل را از همسا لان، دوستان، و والدین بزرگا جامعه بیاموزند و یادگیری کنند.

بنا بر نتیجه گیری از متن فوق الذکر معلوم گردید که بازی های متنوع در رشد ذهنی، جسمی، روانی اطفال باعث تقویت خیالات، درک تصوراتی درونی کودک میشود. و خیلی ها با اهمیت می باشد.

به همین دلیل است که والدین، بزرگان جامعه، دولت مردان جوامع و موسفیدان محل در تهیه و آماده سازی منابع بازی های کودکانه و محلات تفریحی برای اطفال، جوانان و نوجوانان تلاش اعظمی خود را بکنند تا وسائل و محیط بازی های لازمه را آماده و تهیه بدارند. تا باشد که اطفال ما خوب رشد کرده و اعتماد به نفس رادر بین جوانان در یافت کنند. والدین مکلف اند تا کودکان شان را همیشه بر فعالیت های آموزشی، هنری، کلتوری، و فرهنگی عادت بدهند. آنها را علاقمند به اجرای فعالیت های بازی های فلکلوری، عنعنوی، هنری، کلتوری و آموزشی بسازند. تا باشد که اطفال شان در زنده گی آینده اجتماعی، اخلاقی، فرهنگی و هنری خود به کدام مشکل دچار نشوند. و یک شخصیت کاملاً سالم، پرتلاش، کنجکاو، با ذهن آراسته تقدیم جامعه شوند. و با جهان بینی اندیشه کاملاً متفاوت و نیک بین تربیت شده. و بلاخره یک شخصیت فعال جسور با ابتکار رات سازنده و عملکرد های خوبی آموزشی و پرورشی تقدیم جامعه خود شده و مصدر خدمت شایان به مردم زحمت کش ورنجد یده خود شوند.

منابع:

روانشناسی بازی های کودکانه و رشد آن.

نویسنده: فرگاس پیتر هیوز

مترجم: کامران گنجی

سال: ۱۳۸۴ تهران

شماره صفحه ها: ۲۵، ۱۹۷، ۲۶۵، ۲۹۵ ....

د سرمؤلف مرستیال استاد عنایت الله عادل

د گروي معاملې

گروي په ايجاب او قبول سره منځته راځي او (د گرو شوي شي) په قبض کولو سره بشپړي، کله چې گرو اخیستونکی مفرغ (د راهن په حق کې مشغول نه وي) محوز (جلا وجود ولري) ممیز (په نورو مالونو کې ګډ او خپور نه وي) مال قبض کې، گروي بشپړه شوه. ترڅو چې (گرو اخیستونکي گروي) نه وي قبض کړي، گرو ورکونکی اختیار لري، که یې خوښه شوه تسلیم به یې کړي او که یې خوښه شوه له گروي به وګرځي. کله یې چې گروي هغه ته تسلیم کړه او گرو اخیستونکي قبض کړه، په ضمانت کې یې داخله شوه.

گروي یوازې په هغو پورونو کې صحیح ده چې مضمون ادا کول یې لازم وي. گرو شوی مال د پور او قیمت هر یو چې کم و په مقابل کې مضمون دی. که چېرې گرو شوی مال د گرو اخیستونکي په لاس کې هلاک شي او د پور او گرو شوي مال قیمت سره برابر وي نو د گرو اخیستونکي پور حکماً ادا شوی ګڼل کیږي، خو که د گرو شوي مال قیمت له پور څخه زیات و نو زیاتوالی د گرو اخیستونکي په لاس کې د امانت حکم لري. که د گرو شوي مال قیمت له پور څخه کم و، نو د گرو اخیستونکي پور د هغه د قیمت په اندازه کميږي او پاتې پور به له گرو ورکونکي څخه اخلي.

د مشاع (په نورو مالونو کې تیت او پراګنده) مال گرو کول روا نه دي، همدا راز له ونو پرته په ونو کې موجودې میوې گرو کول، له ځمکې پرته کښت گرو کول او له کښت او میوې پرته ځمکه او ونې گرو کول روا نه دي.

په امانتي مالونو کې گرو صحیح نه دی، لکه د چا سره د ساتلو په موخه اینبودل شوی مال یا د مضاربت او شرکت مال.

د سلم په رأس المال، د صرف په ثمنو او په مسلم فيه گروي صحيح ده، که (نوموړي شيان) د (گروۍ) د عقد په مجلس کې هلاک شي د صرف او سلم عقد بشپړيږي او مرتهن د خپل حق اخيستونکي گڼل کيږي.

د (گرو اخيستونکي او گرو ورکوونکي) د رضایت په صورت کې روا ده چې گروي د درېم عادل شخص سره کېښودل شي، خو يو لوری يې هم د بل له اجازې پرته ورڅخه نه شي اخيستلای. که مرهونه د درېم شخص په لاس کې هلاک شي نو د گرو اخيستونکي مال له منځه ولاړ.

د درهمو، دينارو او د تول او پيمانې وړ شيانو گرو کول روا دي، که د خپل جنس په مقابل کې گرو وي او هلاک شي نو د هلاک شوي مال په اندازه پور له منځه ځي که څه هم دواړه جنسونه په ښه والي او جوړښت کې سره توپير ولري.

که څوک په چا باندې پور ولري، د پور په اندازه پيسې ورڅخه اخلي او مصرف يې کړي خو وروسته ورته معلومه شي چې مصرف شوې پيسې کوټه وې. د امام ابوحنيفه په نزد د هيڅ شي د غوښتلو حق نه لري خو امام ابويوسف او امام محمد وايي: کوټه پيسې به ورسپاري او روغې به ورڅخه اخلي.

چا چې دوه مريان په زرو روپو کې گرو کړل، بيا يې د يوه مريي په اندازه پور وسپاره، تر څو يې چې پاتې پور نه وي سپارلی د مريي د اخيستلو حق نه لري.

شرح: د رهن تعريف: رهن په لغت کې بندولو ته وايي او په اصطلاح کې د پور په مقابل کې د داسې شيانو ايسارولو ته وايي چې پور ترې پوره کېدای شي.

د رهن مشروعيت: د رهن د مشروعيت دليل د الله پاک دا قول دی چې فرمايي: (ژباړه: که تاسې د سفر په حامل کې یئ او (د سند ليکلو له پاره) مو کوم ليکونکی پيدا نکړ، نو د شيانو په گرو اخيستلو معامله وکړئ.) (البقرة: ۲۸۳).

د بخاري په روايت د عائشې (رضي الله عنها) په حديث کې داسې راغلي: ژباړه: پيغمبر (عليه السلام) له يوه يهودي څخه خوراکي توکي (په پور) واخيستل او خپله زغره يې د هغه سره گرو کړه.

راهن: گروي ورکوونکي او مرتهن گروي اخيستونکي ته ويل کيږي. گرو شوی مال د رهن او مرهونې په نامه ياديږي.

گرو مال به څنگه وي؟ د راهن هغه مالونه چې په گروۍ کې ورکول کيږي بايد لاندې شرطونه ولري:

مفرغ وي: گرو کېدونکي مال به د راهن په حق کې مشغول نه وي، د بېلگې په ډول له ميوو پرته د ونو په گرو ورکول روا نه دي، ځکه چې ونې د گرو ورکوونکي په حق (ميوو)

باندې مشغولي دي. همدا راز هغه ځمکه چې کښت پکې وي، له کښت پرته په ګرو نه شي ورکول کېدای.

محوز وي: يعنې داسې مال وي چې جلا وي، په دې بنسټ د ونو پرته د هغو میوو ګرو کول چې په ونو کې دي، روا نه دي، ځکه چې جلا نه دي.

ميميز وي: مقصد دا دی چې د ګروۍ مال به مشاع (په نورو مالونو کې ګډ او خپور) نه وي. له دې امله که څوک په مريي کې له بل چا سره نیم په نیمه شریک وي، نه شي کولای چې خپله برخه مریي په ګرو ورکړي.

د ګروۍ د مال لپاره پورتنی شرطونه ځکه ضروري دي چې د دې شرطونو له پوره کېدو پرته مرتهن نه شي کولای رهن قبض کړي.

د ګرو مال له قبض کولو وړاندې د ګروۍ عقد نه بشپړېږي او دواړه لوري کولای شي چې د عقد له تړلو څخه تېر شي. کله چې مرتهن ګروي قبض کړي د قبض شوي مال ضامن ګرځي.

د ګروۍ د ضمانت اندازه: که خالد فرید ته سل افغانۍ پور ورکړي او فرید د پور په مقابل کې د خالد سره یو ساعت د ګرو په توګه کیږي، وروسته نوموړی ساعت د خالد سره له منځه ولاړ شي، په دې صورت کې که د ساعت قیمت سل افغانۍ وي نو د خالد پور ادا شوی ګڼل کیږي، که د ساعت قیمت اتيا افغانۍ وي د خالد له پور څخه اتيا افغانۍ ادا شوې ګڼل کیږي او سل افغانۍ پور یې په فرید پاتې دی خو که د ساعت قیمت یوسلو شل افغانۍ وي نو د خالد پور ادا شوی ګڼل کیږي او سل افغانۍ د خالد سره د امانت په توګه دي، چې په هلاک کې ضمان نشته.

کله چې د پور د نېټې د پوره کېدو په مهال راهن، مرتهن یا درېمګړی د رهن په پلورلو وګماري نو وکالت صحیح دی. که مرتهن د عقد په مهال وکالت شرط کړ نو راهن د وکالت څخه د هغه د لرې کولو حق نه لري، که یې ګوښه هم کړي نه ګوښه کیږي. همدا راز د راهن په مړینه هم نه عزل کیږي.

مرتهن حق لري چې له راهن څخه خپل پور وغواړي او (د نه ورکولو په صورت کې یې په قاضي) بندي کړي. که مړهونه د مرتهن په لاس کې وي، په مرتهن لازمه نه ده چې راهن ته د ګروۍ د پلورلو واک ورکړي خو هغه ته د رهن له ثمنو څخه پور ورکړي. کله چې راهن پور ادا کړي نو مرتهن ته به وویل شي: ګروي ورو سپاره!

که راهن د مرتهن له اجازې پرته مړهونه وپلوري نو بیعه موقوفه ده. که مرتهن اجازه وکړه بیعه صحیح ده. که راهن پور تسلیم کړ هم بیعه جایزه ده.

که راهن د مرتهن له اجازې پرته گرو شوی مریی ازاد کړي نو ازادي یې نافذه ده، که د پور نېټه پوره وه، له راهن څخه به د پور سپارلو غوښتنه وکړي او که پور په نېټه و نو له راهن څخه به د پلورل شوي مریي قیمت د پور د نېټې تر پوره کېدو پورې د رهن په توگه واخلي، خو که راهن تنگ لاسی و نو مریی به د خپل قیمت د گټلو لپاره په کار وگمارل شي تر څو د مرتهن پور ادا کړي. که راهن گروي قصدا هلاکه کړي نو هم (پورتنی حکم لري)، خو که بل څوک گروي له منځه یوسي نو مرتهن به یې په ضامن گرځولو کې خصم وي، قیمت به یې (له هلاکونکي څخه) اخلي او د رهن په توگه به ورسره وي.

که راهن د گروۍ مال ته زیان ورسوي نو ضامن گنجل کيږي خو که مرتهن گروۍ ته زیان ورسوي نو د زیان په اندازه یې له پور څخه کمیږي. که د گروۍ مال راهن، مرتهن یا د هغوی مال ته زیان ورسوي نو تاوان یې په هیچا نشته.

د هغه کور کرایه چې گروي پکې ساتل کيږي، د مرتهن په غاړه ده خو د شپانه مزدوري او د مړهونې نفقه په راهن ده. د گروۍ د مال زیاتېدنه د راهن ده او د اصل سره به د رهن په توگه مل وي، که له منځه لاړه شي نو تاوان نه لري. که اصل له منځه ولاړ او نماء پاتې شوه، راهن به نماء په هومره پیسو راخلاصوي چې څومره ده ته رسیږي، نو د دې لپاره به داسې وکړي چې دین به د رهن او نماء په قیمت ووېشل شي، اصل ته به هغه قیمت ورکړل شي کوم چې ده د قبض په ورځ درلود او نماء به د خلاصون د ورځې په قیمت حساب شي، څومره چې اصل ته ورسېد هغه به د مرتهن څخه کم او څومره چې نماء ته ورسېد هغه به راهن مرتهن ته وسپاري او نماء به ترې خلاصه کړي.

شرح : د گرو شوي مال خرڅلاو: گرو ورکونکی کولای شي چې گرو اخیستونکی یا درېمگري د گرو مال د خرڅ لپاره وکیل وگرځوي. که گرو اخیستونکی د ځان لپاره وکالت شرط کړي نو بیا یې څوک له دغه وکالت څخه د لرې کولو حق نه لري او نه هم د راهن په مړینه له منځه ځي.

گرو اخیستونکی د پور نه سپارلو په صورت کې د گروۍ د ایسارولو حق ځکه لري چې پور یې نه دی تسلیم کړی خو راهن د مال په پلورلو نه شي مجبورولای. همدا راز د گرو اخیستونکي له اجازې پرته راهن خپل مال نه شي پلورلای ځکه د گرو اخیستونکي له اجازې پرته یې مشري ته تسلیمول ممکن نه دي.

د گرو شوي مریي ازادول: د پورتنی مسئلې په خلاف راهن کولای شي چې د مرتهن له اجازې پرته گرو شوی مریی ازاد کړي. دا چې په دې صورت کې به مرتهن خپل پور څنگه تر لاسه کوي، دوه لارې دي:

۱. که گرو وروکوونکی تنگ لاسی نه و او شتمني يې درلوده نو د ازاد شوي مريي قيمت به د پور د سپارلو تر نېټې پورې د مرتهن سره گرو کړي.

۲. که گرو وروکوونکی تنگ لاسی و او دومره څه ورسره نه وو چې د مرتهن سره يې د گرو په توگه کېږدي نو مريي به د خپل قيمت د گټلو لپاره په کار وگمارل شي تر څو د مرتهن پور ادا کړي او د هغه حق ضايع نه شي. دې حالت ته سعايه ويل کيږي چې مريي په کې له مرييتوبه وتلی ازاد انسان گڼل کيږي.

د گروۍ د مال هلاکت: که راهن گروي هلاکه کړي د مرتهن په وړاندې ضامن دی، مرتهن ورڅخه د بلې گروۍ د غوښتلو حق لري.

که مرتهن گروي هلاکه کړي، ضامن يې گڼل کيږي، ځکه پردی مال يې هلاک کړی دی. که گروۍ د راهن يا مرتهن پر مال يا پر هغوی داسې جنايت (تېری) وکړ چې مال يې لازمولو، د بېلگې په ډول گرو شوي مري په راهن، مرتهن يا د هغوی په مال تېری وکړ او هغه يې داسې زيانمن کړ چې په مقابل کې يې د مال ورکول لازم وو، په دې صورتونو کې دا جنايت هيڅ تاوان نه لري.

د گرو مال ساتنه: د گرو شوي مال لپاره ځای برابرول او ساتنه يې کول د گرواخيستونکي په غاړه دي، ځکه چې دا دواړه د گرواخيستونکي اړتيا ده، خو د گرو شوي مال خوراک او تغذيه په گرو ورکوونکي ده، ځکه چې دا د راهن ملکيت دی او کوم زياتوالی چې پکې راځي هم دده پورې اړه نيسي.

په گرو شوي مال کې زياتوالی راتلل: که چېرې څوک چا ته غوا گرو ورکړي او غوا بچی وزېږوي، بچی د راهن حق دی ځکه د هغه له ملکيت څخه پيدا شوی، که چېرې نوموړی بچی هلاک شي، ضمانت نه لري ځکه رهن د اصل په مقابل کې دی او بچی تابع دی کوم چې په عقد کې مقصود نه و.

که چېرې اصل (غوا) هلاک او بچی يې پاتې شي، په جلاوالي سره په عقد کې مقصود گرځي او د خپلې برخې پور په ورکولو به له مرتهن څخه خلاصیږي.

د بېلگې په ډول که د شپږو زرو افغانیو غوا د دولسو زرو افغانیو پور په مقابل کې گرو شي، بيا غوا بچی وزېږوي او وروسته غوا مړه او بچی يې پاتې شي چې درې زره افغانی قيمت لري. په دې صورت کې پور (دولس زره افغانی) د غوا په شپږو زرو او د خوسي په درې زرو وېشل کيږي. په دولسو زرو کې د غوا د شپږو زرو برخه اته زره افغانی کيږي او له منځه ځي، په دولسو زرو کې د خوسي برخه څلور زره افغانی کيږي. راهن به مرتهن ته څلور زره افغانی ورکړي او خوسی به راخلاص کړي.

د امام ابوحنيفه او امام محمد په نزد په رهن کې زياتوالی روا او په پور کې ناروا دی. (که په پور کې زياتوالی راشي نو) رهن د (پخواني او نوي پور) دواړو په مقابل کې نه راځي. امام ابویوسف وايي: په پور کې هم زياتوالی جايز دی.

که څوک يوه گروي (مال) د ددو کسانو د پور په مقابل کې د دواړو سره گرو کړي، روا ده او د گروي ټول مال د هر يوه سره گرو گڼل کيږي، دواړه گرو اخيستونکي به د خپل پور په اندازه ضامنان گڼل کيږي. که يوه يې پور وسپاره نو ټوله گروي به له بل سره گرو وي تر څو چې خپل پور قبض کړي.

که څوک مري په دې شرط وپلوري چې اخيستونکی به د مري په ثمنو کې يو معين شی د پلورونکي سره گرو ږدي او اخيستونکي د گرو له تسليمولو انکار وکړ، په گرو کولو مجبور کېدای نه شي خو پلورونکی اختيار لري چې د گروي شرط پرېږدي او که بيه فسخه کوي، مگر دا چې اخيستونکی ثمن ادا کړي يا د مرهونې قيمت گرو کېږدي (نو بيه بشپړه ده).

مرتهن کولای شي چې د گرو مال په خپله وساتي يا يې په خپلې مېرمنې، زوی، او هغه خادم وساتي چې د ده په ساتنه کې وي، که له دې کسانو پرته يې په بل چا وساته او يا يې په ودیعت ورکړ، ضامن گڼل کيږي.

که مرتهن په گرو شوي مال تېری وکړ نو د غضب په څېر به د ټول قيمت تاوان کالي. که مرتهن مرهونه بېرته راځي ته د استعارې په توگه ورکړه او هغه قبض کړه نو د مرتهن له ضمان څخه وځي، په دې صورت کې که د راځي په لاس کې هلاکه شوه، مرتهن يې ضامن نه دی، مرتهن کولای شي چې بېرته يې ورځه واخلي. کله يې چې ورځه واخيسته ضمانت (ده ته) راوگرځېد.

که راځي مړ شي نو وصي به يې رهن وپلوري او پور به پرې ادا کړي، که وصي يې نه درلود قاضي به ورته وصي وټاکي او د پلورلو امر به ورته وکړي.

شرح : په رهن کې زياتوالی: د راځي له خوا په رهن کې زياتوالی روا دی او مرتهن يې ضامن گڼل کيږي، ددې مسئلې صورت داسې دی چې احمد له تورپالي څخه شل زره افغانی پور واخيست او په مقابل کې يې خپل موټرسايکل له هغه سره د گرو په توگه کېښود، وروسته يې د همدغه پور په مقابل کې گروي زياته کړه او خپل سايکل يې هم ورسره گرو کړ.

په پور کې زياتوالی: د بېلگې په ډول احمد له تورپالي څخه زر افغانی پور واخيست او په مقابل کې يې خپل موبایل چې دوه زره افغانی قيمت لري له تورپالي سره گرو کړ، بيا يې

له تورپالې څخه زر افغانی نورې هم په پور واخيستې او ورته يې وويل: زما موبایل به د دوه زره افغانیو په مقابل کې له تاسره گرو وي.

د امام ابوحنيفه او امام محمد په نظر په پورتنی مثال کې موبایل د دوه زره افغانیو په مقابل کې گرو نه گڼل کيږي بلکې يوازې د زرو افغانیو په مقابل کې گرو دی. په دې صورت کې که موبایل له منځه ولاړ شي نو يوازې د لومړيو زرو افغانیو په مقابل کې له منځه ځي او پاتې زر افغانی په احمد پور پاتې کيږي.

څرنگه چې د امام ابویوسف په نزد په پور کې هم زیاتوالی روا دی، موبایل د دوو زرو افغانیو په مقابل کې گرو گڼل کيږي.

يو مال د دوو کسانو سره گرو کول: که څوک له دوو کسانو پور واخلي او دواړو ته يو مال په گرو ورکړي جایزه ده، ځکه د گرو ورکولو مقصد د پور ساتنه او د هغې د ضایع کېدو مخه نیول دي او دا مقصد دوو کسانو ته د يو مال په گرو ورکولو په صورت کې هم پوره کېدای شي.

په بیه کې د گروۍ شرط: که سعید په منصور باندې خپل کمپیوټر په دې شرط وپلوري چې منصور به د قیمت په ځای سعید سره خپل سایکل د گرو په توگه ږدي، د دې شرط کېښودل روا دي خو که منصور د دې شرط له منلو وروسته د سایکل له تسلیمولو څخه ډډه وکړي نو په دې کار مجبور کېدای نشي، ځکه گروي د راهن په حق کې يو تبرعي عقد دی او په تبرعاتو کې اجبار نشته.

پلورونکی د بيعي د فسخه کولو اختیار لري، مگر که اخیستونکی پیسې سملاسي ورکړي او یا د یاد شوي سایکل قیمت د ده په ځای ورکړي.

مسئله: که مرتهن د گروۍ په ساتلو کې زیاتې وکړ نو د غضب په څېر به د ټول قیمت ضامن وي. دا مسئله د يو مثال په ترڅ کې داسې روښانوو:

حامد، گل خان ته د څلور زره افغانیو پور په مقابل کې خپل سایکل چې پنځه زره افغانی قیمت لري په گرو ورکړ، وروسته د گل خان د پاملرنې او ساتنې سره سره گرو شوی سایکل د کوم افت په نتیجه کې له منځه ولاړ. په دې صورت کې د سایکل په مقابل کې د گل خان څلور زره افغانی پور له منځه ولاړ او د سایکل د قیمت پاتې زر افغانی چې د گل خان سره امانت گڼل کيږي ضمانت نه لري.

خو که چېرې گرو شوی سایکل د گل خان د تېري په نتیجه کې له منځه ولاړ شي، د گل خان څلور زره افغانی له منځه ځي او هم لازمه ده چې د سایکل د قیمت پاتې زر افغانی هم حامد ته تسلیم کړي، ځکه چې د تېري په صورت کې مرتهن د ټول قیمت ضامن دی.

په گرو شوي مال تېری په ډېرو بنو رامنځته کېدای شي، د بېلگې په ډول که څوک گروي د رهن له اجازې پرته بل چا ته په کرایه، عاریت یا مضاربت ورکړي نو مرتهن تېری کوونکی گڼل کېږي، همدا راز که مرتهن د گرو شوي څاروي په ساتنه کې سستي وکړي او هغه ته خوراک ورنکړي او د لورې په نتیجه کې مړ شي، دا په گرو شوي مال تېری گڼل کېږي او مرتهن یې ضامن دی.

وصي: هغه شخص ته ویل کېږي چې څوک یې د ځان لپاره له مرغه وروسته د چارو د تدبیر لپاره ټاکي.

حجر:

حجر: ځینې انسانان د عقل د نه موجودیت یا نیمگړتیا له امله نشي کولای داسې راکړې ورکړې تر سره کړي چې د دوی په گټه وي، بلکې په اخیستلو او خرڅولو کې غوليري او تل تاوان کوي. اسلامي شریعت د داسې کسانو د مالونو د ساتنې په موخه په هغوی باندې په راکړو ورکړو کې بندیزونه لگولي چې په فقه کې د حجر په نامه یادېږي.

د حجر لاملونه درې شیان دي: کوچنیوالي، مریتب او لیونتوب. د صغیرانو (کوچنیانو) تصرف د هغوی د ولي له اجازې پرته صحیح نه دی، همدا راز د مریي تصرف هم د بادار له اجازې پرته صحیح نه دی. د هغه لیوني تصرف هم هیڅکله صحیح نه دی چې تل یې حاله وي.

که چا له دوی سره په داسې حال کې راکړه ورکړه وکړه چې په بیعه پوهېدل او د بیعې نیت یې درلود نو ولي یې اختیار لري، که یې خوښه وه اجازه به وکړي که د دوی په گټه وه، او که یې خوښه شوه بیعه به فسخه کړي.

د حجر دا (پورتنی) درې لاملونه په ویناوو بندیز لگوي نه په افعالو، نو د کوچني او لېوني عقدونه، او اقرار صحیح نه دي او نه یې طلاق او عتاق (مړی آزادول) واقع کېږي. که دوی یو شي هلاک کړ نو تاوان ورباندې لازم دی.

البته د مریي ویناوې د خپل ځان په حق کې نافذې او د بادار په حق کې نافذې نه دي. (په دې بنسټ) که په مال اقرار وکړي له ازادېدو وروسته یې ورکول پرې لازمیږي نه اوس، خو که په حد یا قصاص اقرار وکړي نو سملاسي پرې تطبیق کېږي، د مریي طلاق هم نافذ دی.

امام ابوحنیفه ویلي: که کم عقل انسان، بالغ عاقل او ازاد و، بندیز پرې نه لگوم او په خپل مال کې یې تصرف جایز دی که څه هم بې ځایه لگښت کوونکی وي او خپل مال په بې گټې او بې مقصده ځایونو کې لگوي، د بېلگې په ډول خپل مال په سیند لاهو کوي او یا یې په اور کې اچوي، البته که هلک داسې بالغ شي چې ناپوه وي نو تر پنځه ویشتن کلنۍ به ورته مال نه سپارل کېږي، که چېرې

بې په خپل مال کې تصرف وکړو نو تصرف يې نافذ دی، کله چې پنځه ويشت کلنۍ ته ورسېد نو مال به يې ورته سپارل کيږي که څه هم له بې عقلۍ او سادهگۍ نه وي راوتلی.

خو امام ابو یوسف او امام محمد ويلي: پر سفيه به بنديز لگول کيږي او په خپل مال کې له تصرف کولو څخه به منع کيږي، که مال يې خرڅ کړ نو بيه يې نافذ نه ده خو که گټه يې په کې وه نو حاکم به يې اجازه ورکوي. همدا راز که مری يې ازاد کړ نو عتق يې نافذ دی خو مری به د خپل قيمت ادا کولو لپاره کار کوي. که ښځه يې په نکاح کړه جايزه ده خو که مهر يې له مهر مثل څخه زيات ټاکلی و نو زياتوالی باطل دی.

شرح: د حجر تعريف: حجر په لغت کې بنديز ته وايي.

د فقهي په اصطلاح کې ټاکل شوي اشخاص له مالي تصرفاتو څخه منع کول حجر بلل کيږي.

د حجر لاملونه: درې شان د حجر لامل کيږي چې عبارت دي له: کوچنيوالي، ليونتوب او مرييتوب څخه. په دې بنسټ کوچنی او مری نه شي کولای چې په خپلو مالونو کې د ولي له اجازې پرته تصرف وکړي. دا هم بايد ووايو چې ليونی هيڅکله تصرف نه شي کولای.

د ولي تعريف: ولي هغه چا ته ويل کيږي چې د شريعت په حکم د بل شخص چارې سمبالوي لکه پلار چې د زوی او بادار د مری په چارو کې تصرف کوي.

هغه لېونی چې تل بې حاله وي هيڅ راز مالي تصرف نه شي کولای خو که مری او داسې کوچنی چې په بيه پوهيږي د چا سره مالي معامله وکړي، د معاملې بشپړتيا يې د ولي په اجازې پورې موقوفه ده. ولي به هم د دوی گټې په نظر کې نيسي.

د حجر (بنديز) ډولونه: بنديز په دوه ډوله دی: ۱. په ويناوو بنديز. ۲. په افعالو بنديز.

دلته له بنديز څخه مقصد په مالي ويناوو بنديز دی، نه په افعالو بنديز، نو که له دوی څخه د ضرر کارونه ترسره شي تاوان به پرې گالي، لکه د يو شي د هلاکولو په صورت کې تاوان ترې اخيستل کيږي.

څرنگه چې حجر په ويناو کېښودل شوی نو د کوچني او ليوني طلاق، مری ازادول او د نورو خلکو لپاره په ځان باندې د پيسو اقرار کول صحيح نه دي، خو که دوی په خپل فعل سره د چا مال هلاک کړي نو ضامن گڼل کيږي.

بايد وويل شي چې مری د کوچني او لېوني سره يو څه توپير لري او هغه دا چې د مري ويناوې د هغه د ځان په حق کې نافذې او د بادار په حق کې نافذې نه دي. ددې معنا دا ده چې که مری د چا لپاره په پيسو اعتراف وکړي نو په بادار يې ورکول نشته خو مری چې کله ازاد شي د خپل اقرار او وينا پر بنسټ به نوموړي شخص ته پيسې ورکوي. دا چې د مری وينا د ځان په حق کې نافذه ده نو طلاق يې هم صحيح دی.

همدا راز که مری د داسې عمل په کولو اعتراف وکړي چې له امله یې پرې حد یا قصاص جاري کیږي نو د مری وینا منل کیږي. که څه هم د مری په مړینه کې د بادار تاوان شته خو څنگه چې دا اقرار د مری له خوا پر خپل ځان باندې دی نو صحیح گڼل کیږي.

اخځلیکونه

ددې موضوع د لیکلو لپاره له لاندې ماخذونو څخه استفاده شوې ده:

۱. قرآن کریم، تنزیل من الرب العلمین او د هغه ځینې تفاسیر.
۲. د احادیثو کتابونه او ځینې شرحې.
۳. الهدایه شرح البدایه، د امام برهان الدین ابوبکر المرغینانی تصنیف.
۴. البحر الرائق د امام ابو البرکات عبدالله بن احمد بن محمد نسفي تصنیف.
۵. بدائع الصنائع د امام محمد بن علي بن محمد بن عبدالله الشوکاني الیمني تصنیف.
۶. الأوزان الشرعيه، د مفتي محمد شفيع تصنیف.
۷. الفقه الاسلامي و أدلته، د دکتور وهبه زحيلي تصنیف.
۸. فقه الزکاة، د دکتور يوسف القرضاوي تصنیف.
۹. الموسوعة الفقهية الكويتية د کویت د ارشاد، حج او اوقافو د علماوو د ټولگې تصنیف.
۱۰. فتاوی هندیه د لشيخ نظام وجماعه من علماء الهند تصنیف.
۱۱. القاموس الفقهي د سعدي أبو جيب تصنیف.
۱۲. مختار الصحاح د محمد بن أبي بكر بن عبدالقادر الرازي تصنیف.
۱۳. الاختيار لتعليل المختار د ابن مودود الموصلي تصنیف.
۱۴. البحر الرائق شرح كنز الدقائق د زين الدين ابن نجيم الحنفي تصنیف.
۱۵. تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق
۱۶. فقه السنه د الدكتور محمد ضياء الرحمن الأعظمي تصنیف.
۱۷. الفقه الميسر د صالح بن غانم السدلان تصنیف.
۱۸. مجله الأحكام العدليه د عثمانی خلافت د دورې د علماوو او فقهاوو څخه د ترکیب شوې ډلې تصنیف.

۱۹. تبیین الحقائق شرح كنز الدقائق د فخر الدين عثمانی بن علي الزیلي تصنیف.

۲۰. الفتاوي البزازیة بهامش د محمد ابن البزاز الكردي تصنیف.

۲۱. العنايه بشرح الهدایه د محمد بن محمود البابر تي تصنیف.

۲۲. الدر المختار د محمد علاء الدين الحصکفي تصنیف.

۲۳. التعريفات الفقهيه د محمد عميم الاحسان المجددي تصنیف.

خشونت علیه کودکان و پیامد های روانی – اجتماعی آن

قسمت اول:

چکیده:

در این مقاله روی خشونت علیه کودکان و پیامد های آن به پژوهش گرفته شده و معنای خشونت، تعریف و انواع آن مورد مطالعه و بررسی قرار گرفته است. همچنان خشونت خانوادگی تعریف شده و چگونگی مطالب خشونت خانوادگی علیه کودکان به تحلیل گرفته شده است. به طور کل این بحث طوری مطالعه و بررسی شده است که آغاز خشونت علیه کودکان در محیط خانواده از طرف والدین و سایر اعضای بزرگسال خانواده صورت می گیرد و در مراحل بعدی این پدیده نامیوم علیه کودکان در محل زیست، در طول راه رفت و آمد، همچنان در کودکستان، مدرسه، مسجد، مکتب، ورکشاپها و کارگاه ها، بازار، مزرعه و سایر محیط های اجتماعی انجام می یابد. در این راستا به بررسی کودک آزاری و علل و زمینه های بروز آن در قالب یک مشکل و آسیب اجتماعی پرداخته شده که در شناخت این مشکل و علل بروز آن و همچنان ارائه راهکارهای لازم برای پیشگیری و مقابله با آن بسیار مؤثر و راهگشا می باشد و در اخیر پیامدهای خشونت، نتایج، پیشنهادات و فهرست منابع نیز ارائه شده است.

واژه های کلیدی:

خشونت، کودک، خانواده، خشونت خانوادگی، کودک آزاری، رفتار، خشونت علیه کودکان، آسیب های اجتماعی.

مقدمه:

خشونت Coarseness نوع رفتار نامطبوعی است که به نحوی در بین تمام افراد جوامع به مشاهده می رسد و باعث اضطراب و احساس ناامنی اقشار ضعیف تر و آسیب

پذیر تر جامعه مانند کودکان، زنان، سالخوردگان و گروههای ستم پذیرتر در برابر نابرابری های اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی انجام می پذیرد. حداقل هر انسان برای یک بار با شعله ور شدن آتش خشم و تشدید شدن ضربان قلب خود مواجه شده است. هنگامی که چنین رویداد اتفاق می افتد غریزه خشم فرصت می یابد و به دنبال فکر نابجا و غیر منطقی تحریک شده که به سادگی شادی و امیدواری را به یأس و تلخ کامی، پریشانی، تهدید و تحقیر مبدل می سازد. خشونت رفتاری است با منظور ضرر رساندن به فرد دیگر که به انواع بدنی، روانی، تحمیل محدودیت های مادی، ممانعت از پیشرفت های مختلف در زندگی فردی و اجتماعی و ارتقای توانایی های فردی، بی اعتنائی تظاهر می کند. خشونت عملی است اکتسابی و به علت بی توجهی به جایگزینی رفتارهای انسانی و همگرایی، مدارا و یادگیری برقراری رابطه و شیوه های کارآمد حل مشکلات تکرار می شود. چیزی که به خشونت دامن می زند این است که اعمال قدرت بدون رعایت جنبه های بشری دامن زند به این پدیده است که حتی با سلاح گرم نیز نمی توان با آن مقابله کرد. تنها راه مقابله به این پدیده نامطلوب جایگزینی و نهادینه شدن فرهنگ همبستگی و مدارا، دیگر پذیری، تحمل و تأمل به خصوص در برابر کودکان از طریق آموزش و رفتار عملی والدین و بزرگسالان در محیط خانه، کودکستان، مکتب و سایر محیط های اجتماعی را احتوا می کند. خوشبختانه در راستای منع خشونت علیه کودکان در سپیده دم بعثت دین مقدس اسلام اشد رفتار خشونت بار که همان زنده به گور کردن کودکان دختر بود به صورت ابدی منع گردید و همچنان نبی کریم (ص) فرموده اند کسانی که به کودکان رحم ندارند از امت من نیستند.

متن

خشونت واژه عربی است که در لغت به معنای رفتار همراه با تندی و درشتی را گویند.

(۵: ۲۷۶۹)

تعریف خشونت: خشونت عبارت از رسانیدن هرنوع ضرر به دیگران را گویند. بنابراین، خشونت نه تنها ابراز خشم و غضب بوده بلکه ساحه وسیعی را در بر می گیرد. خواه ضررهای مادی باشد یا معنوی، جسمی باشد یا روانی و یا به اشکال دیگر صورت بگیرد. خشونت عبارت از برخورد زشت و ناسالم با جانب مقابل است که باعث ایجاد غصه و قهر می گردد. خشونت عبارت از آن عمل فردی یا گروهی است که باعث صدمه فیزیکی یا روانی گردیده و ارزشهای دیگران را صدمه می رساند. خشونت عبارت از رفتار و برخورد نامطلوب فرد یا گروه با فرد یا گروه دیگر است. (۹: انترنت)

خشونت معضل اجتماعی است که شیوع آن از فراوانی بالایی برخوردار می باشد. بررسی خشونت و ناسازگاری و بدیل راه حل مسالمت آمیز این پدیده بدون مطالعه و بررسی محیط خانواده، مکتب و سایر محیط های اجتماعی امکان پذیر نیست. والدین باید ارتباط مستمری با مسئولان مکتب و شورای اولیای شاگردان برقرار کنند تا بتوانند رفتار خشونت را در برابر آنها کاهش بدهند. مسئولان مکتب باید افراد آموزش دیده را در زمینه برخورد با پدیده خشونت در شورای اولیای شاگردان مکاتب به کار گماشته تا در همه موارد ناظر فعالیت ها و بازی های شاگردان در محیط مکتب و سایر محیط های اجتماعی باشند. تمام کارکنان یک مکتب اعم از معلم، مدیر، ناظم یا نوکریوال و غیره باید پدیده خشونت را جدی بگیرند.

خشونت باعث ایجاد احساس ناگوار در اشخاصی می شود که طی دوران کودکی مورد تمسخر و بی توجهی همسالان، همصنفان، والدین و سایر افراد قرار گرفته اند. تمسخر و تحقیر جدید ممکن منجر به عکس العمل تندی شود که دامنه آن از اهانت لفظی تا خشونت فیزیکی متغیر است. خشونت، رفتاری است که برای آسیب رساندن به دیگری از کسی سر می زند و دامنه آن از تحقیر و توهین، تجاوز و ضرب و جرح تا تخریب اموال و دارایی و قتل، گسترده است.

اگر بخواهیم بر خشونت فائق آییم، باید معنای گسترده تر همبستگی را درک کنیم. ضرور است تا والدین مسئولیت خطیر مراقبت را با تمام ابعاد آن برای بهروزی و موفقیت های کودکان خود برعهده گیرند، حمایت شان کنند و آنها را آماده کنند که در کنار خواهران و برادران شان، دنیایی آکنده از شرافت انسانی را بناکنند. طوری که میرهن است کودکان به طور کامل از لحاظ نیازهای جسمی و روانی به والدین شان وابسته اند، بناءً والدین نقش اساسی را در تأمین سلامت و بهداشت روانی کودکان خود ایفا می کنند و محبت، احساس ایمنی و اعتماد به نفس به کودک می بخشد و با تنبیه لازم حس تشخیص و مسئولیت در او به وجود می آورد. در این رابطه احساس خشونت به کم ترین حد خود می رسد.

خشونت عواطف و هیجاناتی است که ابتدا در محیط خانواده بروز می کند. اگر تبعیض بین فرزندان از سوی والدین، تشدید شود، این خشونت شدت می یابد. در محیط مکتب روش ها و رفتار های معلمان و مدیران مکاتب در صورتی که حاوی مقایسه غیر اصولی و غیر منصفانه بین شاگردان باشد، حسادت را تشدید می بخشد. بنابراین چگونگی شرایط اجتماعی خانه و مکتب تأثیر عمیقی بر میزان خشم نوجوانان دارد.

در مورد این مسئله که چه امری سبب ناسازگاری کودکان و حتی نوجوانان می شود پاسخ متعددی قابل بررسی است، عواملی که منجر به ناسازگاری می شود علل بیولوژیکی، ارشی، روانی، عاطفی، اخلاقی، اقتصادی و اجتماعی را احتوا می کنند. در واقع می توان گفت خشونت اکتسابی است نه مادرزادی یا فطری، اکتسابی بودن خشونت و ناسازگاری الزاماً به این معنی نیست که والدین مقصرند. بلکه رفتار والدین می تواند تأثیر تقویت کننده ای بر رفتار های خشونت بار فرزندان بگذارد. اگر آنها رفتار تهاجمی داشته باشند، فرزندان شان نیز این نوع رفتارها را از آنها خواهند آموخت. برخی کودکان نیز ممکن است تحت تأثیر فیلم های سینمایی، بازی های کامپیوتری نشرات جنایی نیز قرارگیرند. (۱: ۱۱۴-۱۱۶)

گاهی اوقات انسانها خیلی خشونت بار رفتار می کنند، اما این دلیل نمی شود که آنها انسانهای بدی باشند. و اگر بخواهیم آنها را بشناسیم باید راه منظره و مطالعه در فرهنگ و امور انسانی را در پیش گیریم. (۶: ۱۹)

از نظر بودا، همه خشم نشانه سقوط شفقت می باشد. این یک شکست بزرگی برای انسان است و خسارت زیادی به ارتباط آگاهی و به هم پیوسته بودن افراد وارد می کند. پریشانی انسان خشمگین، جدایی احساس و بی ارزشی جامعه ای که انسان در آن حیات بسر می برد، تجلی همین مسئله می باشد. (۶: ۱۰۱)

به نظر نویسنده در جوامع عقب مانده یا جهان سوم مانند افغانستان، بنابر عوامل فرهنگی و اقتصادی در محیط خانواده کودکان دختران بیشتر مورد خشونت والدین و سایر اعضای خانواده قرار می گیرند، زیرا فرزند پسر به مقایسه فرزند دختر از امتیازات بیشتر برخوردار می باشد، ضرور است تا با این نوع فرهنگ نامطلوب و نامیمون مبارزه نموده و راههای حل تدارک شود تا خشونت علیه کودکان دختر کاهش پیدا کند.

محرك رفتارهای ناهنجار در نوجوانی بیشتر اجتماعی است. به نظر می رسد مهمترین عوامل خشونت بالای کودکان و نوجوانان عبارتند از خشونت یا رفتار غیر عادلانه بزرگسالان، تحمیل عقیده، زورگوئی خواهر یا برادر بزرگتر در برابر خواهر یا برادر کوچکتر، دروغ گفتن به نوجوان توأم با تحقیر و تمسخر با او حرف زدن، تبعیض معلم و والدین و اعضای خانواده و دوستان علیه کودکان نیز رفتار غیر منصفانه آنهاست که در واقعیت خشونت را بازتاب داده و در تعمیم آن مساعدت می نمایند. (۲: ۱۸۹-۱۹۰)

عکس العمل خشونت در کودکان فراوانتر از واکنش ترس است و این امر دو علت دارد:

- ۱- انگیزه های خشم آور که همان خشونت علیه کودک و سایر افراد جامعه است، در دنیای کودکان این پدیده بیش از انگیزه های ترس آور خطرناک تر است.

۲- کودک در همان مراحل اولیه در می یابد که خشم وسیله مؤثری برای جلب توجه اطرافیان و ارضای تمایلات است.

با افزایش سن، گرچه تعداد انگیزه های خشم آور افزایش می یابد، لکن تعداد تکرار عکس العمل خشم کاهش پیدا می کند. در مجموع انگیزه های خشم آور که در حقیقت خشونت علیه کودک بوده عبارتند از: جلوگیری از حرکات آزادانه کودک، منع کردن وی از فعالیت، موانع موجود در برابر تحقق آرزوها و نقشه های کودک و یا مجموعه از موانع که در برابر وی قرار می گیرند به شمار می آید. (۳: ۲۱۸)

بنابر اعتقاد برخی از والدین مبتنی براینکه گویا خشونت بدنی حرف اول و آخر را در تربیت بهتر کودکان می زند. اما پژوهش هایی انجام شده در این راستا طوری بوده که هیچ گاه آن نتیجه مثبتی را که با خشونت به دنبالش هستند، عایدشان نمی شود. در مورد بحث خشونت علیه کودکان به والدین کمک می شود تا علاوه بر درک مضرات خشونت و با چگونگی شیوه های انجام آن، در مورد تربیت کودکان شان سوای خشونت آشنا می شوند، به این مفهوم که به غیر از رفتار خشونت آمیز در مقابل کودکان رفتار های تربیتی دیگری بر مبنای تجارب و آزمایش های روان شناسی تربیتی وجود دارد که مورد استفاده قرار گیرد. در این راستا فهرست مواردی را بر عواقب و پیامدهای خشونت جسمانی والدین علیه فرزندان شان قرار ذیل یادآور می شویم:

- خشونت جسمانی خیلی زود اثر آگاه کننده خود را از دست می دهد.
- مجازات کننده که در غالب موارد مادر و پدر طفل می باشد مجبور است هر بار بر شدت آن بیافزاید که طفل از اثر شدت مجازات دچار ترس و اضطراب گردد تا عمل بد خود را تکرار نکند یعنی هدفی که خشونت کننده به دنبال آن است. بلاثر این تشدید مجازات در اکثر موارد مجازات کننده عنان اختیار را از دست داده و لطمات شدیدی در هنگام حمله خشم بر طفل وارد می سازد و حاصل کار طوریکه در بسیاری موارد کودک آنچنان صدمه خواهد دید که دیگر قابل جبران نخواهد بود (مانند خونریزی های جمجمه، شکستگی ها و سوختگی ها، فلجی و عقب افتادگی عقلانی و صدها مصایب دیگر) و یا به مرگ طفل خواهد انجامید. تحقیقات فراوان در این راستا نشان داده است که به کمیت قابل ملاحظه یی کودکان به سبب خشونت والدین و بزرگسالان منجر به قتل شان می شود.

- یکی از عواقب منفی خشونت بدنی، کودک از زمان طفولیت می آموزد که راه حل مشکلات عبارت از منازعه و ابراز خشم به دیگران است.

- پایین آمدن اتکا و اعتماد به نفس کودک که فکر می کند، من کودک هستم، من هیچ هستم، من لیاقت ندارم، مفاهیمی است که با رشد روند فکری در ذهن طفل ایجاد شده و خود را پایین تر از دیگران خواهد پنداشت زیرا مکرراً در هنگام ضرب و شتم این جملات را از زبان والدین خود شنیده است.

- معنای انتقام به جای آگاهی و عبرت در ذهن کودک شکل می گیرد و باعث می گردد تا بر تشدید رفتار منفی خود بیافزاید.

- در مواردی کودک را به سببی لت و کوب می کنند که برادر و خواهر شیرخوار کوچکتر خود را اذیت نکند، در این صورت مسلماً باید بدانیم که کودک مجازات شده، برادر و خواهر شیرخوار خود را که باعث لت و کوبش شده است قصداً و بیشتر از قبل اذیت خواهد کرد.

- ایجاد عدم اعتماد به زندگی بهتر، بالاخص شیرخوارانی که در زیر سن یک سالگی با ضرب و شتم والدین مواجه می شوند و یا با خشم با آنها رفتار می کنند (مثلاً مادرانی که شیرخواران بد خلق را به شدت تکان داده و یا روی بسترش به شدت پرتاب می کنند)، برای طفل معنای زندگی دنیا یعنی مکان نا امن شکل می گیرد زیرا مجازات از سوی افرادی اعمال شده است که اولین مراحل اتکاء و اعتماد را در انسان شکل می دهند که همانا مادر و پدر هستند.

- والدین برای ایجاد و تشکّل نظم و انضباط در شخصیت طفل به نحو یکسان حرکت کنند، هنگامی که طفل عمل ناهنجار انجام می دهد باید والدین (هر دو) یک نوع قیافه و کرکتر را به خود بگیرند در غیر آن اگر طفل مثلاً شی را شکستانده و یا نابود کرده باشد یکی عصبانیت نشان داده و دیگری لیخند بزند مسلماً عمل خطای کودک تکرار خواهد شد.

همان طور که گفته شد امروز یکی از منسوخ ترین روشهای تربیت کردن اطفال مجازات بدنی است ولی اگر سوال شود (آیا راه بهتری به غیر از ضرب و شتم وجود دارد یا خیر؟) بلی! تحقیقات فراوان روانشناسی تربیتی به این نتیجه رسیده است که والدین و معلمان تلاش به خرج دهند تا طبع و مزاج طفل خود را بر مبنای یافته های روانشناسی و جامعه شناسی بشناسند و دریابند. بعضی فرزندان در مقابل گرسنگی و یا سر و صدا و یا هرگونه تغییر فیزیکی، بیش از سایر اطفال حساسیت نشان می دهند و این گروه کودکان نوع زندگی مشکل و سخت زیست را تشکیل می دهند. وعده های غذای این اطفال و حتی دفعات شیر نوشیدن آنها از لحاظ زمان باید مکررتر و نزدیک تر باشد، علاوه بر آن، میزان سر و صدا در منزل و من جمله صدای رادیو و تلویزیون را باید بسیار کاهش داد که در این صورت از بد خلقی و خشم آنها کاسته خواهد شد.

- گاهی اوقات پدر و مادر ممکن است دچار مشکلاتی مانند اختلال کنترل خشم (افزادی که نمی توانند خشم خود را کنترل کنند) شوند در این صورت طرف مقابل باید نقش میانجی را بر عهده داشته باشد و هنگامی که علائم خشم و غضب را در همسر خود درک می کند باید به نحوی فعال تر نگهداری طفل را برعهده گیرد تا خونسردی خود را به دست آورد.

- هرگز نباید والدین به قصد رهایی از باعث جیغ زدن طفل سعی در برآوردن خواسته وی به نحوی فوری شوند، مثلاً اگر طفل مکرراً پا به زمین کوبیده و یک شی خطرناک یا شکستنی را درخواست می نماید و یا می خواهد خوراک دلخواه خود را در ساعت نامناسبی به دست آورد نباید تسلیم وی شده و مطابق خواسته او رفتار نمایند، زیرا در این صورت الگوی نامناسب رفتاری ایجاد شده و راه حل خواسته های غیر مجاز، مراحل بعدی رفتار کودک را با مشکل مواجه خواهد نمود.

- هرگاه پدر و مادر، خود را عصبانی حس می کنند باید بلافاصله هر وسایل یا ابزاری که در دست شان قرار دارد بر زمین بگذارند. اکثر صدماتی که در طی مراحل خشم بر اطفال وارد می شود ناشی از ابزار و وسایل مانند کمر بند، خط کش، گیلان و امثالهم می باشد.

- نباید کودک را به خاطر عمل زشت در حضور دیگران خجالت بدهیم. زیرا این روش نوعی سوء رفتار به حساب می آید و هیچ گاه مقصود ما که همانا متنبه شدن کودک است حاصل نمی شود.

- هرگز نباید به دلیل عمل منفی یا تنبلی کودک در انجام وظایفش، خواهر و برادر و یا اطفال دیگر را به مثابه الگو به رخ وی بکشیم زیرا این کار اتکاء به نفس او را پائین می آورد.

- فرزندان پر تحرک، از مفعولین و قربانیان درجه اول خشونت های بدنی می باشند و تجارب نشان داده است که هرچه بیشتر آنها را در معرض محیط های باز و بی خطر مانند پارک و یا زمین هموار قرار دهیم تا از میزان پرتحرکی مخرب شان کاسته شده و رفتار مناسب تری بروز خواهند داد.

خلیل الله خلیلی

اشک

بداغ نامرادی سوختم ای اشک طوفانی
 به تنگ آمد دلم زین زندگی ای مرگ جولانی
 در این مکتب نمیدانم چه رمز مهملم یارب
 که نی معنی شدم، نی نامه و نی زیب عنوانی
 از این آزادگی بهتر بود صد ره به چشم من
 صدای شیون زنجیر و قید کنج زندانی
 به هر وضعیکه گردون گشت کام من نشد حاصل
 مگر این شام غم را مرگ سازد صبح پایانی
 جوانی سلب گشت و حیف کامال جوانی هم
 یکایک محو شد مانند اعلام پریشانی
 زیک جو منت این ناکسان بردن بود بهتر
 که بشکافم بمشکل صخره سنگی را بمژگانی
 گناه هم چیست، گردونم چرا آزرده میدارد
 ازین کاسه گدا دیگر چه جستم جز لب نانی

درویش درانی

خلک

له ما گوبښه دي له ما ډېر لرې ودان دي خلک
 زه توري خاورې يم او ستوري د اسمان دي خلک
 زه وم يو زخم، ځکه مالگې دوړولې هر چا
 زه يم يو گل، ځکه ملگري د خزان دي خلک
 د چا تر سر تېر شه اشنا چې دروازه جوړه شي
 لکه د پوال ولاړ زما او ستا تر ميان دي خلک
 زړونه يې وگوره چې تور نه وي د کفر په شان
 مخ ته يې مه گوره چې سپين لکه ايمان دي خلک
 تر څو چې وږي وي دروېشه نو دوستي يې ښه ده
 پر خزانه باندې چې کښيني تور ماران دي خلک

خپرنوال محمد نبي صلاحي

د پښتو اوسني ادبيات

کله چې د پښتو په اوسنيو (معاصرو) ادبياتو باندې خبرې کوو او بیا په دغه دوره کې د پښتو شعر او ادب په وده او تکامل باندې رڼا اچوو نو؛ هغه په یوه پړاو نه، بلکې په څو اړوندو او پرله پسې پړاوونو کې مطالعه کوو.

تر کومه ځایه چې موږ ته معلومه ده «د پښتو معاصر ادب د اېتمیزم (خوښبیني) او د چټکې ترقي او عصري کېدلو په ارزو سره پیل شول» او پدې برخه کې ویلی شو چې «په افغانستان کې د سراج الاخبار د دویم ځل (۱۹۱۱ م) په خپرېدو سره د پښتو د معاصر ادب بنسټ کېښودل شو او په را وروسته کې یې بېلا بېل پړاوونه ووېل».

بې له شکه سراج الاخبار د پښتو د معاصرو ادبياتو د چاپ او نشر په برخه کې لومړۍ سرچینه ده. موږ په دغه جريدې کې د پښتو شعر او ادب پیلامه گورو. دغه اخبار په دې برخه کې لومړني گامونه اوچت کړي دي او په زړه پورې اغېزه یې کړې ده. په حقیقت کې د پښتو د معاصر شعر او ادب لومړنۍ ډېره په دغه وخت کې بله شوې ده. دغه اونیزه د هماغه دوران د مشروطیت د ملي او سیاسي غورځنگ یوه روښانه ډېره وه، په خاصه توگه، کله چې محمود طرزي د سراج الاخبار د خپرېدو د دویم کال په شپږمه گڼه کې د لومړي ځل لپاره د پښتو ژبې په تاریخي اهمیت باندې خبرې وکړې او په دې برخه کې «زبان افغاني جد زبانهای» تر نامه لاندې مقاله ولیکله. طرزي د دغې مقالې په پیل کې داسې لیکلي دي:

«بیاید کمکی از خود بگویم، زبان افغانی زبان اجداد و نیاکان ماست» محمود طرزي په دغه مقاله کې پښتانه شاعران دې ته تشویق او وهڅول چې د غفلت له

د رانه خوب را پياڅيږي. سراج الاخبار ته خپل شعرونه او مضامين ورواستوي او له دې لارې پښتو شعر او ادب ته په مطبوعاتي نړۍ کې د چاپ او نشر زمینه برابره شي. دا د هغه وخت د يوه وتلي سياستدان د خاصې او رسمي پاملرنې ثبوت دی.

استاد محمد صديق روهي د پښتو د معاصرو ادبياتو د پيلامې دغه پړاو د روښانتيا د پړاو په نامه يادوي، ځکه د مشروطيت له غورځنگ سره نه شلېدونکي پيوند لري. د پښتو لومړی شعر چې په نوموړې جريده کې خپور شو، د مولوي صالح محمد کندهاري شعر دی:

دا څه عجيب دوران دی
چې راغلی پر افغان دی
رنگارنگه ترقي ده
څه عجب محبوب عنوان دی
داله کومه سو په موږ کې
چې ظاهر او نمايان دی
دا خو عصر د سراج دی
چې افغان ټول په دې روښان دی
ته سراج الاخبار ته گوره
چې د ملک په تن کې ځان دی
اوس بيا نور علي نور سو
په پښتو چې دی گويان دی

په دغه شعر کې د نوي دوران د پيل زيری شوی دی. د روښانتيا په پړاو کې د پښتو د معاصر ادب سرلاري دغه کسان دي:

مولوي صالح محمد کندهاری، غلام محی الدين افغان، مولوي عبدالواسع کندهاری، عبدالعلي مستغني او عبدالهادي داوي.

د دغو ټولو شاعرانو شعرونه چې سړی په غور ولولي، نو د دوی د شعرونو محتوا هیواد پالنه، مشخص فرهنګي هویت او له ادبیاتو څخه د مالي اړمانونو او هدفونو د عملي کولو لپاره د یوې اغېزناکې وسیلې په توګه کار اخیستل و. له هغه وروسته، د غازي امان الله خان په وخت کې د پښتو ژبې لپاره ډېر مهم کار «مرکه د پښتو» په نامه د یوې ادبي جرګې جوړول و.

له بده مرغه د امان الله خان په وخت کې د پښتو ادب د نور پرمختګ لپاره څه خاصه پاملرنه، نه تر سترګو کیږي. «په امانی عصر کې د پښتو معاصر ادب د انتظار په خلاف مخ په خور روان شو» په دغه وخت کې په داسې حال کې چې په ټول ملک کې د پوهې دروازې پرانیستې وې، باید د پښتو ادب د زیات پرمختګ لپاره په زړه پورې لارې چارې لټول شوې وای، مګر دا کار څنګه چې هیله ترې کېده، داسې نه دی شوې.

د پښتو د معاصرو ادبیاتو بل پړاو د ویښتیا پړاو دی چې، د وینو ځلمیانو (جوانان بیدار) سره تړلی دی. د دغه ادبي او سیاسي غورځنګ زیاتره غړي د هېواد ډېر پاخه لیکوال او شاعران و. د دغه ادبي او سیاسي نهضت مشرانو غړو د پښتو د معاصرو ادبیاتو په پرمختګ کې په ډېره منظمه، شعوري او آگاهانه توګه د زړه له کومې هلې ځلې کرې دي. د دغه غورځنګ غړو په پښتو شعر او ادب کې د شکل او مضمون له پلوه نوي ادبي او هنري ژانرونه را منځ ته کړل. په زړه پورې ادبي نثرونه او لنډې کیسې، سفرنامې، ډرامې او نمایشنامې ولیکل شوې. د ویښتیا پړاو د روښانتیا له پړاو نه بل دا امتیاز هم لري چې، ژبه یې ډېره پسته، ادبي او هنري ده او د پښتو د معاصرو ادبیاتو دغه پړاو او د شکل او مضمون له پلوه بډای او غني دی.

د دغه پړاو نامتو لیکوال او شاعران استاد گل پاچا الفت، استاد عبدالرؤف بېنوا، علامه استاد عبدالشکور رشاد، علامه استاد عبدالحی حبیبي، پوهاند صدیق الله ربښتین، سلیمان لایق، بهاء الدین مجروح، شمس الدین مجروح، محمد موسی شفیق، محمد صدیق روهي او نور دي.

د پښتو د معاصرو ادبیاتو بل پړاو د اوښتون پړاو دی، په دغه پړاو کې پښتو ادب دواړو خواوو ته د شکل او مضمون له پلوه پرمختګ کړی دی او پښتو

ادب په ډول ډول ادبي اثارو سره پالل شوی دی. موږ په دغه دوران کې د شورويانو د يرغلگر پوځ پر خلاف د جهادي د ادبياتو ډېرې غوره او په زړه پورې نمونې لرو.

د دغه پړاو د شاعرانو او ليکوالو له جملې نه د پير محمد کاروان، عبدالباري جهاني، استاد اسدالله غضنفر او استاد سعدالدين شپون نومونه د نمونې په توگه يادولی شو.

د اوښتون له پړاو نه وروسته د جهادي تنظيمونو د واکمنۍ دوران پيل شو. په دغه دوران کې نه يوازې ادبي پرمختگ ونه ليدل شو بلکې شعر او ادب هم د جنگ په اور کې شنه لوڅه شول. زموږ د شعر او ادب ډېر چاپ او نا چاپ اثار او مهمې تاريخي قلمي نسخې د چور په سمندر کې ډوبې شوې.

د طالبانو په وخت کې د شعر او ادب ځای طالبي نارو ونيو او په دغو نارو کې د شاعرانو او ليکوالو لپاره له خنډونو پيدا کولو پرته بل څه نه و.

يوازې په بهر کې د پښتو ادب د ودې او پرمختگ لپاره د شخصي هلو ځلو په نتيجه کې يو شمېر د حساب وړ ادبي او هنري اثار را منځته شول. د جهادي تنظيمونو او طالبانو په وخت کې د پښتو شعر او ادب د پرمختگ لپاره حکومتي ملاتړ نه و. يوازې د هجرت په دوران کې د افغاني ليکوالو او شاعرانو په ځاني کوښښونو او ادبي او شعري برياوو باندې ډېر حساب کولای شو.

د طالبانو له ماتې وروسته، د ديموکراسي په راتلو سره په افغانستان کې د پښتو د معاصرو ادبياتو د ډېرې تېرېدو بيا تازه او زياته شوه او د پښتو په معاصرو ادبياتو کې يوه نوې ساه وچلېده. په هېواد کې دننه او بهر ډېر نوي اثار د چاپ ډگر ته را ووتل او د هيواد پر گوت گوت کې د پښتو ادب د ودې او پرمختگ مشعل وگرځېده. په پښتو کې نوې مسئلې مطرح شوې او نوي شاعران او ليکوال ميدان ته را ووتل.

زما په عقیده د پښتو او سنيو ادبياتو په دغه پړاو کې موږ د حکومت له خوا يوې کلکې پاملرنې ته سخت اړ يو، يو شی چې په اوسني وخت کې د ډېرې خوشحالي ټکۍ دی، هغه د ولس له خوا توجه ده، اوس که د ولس له دغې

عمومي وينښتيا او پاملرنې سره مو حکومت پاملرنه هم يو ځای شي، پوره باور لرم چې د هڅو باغ به مو ږلی. ونه اوري، بله د يادونې وړ خبره داده، چې پرنگيانو په ۱۸۹۳ م کال کې د ډېورنډ د تپل شوې او تحميلې کړنې له امله نيمايي پښتانه له خپل پلرني ټاټوبي بېل کړل او دا ټکی د پښتو د معاصرو ادبياتو د شننې او تحليل په برخه کې ډېر مهم دی. د ډېورنډ د تپل شوې کړنې دواړو خواوو ته دغه ادبي بهير موازي روان دي، يوازې په دې توپير چې هلته د پښتو ادبياتو د پرمختگ لپاره حکومتي سرپرستي نه ترسترگو کيږي او له هره پلوه په پښتو ادب د انگرېزي او اردو ادب يرغل دی. هلته دا کوښښ ډېر روان دی، چې د پښتنو ټولنه له خپل فرهنگ نه پردی شي. بيا نه د اساسي دښمن په مقابل کې د مقاومت په لارو چارو ښه پوهېدی شي او نه د خپل تاريخي قام او خاورې لرغونتيا ښه ورمعلوميږي. د نن ورځې استعمار د پرون په څېر نه دی. داسې شيان چې زموږ له دين او تاريخ سره اړخ نلگوي هغه يې زموږ په فرهنگ کې راگډ کړي دي. د پښتونخوا ادبي بهيرونه بايد د ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او کلتوري پېښو او عواملو سره په ارتباط کې وڅېړل شي. په يوه مقاله کې د دغو ټولو عواملو تشرېح ستونزمن کار دی او زيات وخت غواړي، يوازې دومره ويل ضروري گڼم چې د پښتو د معاصر ادب په دغه برخه کې اصلي معيار ادبي تول دی. او د ادبي اثارو د محتوا او شکل په بدلون سره نوې دوره پيل کيږي. د پښتو معاصر ادبي نهضتونه په ټولو پښتني سيمو کې يو ډول دي. د پښتنو په هغو سيمو کې چې پرنگي استعمار له خپل اصلي تنې بېلې کړې، ادبي جريانونه په جدا ښه منځ ته راغلل. په پای کې دا لاندې يادونې ضروري بولم:

۱- علامه استاد عبدالحی حبيبي، پوهاند صديق الله رښتين او کانديد اکادميسين استاد محمد صديق روهي د پښتو د ادبي تاريخ د ليکلو په برخه کې د قدر وړ خدمتونه کړي دي، مگر په اوسني وخت کې ځينې نوې څېړنې د دې غوښتنه کوي، چې د پښتو ادبياتو تاريخ د نويو معيارونو پر اساس په نوې بڼه وليکل شي.

بله خبره داده، چې د کمیت له مخې زموږ د ادبي اثارو شمیر ډېر شوی، مگر د کیفیت له پلوه دا حالت ډېر زیات ژوبل شوی دی. هر څوک په هره برخه کې یو شی لیکي، ډېر کم کسان دي، چې په ادبیاتو کې خپله څانګه تعقیب کړي. پخوانیو لیکوالو او شاعرانو ډېر محنت کاوه او خپل مطالب به یې پخول اوس یې یو شمېر کسان خام مطبوعاتو ته وړاندې کوي او دا حالت باید بدل شي. په دې برخه کې یو منظم پلان نشته او حکومتي مسوولین هم په دې باب چندانې علاقه نه ښيي دغه حالت د انتقاد وړ دی. ادبي نیوکو د پښتو د معاصر ادب په ترقي او پرمختګ کې ځانګړې ځای لري. پوره هیله من یم چې، په دې برخه کې د ادبي کره کتنې هڅې پیاوړې شي. پښتو ادب په دې برخه کې مسلکي او پیاوړي کره کتونکو ته سخت ضرورت لري، د پښتو د اوسنیو ادبیاتو د لا بډاینې او ښېرازي په هیله دغه لیکنه پای ته رسوم.

سرچینې:

۱. زیور، زیورالدین پوهاند (دوکتور)، د پښتو معاصرو ادبیاتو اوسنی دوره، کابل پوهنتون، د ژبو او ادبیاتو پوهنځی، پښتو ژبه او ادب څانګه، درسي لکچرونو
۲. شېرزاد، محمد آقا (پوهنمل)، پښتو ژبه او ادبیات، کابل، د پوهنې وزارت، د ښوونکو د روزنې عالي مؤسسو د نا پښتو څانګو لپاره درسي کتاب، ۱۳۵۸ هـ ل کال ۴۷ مخ
۳. روهي، محمد صدیق (کانديد اکاډميسين)، د پښتو ادبیاتو تاریخ (معاصره دوره)، پښور، دانش خپرندویه ټولنه، ۱۳۸۴ هـ ل کال، ۵۸ مخ

فتوحات مسلمانان در اروپا و فتح اسپانیا

قسمت دوم:

موسی بن نصیر با تجربه ای که از همکاری با بربرها داشت، عده ای از آنان را تا طریفه پیش برد و هر جا دست به حمله زد با مقاومت سختی مواجه نشد. موسی بن نصیر هم چون وضع را بدین گونه دید عزم خود را برای پیشروی بیشتر جزم کرد، و نیروی تازه ای مرکب از دوازده هزار جنگجو را که اکثر آنها بربر بودند، تحت فرماندهی طارق بن زیاد مأمور نمود که در خاک اسپانیا پیشروی کنند. (۹)

مسلمانان که بعد از فتح افریقای شمالی تلاش داشتند تا فتوحات خود را گسترش بدهند و خلافت امویان نیز کمک بزرگی برای ادامه فتوحات بود، به موسی بن نصیر جرئت داد تا خلیفه را برای فتح اسپانیا تشویق کرده و بعد از تأیید ولید خلیفه اموی سردار خود طارق را که والی طنجه یکی از شهرهای مهم افریقای آنوقت و شجاعت‌ترین فرمانده نظامی آنوقت به حساب میرفت برای فتح اسپانیا و داخل شدن در قلمرو گوت‌ها مامور ساخت و این آغاز اقدام به فتح و داخل شدن در قاره اروپا میتوان باشد.

در سال ۹۲ هـ. ق طارق بن زیاد که از موالی موسی بن نصیر حاکم افریقای شمالی بود از تنگه میان افریقا و اسپانیا با هفت هزار سپاه که بیشترشان از بربر و موالی و کمترشان از عرب بودند گذشت و به کوهی که متصل به اسپانیا است رسید و به همین جهت این کوه تا امروز به جبل الطارق موسوم شده است. (۱۰)

وضعیت داخلی اسپانیا را قبلاً ذکر کردیم که بخاطر فساد و بی بندباری گوتها و شخص فردریک آماده برای سقوط و شکست توسط مسلمانان بود.

نارضایتیهای عمومی علیه حاکمیت ویزگوتها در اسپانیا رو به افزایش بود تا انجائیکه بسیاری از افراد عادی مسلمین را نجات بخش خود دانسته و هرگونه کمکی که میتوانستند بکنند میکردند. دلیل عمده این نارضایتیها رکود و عدم رونق اقتصادی بود، رفتار بیرحمانه و خشن با یهودیان نیز

سبب ناخشنودی این گروه از حکومت ویزیگوته‌ها شد و بدون شک آنها در ترغیب مسلمین برای حمله به اسپانیا تلاش میکردند.

در پهلوی وضعیت مردم اسپانیا در آنوقت و ظلم و تعدی حکام بر ضد رعیت، همکاری تعدادی از مقامات بلند پایه و والیان با مسلمانان زمینه شکست رودریک را فراهم ساخته و پیروزی مسلمانان به رهبری طارق و موسی را حتمی ساخت.

نام کنت جولیان فرماندار سپته (septe) که در ساحل جبل الطارق قرار دارد در این زمان به چشم می‌خورد. او در پی اختلاف که با رودریک شاه ویزیگوت پیدا کرده بود و به تنهایی نمیتوانست از عهده شکست وی بر آمده و انتقام خود را بگیرد، مسلمانان را تحریک به حمله به اسپانیا میکند. چنانکه هفت هزار نفر از مسلمانان به رهبری طارق در کشتیهاییکه او تدارک دیده بود به نزدیکی جبل الطارق آورده شدند.

نخستین گروه عمده مسلمین در سال ۷۱۱ م/ ۹۲ ق به جنوب اسپانیا وارد می‌شوند. بیشتر عساکر اسلامی در جنگ اسپانیا بربر های افریقا بودند، (اعراب به بومیان افریقا بربر میگفتند) و سردار آنها طارق بن زیاد که به گفته اکثر مورخین از بربر های افریقا بود و وی رهبری حمله به اسپانیا را از جانب موسی به عهده گرفته بود، طارق به کمک فرماندار سپته و بعضی سرداران ناراضی رودریک توانست بعد از یک جنگ نابرابر اسپانیا را فتح کند.

وی بعد از شکست رودریک شاه ویزیگوته‌ها توانست قسمت جنوبی اسپانیا را فتح کنند. سپس وی تصمیم گرفت که با بخش عمده از سپاه خود به سوی طلیطله (toledo) پایتخت ویزیگوته‌ها پیش رود و آنجا را بدون مخالفت شدیدی به تصرف در آورد. از جانی موسی بن نصیر که نمیخواست تمام فتح اسپانیا به طارق تعلق گیرد و خودش باید فتح را به نام خود ثبت کند در سال ۷۱۲ م/ ۹۳ ق با هژده هزار نفر که بیشتر عرب بودند به اسپانیا وارد شد و بسوی اشپلیه حرکت کرد و آنرا تصرف کرد. (۱۱)

موسی بن نصیر در اول از فتح اسپانیا چندان مطمئن نبود و به همین دلیل تعدادی کم عسکر را با طارق فرستاد و این طارق بن زیاد بود که با شجاعت خود پیروزی را نصیب مسلمانان ساخت، اگر نه تفاوت عساکر طارق با رودریک به حدی نابرابر بود که جز ایمان قوی مسلمین و روحیه بلند طارق نمیتوانست پیروزی را از آن مسلمانان بکند.

طارق سربازی بزرگ بود که در غزوات مغرب شجاعت و مهارتی شایسته نشان داد. موسی بن نصیر پایگاه او بشناخت و به حکومت طنجه و حوالی آن منصوبش داشت. طارق سپاه خود را به تقیسمات در کشتیهای معدودی که یولیان در اختیارش گذاشته بود از شهر سبت به آن سوی آب فرستاد و بر صخره های ساحل مقابل که تا به امروز به نام وی (جبل الطارق) پیاده شد. طارق از آنجا به راهنمایی

یولیان و یاری او به سمت مغرب در حرکت آمد و به ولایت جزیره که تئودومیر از برگان گوت فرمان می راند لشکر برد. (۱۲)

فرمانده لایق و دلیر امویها که از فتح افریقا سربلند بدر شده بود میخواست ساحات دیگر و کشورهای متعددی را به اداره خلافت اسلامی آورده و دین مبین اسلام را از مرزهای افریقا بیرون بکشد، اهداف بلند و برنامه های متعددی وی یکی از دلایل بود که موسی را برای فتح اسپانیا تشویق کرد و از جانبی وی به شهامت و مدیریت طارق برای فتح باور داشت و وضعیت را نیز از نزدیک بررسی میکرد وی بعد از آنکه از صداقت جولیان مطمئن شد وظیفه خطیر که فتح اسپانیا بود را به طارق داد.

روایتهای متعددی برای فتح اسپانیا بین مسلمین مروج است که در اصل این فتح را اهمیت بیشتر میدهد که همه این روایتها در وجود طارق دیده میشود چنانکه گویند .

زمانی که طارق سوار بر کشتی شد تا بسوی اندلس حرکت کند، ناگهان خواب بر او چیره گشت. او در خواب رسول الله صلی الله علیه وسلم را زیارت کرد، مهاجرین و انصار نیز همراه آن حضرت بوده و شمشیرها و کمان هایشان را بدست داشتند. رسول الله صلی الله علیه وسلم به او فرمود: "ای طارق به سوی سرنوشت خود پیش برو و با مسلمانان به نرمی برخورد کن و به عهدت وفادار باش". طارق به که نگاهش را به رسول الله صلی الله علیه وسلم دوخته بود، دید که ایشان به همراه اصحابش، جلوتر از او داخل اندلس شدند. هنگامی که طارق از خواب بیدار شد، همراهانش را بشارت داد و خود او نیز روحیه ای مضاعف یافت و به پیروزی در این مسیر، یقین پیدا کرد.

زمانی که طارق و همراهانش در دامنه ی کوه پیاده شده و مستقر گشتند، پیرزنی متوجه آنان و هدفشان شد. پیرزن پیش فرمانده لشکر آمده و گفت: من همسری داشتم که وقایع را پیشگویی می کرد. او گفت که شوهرش از امیری سخن می گفته که به اسپانیا وارد میشود و سراسر اسپانیا را تحت تصرف خود در خواهد آورد. پیرزن اوصاف آن امیر را از قول شوهرش چنین بیان کرد که او دارای جثه ی بزرگی بوده و روی شانه ی سمت چپ او خالی قرار دارد که از مو پوشیده است. طارق شانه ی خود را بیرون کرده و خالی که پیرزن از آن سخن می گفت، مشاهده شد. هر چند که طارق با دیدن پیامبر در خواب و وعده ی او، هیچ شکی در پیروزی نداشت، دیدن علامتی که پیرزن بیان کرده بود بر شانه طارق، امید و رغبت طارق و لشکریانش را برای فتح اسپانیا، دو چندان کرد. (۱۳)

این روایات در تاریخ های اسلامی بیشتر دیده شده و بیانگر اهمیت این فتح و نقش طارق در رهبری مسلمین و فتح اسپانیا مشاهده میشود. زمانیکه طارق بن زیاد به کمک کشتی های جولیان داخل اسپانیا (اندلس) شد دفعتاً اقدام به حمله نکرده بلکه با نقشه که در ذهن داشت وضعت داخل اسپانیا را بررسی کرد تا طوری جنگ را آغاز کند که ارتش اش کمتر صدمه ببیند.

طارق و لشکریانش پس از ورود به اسپانیا، برای مدتی از دیدگان پنهان ماندند، تا دشمن از حضور آنها آگاهی پیدا نکند. آنها به روز مخفی شده و شب ها را به کسب خبر و جستجوی اردوگاه مناسب می پرداختند. پس از آمادگی و استقرار کامل لشکر در مکان مناسب، طارق نامه ای به "تدمیر" (یا تئودور)، حاکم سرزمین های جنوبی فرستاد و طبق دستور و سنت رسول الله صلی الله علیه وسلم، دین اسلام را بر او و ملتش عرضه نمود.

طارق از او درخواست کرد که اسلام را بپذیرد که در این صورت، در پست خود باقی خواهد ماند و به عنوان یکی از فرماندهان مسلمین، مطابق دستورات اسلام عمل کرده و از او امر خلیفه ی مسلمین پیروی خواهد کرد. راه دوم این است که تسلیم شود و به خلیفه ی مسلمین جزیه و سرانه سالانه پرداخت کند که در این صورت نیز جایگاه و سرزمینش در امان بوده و هیچ گونه تعرضی به او صورت نخواهد گرفت. در صورتی که این دو پیشنهاد را رد کند دیگر راه سومی جز قضاوت شمشیر بین آنها نیست و تا سه روز فرصت دارند که تصمیم بگیرند.

تدمیر که به خود و سربازانش بسیار مغرور بود، پیشنهادات فرماندهی مسلمین را رد کرده و جنگ را انتخاب کرد.

طارق با استفاده از اطلاعاتی که کنت جولیان در اختیار او نهاد، توانست قسمتی از سرزمین های غربی اطراف کوه را به تصرف در آورد. در این هنگام تدمیر که از حمله ناگهانی طارق به وحشت افتاده بودند، پیک هایی را به سوی امپراطور رودریک فرستاد و او را از تصرف بعضی سرزمین های غربی توسط سپاه مسلمانان آگاه ساخت.

او در نامه ی خود بیان کرد که "قومی پیدا شده اند که نمی دانیم اهل زمین هستند یا اهل آسمان؟ من آنها را تا کنون ندیده بودم، تو نیز هرچه سریعتر خود را برسان".

طارق با لشکریانش با یک حمله ی ناگهانی بر تدمیر یورش برده و پس از سه روز پیکار و درگیری، جزیره الخضره و منطقه ی تحت تسلط او را تصرف کرد و بدین ترتیب تقریباً همه ی سرزمین های حاشیه ی ساحلی جنوب اسپانیا را تحت سلطه ای خود در آورد. رودریک که در آن هنگام مشغول جنگ با فرزندان پادشاه سابق در شمال بود، با شنیدن این خبر، یکی از بهترین فرماندهان لشکرش را به نام "ادیکو" برای مقابله با سپاه طارق فرستاد تا خودش بتواند لشکر را برای حمله ای نهایی آماده کند. اما طارق بن زیاد، ادیکو و لشکریانش را نیز در هم کوبید. (۱۴)

جنگ نامتوازن که در باره آن ذکر کردیم از این قرار بود که سپاه طارق حدود ۷ هزار نفر بودند و در آخرین مرحله موسی نصیر ۵ هزار عسکر دیگر نیز به او فرستاد که جمله ۱۲ هزار عسکر میشد همه در یک کشور بیگانه که در مقابل سپاه صد هزار نفری رودریک که از خود همان کشور بود اقدام به جنگ کردند و از طرف عقب جز دریا دیگر هیچ راهی به طارق و سپاهیانش وجود نداشت و اگر شکست میخورد چیزی برای نجات دادن وجود نداشت، از این قرار برای هر عسکر طارق حدود ۸ تا ده

نفر میرسید و از نگاه تجهیزات نیز آنها برتری های خود را داشتند مانند ذره و اسب و غیره ولی چیزی که در سپاه طارق وجود داشت اعتماد به نفس و ایمان قوی که باعث پیروی وی شد.

نبرد میان لشکرگران مسیحیت و لشکر اندک اسلام هشت روز در نهایتش شدت ادامه داشت، ولی سپاه گوت با وجود آن همه افراد وساز و برگ از انتظام دقیق و مدیریت درست برخوردار نبودند و اکثر سرداران سپاه گوتها برضد رودریک و سیاست های وی بودند که کمکی برای فتح مسلمانان در نهایت کرد. سرداران جناح چپ و راست آن خصم های کینه توز رودریک بودند وصفوف آن ازاتباع همپیمانان ایشان و افراد امراء وزعمای مخالفان بودند. اینان اکنون که خطر را به معاینه می دیدند موقتاً دست اتحاد به یکدیگر داده بودند، ولی هریک منتظر فرصت بودند تا به سلطنت شاه غاصب پایان دهند. خیانت سران سپاه، رودریک را با همه قوتش ناتوان کرد. یولیان و اسقف اوپاس که در لشکر مسلمانان بودند توانستند بسیاری از جنگجویان گوت را به سوی خود کشند. سپس درمیان لشکر رودریک به تبلیغ پرداختند چنانکه هرامیری می کوشید جان خود را از مهلکه برهاند. سپاه اسلام با وجود قلت نفراتش به پایمردی سلحشوری وثبات و اتحاد کلمه توانستند بر سپاه گوت فائق آید. هنوز روز هفتم نیامده بود که باد پیروزی بر پرچم طارق و لشکر او وزیدن گرفت و گوتها فرار را بر مقاومت ترجیح دادند و هزار، هزار به هرسو پراکنده شدند.

رودریک آخرین پادشاه گوت پس از شکست، متواری شد و برخی روایات مسیحی میگویند که او پس از شکست بر اسب نشست و بگریخت؛ اما در آب رودخانه غرق شد. (۱۵)

اقدام به فتح اسپانیا به شجاعت طارق بن زیاد بستگی داشت و وی برای پیشروی و فتح اسپانیا داخل قلمرو رودریک شده بود و برنامه کاری اش هم چنان بود که یا پیروز شود و یا از بین برود، شخصیکه این چنین طرز تفکری داشته باشد شکستش خیلی مشکل است.

شکست مسیحیان در جنگ اسپانیا در پهلوی ضعف مدیریتی در بین عساکر رودریک و مخالفت بعضی از حلقات با وی، در کل مدیون شجاعت طارق و تلاش وی برای تشویق عساکرش برای فتح اسپانیا میتواند باشد، وی که سپاه بزرگ رودریک را دید، نه تنها هیچ واهمه و ترسی برایش پیدا نشد، که کوشش کرد تا عساکرش را نیز روحیه بدهد وی سخنرانی قوی که نشاندهنده ایمان قوی وی و باور داشتن به هدفش را نمایش میدهد برای عساکرش کرد. وی قبل از جنگ تمام کشتی های خود را نیز آتش زده بود که راه فراری برایش وجود نداشته باشد.

سخنان طارق قبل از جنگ با رودریک شاه اسپانیا که با بیشتر از صد هزار نفر به جنگش آمده بود عزم راسخ وی را نشان میدهد که مختصر آنرا اینجا ذکر میکنم تا نشان داده شود که مسلمین در اوایل با چی عزم راسخ به جهاد اقدام کرده و نتایج مثبتی به دست میاوردند. وی برای تشویق عساکرش چنین گفت :

«ای مردم، به کجا توانید گریخت؟ دریا در پشت سرشماست و دشمن روبه روتان. به خدا سوگند چاره ای جز شکیبایی و پایداری ندارید. یتیمان بر سفره فرومایگان چگونه اند؟ بدانید که حال شما در این جزیره بدتر از حال آنهاست. دشمن با لشکری گران به پیشتانز شما آمده در حالی که سلاح و توشه ای فروان دارد و شما را پشتیبانی و یآوری جزمشیر هایتان نیست و زاد و توشه شما همان است که از چنگ دشمنانتان بیرون می کنید. اگر روزگاری دراز در این بینوایی و فقر بمانید و دست به کاری نزنید، باد غرورتان فرو نشیند و دلهایتان ناتوان گردد آن زمان دور نیست، به جای آن که شما بیم در دل دشمن افکنید او بر شما دلیر خواهد شد. پس بکوشید تا چنین سرنوشت فلاکت باری را از خود دور سازید بدین گونه که کار این نابکار را یکسره سازید. شهر استوار او روی درروی شما ایستاده است. اگر جانیهای خویش هدیه مرگ سازید فرصت تصرف آن را به دست خواهید آورد. اگر حمله کردیم حمله کنید و اگر از حمله باز ایستادم توقف کنید و در جنگ همانند تن واحد باشید. مرا آهنگ پادشاه ایشان است. او را امان ندهم تا با او در آویزم. اگر کشته شدم شما سستی نکنید و غمگین نشوید و با خود به ستیزه برنخیزید مبادا که ناتوان شوید و پشت به دشمن کنید، آنگاه یا کشته می شوید و یا اسیر.» (۱۶)

بعد از شکست رودریک و تصرف شهر های اسپانیا طارق به کمک سردار بزرگ عرب موسی بن نصیر برای فتح شهر های دیگر اسپانیا اقداماتی کرد و یکی پی دیگری به پیشروی خود در اروپا ادامه داده و شهر های اسپانیا را فتح کرد.

طارق بن زیاد با آن سپاه اندک کلیه لشکریان وزیگوت را شکست داد، سرپادشاه آنان، رودریک، را برید و برای خلیفه به دمشق فرستاد.

کمتر از یک سال طارق بن زیاد قرطبه، مالقه و طلیطله را فتح کرد. طارق بن زیاد همان است که تنگه معروف آنجا به نام وی «جبل الطارق» خوانده شده است.

مسلمانان این جهاد را موجب ازدیاد نفوس مسلمین و تضمین بهشت برای خود می دانستند. مسلمانانی که در اندیشه آخرت نبودند نیز اسپانیا را کشوری پر نعمت یافتند که دارای همه چیز بود. به همین جهت فتح اسپانیا مقاصد دنیا و آخرت مسلمانان را تأمین می کرد.

همین که خبر فتح اسپانیا توسط طارق بن زیاد به موسی بن نصیر رسید، نخست به هیجان آمد و تصمیم گرفت سهم خود را از این فتح از دست ندهد، از این رو با لشکری مرکب از هژده هزار عرب و بربر و یک نفر از صحابه حضرت محمد (ص) که نود سال از عمرش می گذشت با بسیاری از فرزندان صحابه که در میان آنان بودند، آهنگ اسپانیا کرد. موسی از راهی پیش رفت که غلامش طارق بن زیاد نرفته بود.

شهرهای دیگری را مانند مارده و سرقسطه فتح کرد. بیشتر سپاهیان موسی بن نصیر دراین جنگ سواره بودند و هر دسته از این سواره ها، گروهی از افرادی را که با قاطر خواربار حمل می کردند به دنبال داشتند.

روش مسلمانان درفتوحات خود این بود که هرگاه شهری بدون جنگ در برابر آنان تسلیم می شد، ساکنان آنجا را دراموال و دین شان آزاد می گذاشتند و فقط گوشه ای از کلیسا ها را به صورت مساجد درمی آوردند و نفائیس که در کلیسا ها بود به غنیمت می بردند و نیز زمینهایی را که مردم آن کوچ کرده بودند و اسبها و لوازمی که برای جنگهای مداوم خود لازم داشتند، تصاحب می کردند. مالیاتی که بر مردم بومی می بستند برحسب اوقات متفاوت بود. گاهی وثیقه های از اهالی یک شهر می گرفتند تا به آنها اعتماد کنند ولی شهر هایی که جز با شمشیر و جنگ تسلیم نمی شد در معرض همه گونه تهاجم واقع می گردید و مالیاتی که به اهالی آن تعلق می گرفت نیز دوبرابر بود. (۱۷)

طارق بن زیاد به راحتی موفق شد تا در فتح اسپانیا نام خود را ثبت کند، با وجودیکه در بخش های دیگر اسپانیا موسی بن نصیر نیز حضور داشت و شهر های مهم را یکی پی دیگری فتح کرد؛ اما طارق بخاطر داخل شدن در آغاز و شکست سپاه اصلی ویزیگوتهای از یک طرف و نامگذاری تنگه به نامش فتح را به نام خود ساخت.

پس از اینکه آتش جنگ فروکش کرد و مسلمانان پس از یک پیکار بسیار نفس گیر، نفسی تازه کردند، غنائیم به جا مانده از لشکر فراری را جمع آوری کردند. بیشتر این غنائیم، اسبهای سربازان گوتها بود که به دست مسلمانان افتاد. بعد از تقسیم غنائیم، دیگر هیچ سرباز پیادهای وجود نداشت. ازنتایج دیگری که این پیروزی در بر داشت این بود که خوف و ترس عجیب و شدیدی از مسلمانان در دل گوتها پیدا شد، بطوری که دیگر هرگز نتوانستند جمعیت قابل ذکری را فراهم آورند تا بر مسلمانان هجوم ببرند، بلکه بیشتر آنها درشهرها، کوهها و قلعهها سنگر گرفته و حالت تدافعی به خود گرفتند. از طرف دیگر، زمانی که خبر پیروزی لشکر مسلمین به شمال آفریقا و طنجه و سبته رسید، سیل مجاهدین بربر و عرب به سوی اسپانیا سرازیر شد و همگی در رکاب طارق قرار گرفتند. با این پیروزی، مسلمانان بزرگترین لشکر اسپانیا را به زانو در آورده و بعد از آن هرگز با همچنین لشکر بزرگ و قدرتمندی در سرزمین اسپانیا برخورد نکردند. مسلمانان به سرعت در سرزمینهای اطراف منتشر شدند. (۱۸)

موسی بن نصیر که از دوراوضاع و احوال مسلمین را زیر نظر داشت می خواست که لشکر مسلمانان بیش از این پیش نرود، مبدا که در این سرزمین پهناور و گستردهای که با مناطق و جغرافیای آن آشنایی کافی ندارند، گرفتار شده و غافلگیر شوند.

اما نظر طارق بر این بود که تا قبل از اینکه فرصت را از دست بدهد و اسپانیایی ها بتوانند خود را جمع و جور کنند، به سرعت پیش برود و شهرها را یکی پس از دیگری فتح کند. چرا که ماندن در

نزدیکی‌های ساحل و با توجه به خستگی لشکریان پس از یک مبارزه سخت، این احتمال را افزایش می‌داد که گوتها برای یک حمله‌ی جدید، به ترمیم و تجهیز لشکر خود اقدام کنند.

با این اوصاف، طارق مسیر خود را بسوی شمال، در پیش گرفت و شهر اشبیلیه (سویا)، پایتخت جنوبی را تصرف کرد. او پس از فتح اشبیلیه، به سمت استجه حرکت کرد و در آنجا با دفاع سرسخت مردم آنجا روبرو شد. پس از یک درگیری سخت، مردم شهر که خود را قادر به مقابله با طارق نمی‌دیدند، طلب صلح کرده و درهای شهر را برای مسلمانان گشودند.

پس از فتح استجه، طارق لشکرش را به دسته‌هایی متشکل از هفتصد سرباز تقسیم کرد و آنها را به مناطق اطراف اعزام نمود و خودش با سربازان تحت امرش به سوی طلیطله (تولدو) که از شهرهای مهم اسپانیا بود، حرکت کرد. طلیطله از مستحکمترین شهرهای اسپانیا بود که از سه جهت، یعنی شمال و شرق و غرب، با موانع طبیعی و کوه‌های بلند، حمایت می‌شد. تنها مسیر ممکن برای ورود به شهر، سمت جنوبی آن بود. اما تسلط بر شهر از این سمت نیز بدلیل وجود قلعه‌های بلند و محکمی که بر آن بنا شده بود، تقریباً غیر ممکن به نظر می‌رسید.

خوشبختانه، گوتها که با متحمل شدن دو شکست قبلی، خوف و ترس عجیبی در دل آنها پیدا شده بود، بجای دفاع از این شهر مستحکم، آن را خالی کرده و به کوه‌ها فرار کردند و شهر بدون هیچگونه درگیری و خونریزی به تصرف لشکر طارق در آمد.

دسته‌های اعزامی طارق نیز، توانستند قرطبه (کوردوبا) پایتخت اندلس و مالقه (مالاگا) را فتح کنند. آنها همچنین غرناطه (گرانادا) را محاصره کرده و پس از مدت زمان کمی آن را گشودند. خود طارق نیز به همراه سربازانی که در اختیار او بودند، مسیر خود را به سمت شمال اسپانیا ادامه داد و بسیاری از شهرها و روستاهایی که در مسیر او بودند را تحت سلطه‌ی خود درآورد.

پس از فتح طلیطله، طارق به شهری داخل شد که به شهر مائده (سفره) معروف بود. طارق در آنجا مائده‌ی حضرت سلیمان را مشاهده کرد که از طلا تشکیل شده بود. اطراف آن مزین به زمرد سبز و پایه‌های آن (که ظاهراً به شکل میز غذا خوری بوده) از مروارید و یاقوت و مرجان تشکیل شده بود. این مائده که ۳۶۰ ماده داشت در کلیسای شهر نگهداری می‌شد. طارق آن را به عنوان غنایم با خود برداشت و به همراه سایر غنایم آن را تقدیم خلیفه‌ی مسلمین در دمشق کرد. خلفای بعدی از این مائده و جواهرات آن، برای تحکیم و تزیین کعبه استفاده کردند.

با توجه به اینکه سرزمین‌های فتح شده توسط طارق و لشکریانش، بسیار گسترده و وسیع بود. و سربازان طارق قدرت کنترل تمامی این سرزمینها را نداشتند، بطوری که در برخی شهرها، گوتها سر به شورش زدند و احتمال این می‌رفت که دامنه‌ی این شورش‌ها به شهرهای دیگر نیز کشیده شود، طارق از موسی بن نصیر طلب کمک کرد.

هنگامی که این خبر به موسی رسید، شخصا با لشکر تحت نفوذ خود به اندلس وارد شده و با فتح دوباره‌ی شهرها، شورشیان را سر جایشان نشاند. سپس طارق و موسی به فتوحاتشان به سوی شمال و مرزهای فرانسه ادامه دادند. اما با ورود آنها به مرزهای فرانسه، خلیفه ای اموی دردمشق که از گسترش نفوذ طارق و موسی در سرزمین اسپانیا خبردار شده بود، ترسید که به دلیل در اقلیت بودن مسلمانان، گوت‌های ساکن اسپانیا بر آنها حمله کرده و آنان را از بین ببرند. لذا آنها را به مرکز خلافت فرا خواند. بدین ترتیب فتوحات برای مدتی متوقف شد. (۱۹)

مسلمین که با روحیه دینی و ایمان قوی از یکطرف و مدیریت خوبی که موسی و طارق انجام دادند توانستند بدون مقاومت‌های جدی شهرهای اسپانیا را یکی بعد از دیگری فتح کرده و بزود ترین زمان شهر های مهم را فتح کردند، در ضعف مدیریت مسیحیان و فشارهای بی حد گوت‌ها در زمان سلطنت شان کمکی بزرگی به مسلمین که پیام عدالت و مساوات میدادند کند تا شهرهای اسپانیا را یکی بعد از دیگری فتح کرده به طرف فرانسه پیشروی کنند ولی خلیفه اموی ولید که نمیخواست پیشروی بیشتر ادامه پیدا کرده و مسلمانان در کشورهای بیگانه از بین بروند خواهان احضار سرداران بزرگ افریقا شده و مانع پیشروی شد.

موسی بن نصیر بعد از فتح اندلس تمام فکرش متوجه جلیقیه شد که فرنگی‌ها آن را گالیسیا می نامند. مرکز گالیسیا شهری بود که عرب آن را شانت یاقب و فرنگی‌ها سانتیاگو می خواندند. در همان اوقات که وی سرگرم لشکرکشی و عزیمت به سوی گالیسیا بود، مغیث رومی فرستاده‌ی خلیفه ولید بن عبدالملک، رسید و نامه خلیفه را که به او دستور داده بود از اسپانیا خارج شود و از پیشروی باز ایستد به او داد.

موسی بن نصیر از این دستور بی موقع خلیفه ناراحت شد. زیرا در آن هنگام تنها شهری که هنوز به دست مسلمانان نیفتاده بود گالیسیا بود که موسی بن نصیر می خواست به هر قیمت که شده آن را نیز فتح کند. ناچار با فرستاده‌ی خلیفه از در مهربانی درآمد و از وی خواست تا به او مهلت دهد که گالیسیا را نیز اشغال نماید و او هم در پاداش و غنیمت آن شهر سهیم باشد. که مغیث رومی هم پذیرفت.

سپاهیان عرب در دشتهای اسپانیا سکونت ورزیدند. بربرها و عرب‌ها به هر نقطه که می رسیدند، آنجا را می پسندیدند فرود می آمدند و منزل میکردند. بدین گونه دامنه اسلام در سرزمین اسپانیا وسعت یافت و سراسر قلمرو آن را فرا گرفت. در همین هنگام فرستاده‌ی دیگری از طرف ولید بن عبدالملک رسید و موسی را در تأخیر حرکت به سوی دمشق سرزنش نمود. ولید به فرستاده‌ی دومی دستور داده بود تا موسی را ملزم کند که رهسپار دمشق شود.

موسی بن نصیر نیز ناگزیر جلیقیه (گالیسیا) را ترک گفت و به شهر اشبیلیه آمد. در آنجا فرزندش عبدالعزیز بن موسی را به عنوان فرمانروای تمام اسپانیا به جای خویش منصوب داشت و خود با طارق

بن زیاد، درسال ۹۵هـ با غنائیم و جواهری حساب و سی هزار اسیر عازم دمشق شد. درعین حال او همچنان مشتاق جهاد و گشودن ممالک دیگر بود و ازاینکه خلیفه او را از تعقیب منظورش بازداشته بود سخت متأسف شد. او آرزومند بود تا فرصتی یابد و بقیه کشورهای اروپا را فتح کند.

گویند وقتی موسی بن نصیر آهنگ اسپانیا نمود از سمت کوهی که امروز به نام وی، جبل موسی، خوانده می شود با کشتی از دریا عبور کرد. سپس از تنگه جبل الطارق گذشت و قدم به خاک اسپانیا نهاد و فتوحات طارق را تکمیل نمود، همچنان پیش رفت تا به بارسلون واقع در مشرق آن کشور و ناربون در داخل خاک فرانسه و صنم قادس در مغرب اسپانیا رسید. سپس سراسر اسپانیا را پیمود و غنائیم بسیاری به چنگ آورد. آنگاه خود را آماده ساخت تا از راه قسطنطنیه رهسپار شرق شود و بدین گونه راه شام و اسپانیا را به هم متصل سازد، آنگاه سایر نقاط مسیحی نشین میان دمشق و اسپانیا را تصرف کند و با جهاد در راه اسلام این نقاط را جز قلمرو شام کند.

ولی همین که این اخبار به خلیفه (ولید بن عبدالملک) رسید، از این که وی این همه در کشورهای مسیحی پیش رفته و مسلمانان را مغرور نموده و در آن کشورها ساکن گردانیده است سخت ناراحت شد. از این رو سفیری فرستاد و موسی را توبیخ کرد و دستور داد که به مرکز خلافت (دمشق) مراجعت کند. درضمن به سفیر خود سفارش کرده بود چنانچه موسی بن نصیر از آمدن خود داری کرد مسلمانان را از اسپانیا و سایر نقاط اروپا به این سوی دینای اسلام کوچ دهد. (۲۰)

فتوحات مسلمانان به رهبری موسی و طارق زمینه حضور مسلمانان را برای چندین قرن در اسپانیا و بخش های دیگر اروپای غربی فراهم ساخت و تهدیدی بود برای جهان مسیحیت که از قدرت روز افزون مسلمانان در اسپانیا واهمه داشتند.

خلاصه شجاعت طارق و موسی با برنامه منظم آنها از یکطرف و ضعف مدیریت ویزگوتها و دیکتاتوری و ظلم بیش از حد آنها باعث سقوط حکومت ویزگوتها و فتح اسپانیا شده صفحه جدیدی در فتوحات مسلمانان باز کرد.

نتیجه گیری:

با وجود دوری اسپانیا از مقر خلافت دمشق، اما جرئت موسی بن نصیر و طارق بن زیاد و خبر شدن آنها از وضعیت ناهنجار اندلس کمکی بود به فتح اسپانیا و ازجانبی حمایت جولیان که با رودریک امپراتور اسپانیا مشکل پیدا کرده بود نیز کمکی بزرگی برای تسخیر اسپانیا توسط مسلمانان در خلافت ولید بن عبدالملک بن مروان شد.

اسلام با داشتن پیام جدید و شعار برابری و برادری از یکطرف و کم کردن فشار بالای توده های کشورها بهترین کمک در پیروزی شان بود، یکی از علت هایکه طارق بن زیاد با تعداد کم بر امپراتوری اسپانیا پیروز شد، در پهلوی شجاعت وی اعتماد عساکرش به خداوند متعال و اینکه آنها برحق اند بود و از جانبی نبود مدیریت درست و بی بندباری و فاصله داشتن ملت از دولت در اسپانیا و ظلم و تعدی

شاه رودریک کمک دیگری بود برای فتح شهر های اسپانیا توسط طارق و موسی و شکست مسیحیت از مسلمانان.

اگر ولید بن عبدالملک خلیفه اموی امر برگشت موسی و طارق را در اوج پیشرفت مسلمانان به اروپا نمیداد، احتمال اینکه در مدت کم فرانسه و دیگر کشورهای اروپایی تسخیر شود وجود داشت، زیرا از یکطرف جهان مسیحیت وضعیت ناهنجار و نا بسامان داشت و هیچ نوع مدیریت برای بیرون شدن از بحران وجود نداشت و ازجانبی مسلمانان با عقیده دینی و رسالتی که برایشان مقرر شده بود و پیام مساوات و تطبیق عدالت همه موانع را پس میکردند و ازجانبی سرداران معروف مثل موسی و طارق مشکلی بود برای اروپا، پس باید یاد آورشد که جهان مسیحیت بخصوص کشور های فرانسه، جرمنی و غیره غیر مستقیم مدیون فکر ولید باشند که این سرداران را از پیشرفت مانع شده و به دمشق عودت داد که عمری برای کشورهای مسیحی بخشید تا بقا یابند.

فتح اسپانیا که در اوایل چندان تاثیری نداشت؛ اما به مرور زمان عظمت آن بیشتر شد، بعد از سقوط خلافت اموی ها توسط عباسیان، امویها خلافت جدیدی را در اسپانیا (اندلس) تاسیس کردند که چند قرن با عظمت فرمانروایی میکردند، اندلس اموی نه تنها از نگاه تمدن مادی و داشته های معماری و غیره سرآمد بود، بل در پهلوی آن دربخش های معنوی مدنیت مانند طب، فلسفه، تاریخ و غیره علوم نیز دست بالا داشت، تا جای که بعد از سقوط خلافت امویها و تسخیر اسپانیا توسط مسیحیان در سال ۱۴۹۲م، علمای اسلامی و کتابهای مهمی که آنها تألیف کرده بودند زمینه ای شد برای رنسانس غرب و انقلاب فکری کشورهای اروپایی.

فهرست مأخذ:

- ۱- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش
- ۲- خوری حتی، فلیپ، تاریخ عرب، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، انتشارات علمی فرهنگی آگاه، چاپ سوم سال ۱۳۸۰ش تهران
- ۳- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش
- ۴- خوری حتی، فلیپ، تاریخ عرب، ترجمه: ابوالقاسم پاینده، انتشارات علمی فرهنگی آگاه، چاپ سوم سال ۱۳۸۰ش تهران
- ۵- مختصری از زندگینامه ای طارق بن زیاد، نویسنده: طارق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت للعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش. تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

۶- مختصری از زندگینامه ای طاروق بن زباده، نویسنده: طاروق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت اللعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش، تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://rahmatalam.ir/?p=1687>

۷- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش

۸- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش

۹- تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا، شکیب ارسلان، ترجمه: علی دوانی، چاپ ششم، انتشارات، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، سال ۱۳۷۶ش

۱۰- خاوند شاه بلخی، محمد، تهذیب و تخلص: داکتر عباس زریاب، چاپ دوم: انتشارات مهارت، ج ۱-۲-۳، بهار ۱۳۷۵ش

۱۱- فتح اسپانیا توسط مسلمین، دانشنامه رشد، شبکه ملی مدرس، تاریخ بازدید ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://daneshnameh.roshd.ir/mavara/mavara>

۱۲- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش

۱۳- مختصری از زندگینامه ای طاروق بن زباده، نویسنده: طاروق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت اللعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش، تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://rahmatalam.ir/?p=1687>

۱۴- مختصری از زندگینامه ای طاروق بن زباده، نویسنده: طاروق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت اللعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش، تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://rahmatalam.ir/?p=1687>

۱۵- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش

۱۶- تاریخ دولت اسلامی در اندلس، جلد اول نوشته محمد عبدالله عنان، ترجمه: عبدالمحمد آیتی، انتشارات کیهان، چاپ اول، تهران سال ۱۳۶۶ش

۱۷- تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا، شکیب ارسلان، ترجمه: علی دوانی، چاپ ششم، انتشارات، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، سال ۱۳۷۶ش

۱۸- مختصری از زندگینامه ای طاروق بن زباده، نویسنده: طاروق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت اللعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش، تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://rahmatalam.ir/?p=1687>

۱۹- مختصری از زندگینامه ای طاروق بن زباده، نویسنده: طاروق محیایی درگهانی، سایت رسمی مدرسه دینی رحمت اللعالمین، معرفی شخصیت ها، تاریخ انتشار: ۱۱ حوت ۱۳۹۲ش، تاریخ بازدید: ۲۵ عقرب ۱۳۹۵ش

<http://rahmatalam.ir/?p=1687>

۲۰- تاریخ فتوحات مسلمانان در اروپا، شکیب ارسلان، ترجمه: علی دوانی، چاپ ششم، انتشارات، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران، سال ۱۳۷۶ش

د وينې لوړ فشار او ټيت فشار

مخکې له دې چې د وينې د لوړ فشار او ټيت فشار په هکله بحث وکړو لازمه ده؛ چې پوه شو د وينې فشار څه ته وايي:

د وينې فشار (blood pressure): کله چې زړه درزېږي وينه د زړه څخه شريانونو ته پمپيږي او په شريانو کې حرکت کوي. هغه فشار چې د وينې په وسيله د شريانونو پر ديوال واردېږي د وينې د فشار په نامه يادېږي. د وينې فشار د سيمابو دستې په واسطه د ملی متر (mmHg) په واحد ښودل کېږي. د بېلگې په توگه د وينې 110mmHg فشار کولای شي چې د شريان پر ديوال د فشار په راوستلو سره د سيمابو ستن د ۱۱۰ ملی متر په جگوالی لوړه بوځي.

د وينې فشار د هغې وينې د کچې چې د زړه په وسيله پمپيږي او د هغه پر وړاندې د شريان د مقاومت د اندازې له مخې تعريفېږي. هر څو مره چې زياته وينه د زړه په وسيله پمپ شي او په هره اندازه چې شريانونه نري او تنگ وي د وينې فشار به لوړه وي.

په بدن کې د وينې فشار د څو غړو لکه: زړه، پښتورگو او رگونو په وسيله تنظيميږي. د غذايي رژيم په تېره بيا د مالگې د لگښت برسېره ځينې انزايمونه او هورمونونه هم د وينې پر فشار اغيزمن دي لکه رنين Renin (په پښتورگو کې يو پروتين دی، چې د انزايم په توگه عمل کوي. د غه انزايم د پښتورگو د ځانگړي نسج له حجرو څخه ترشح کېږي او د وينې د فشار په لوړو والي کې رول لري)، انجيوتنزين Angiotensin چې يو پېتايدی هورمون دی د وينې د لوړ فشار لامل کېږي، د رگونو د تنگوالي ماده ده چې په وينه کې موندل کېږي)، ادرينالين Adrenalin (هغه هورمون دی چې د پښتورگو د پاسه غدې (ادرنال غدې) د مرکزي برخې او د سيمپاتيک د اعصابو دوروستی برخې څخه ترشح کېږي او کولای شي د وينې د لوړ فشار، د وينې د شکر، د عضلو، زړه او مغزو د رگونو د

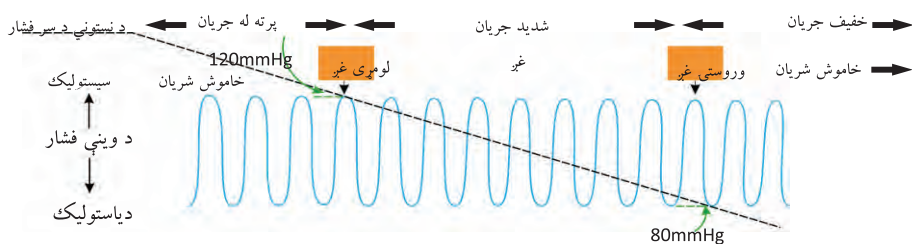

پراخېدلو لامل شي. او الدوستیرون Aldosterone (د پښتورگي د پاسه غدې د قشري برخې څخه یو استروئیدی هورمون دی چې د بدن اوبه او مالګه تنظیموی. د غه هورمون د کاربو هایدريتونو په میتابولیزم کې ډېر رول نه لري خود هغه ډېر ترشح کېدل. د لوړ فشار لامل کیږي).

د وینې فشار هغه ناروغي ده چې کومه نښه یا علامه نه لري خو کولای شو چې د دوره یي معایناتو له مخې پر هغه وپوهیږو. په حقیقت کې د وینې فشار د هغې قوې د کچې معلومول دي چې د شریانونو پر دیوالونو واردیږي. که چېرې دغه قوه ډېره لوړه یا ډېره ټیټه وي؛ نو ناروغ باید ډاکټر ته مراجعه وکړي.

د یو بالغ انسان د وینې طبیعي فشار باید د ۱۲۰ پر ۸۰ څخه یوڅه لږوی. د ټولنې په عام عبارت، لوړ فشار یا سیستولیک د سیمابوستن ۱۲۰ ملی متره او د وینې ټیټ فشار یا دیاستولیک د سیمابو دستن له مخې ۸۰ ملی متره وي.

البته په دقیقه توګه د ټولو خلکو فشار په پورتنۍ شمېرې سره نه وي، ښايي یو څه توپیر ولري. لږه اندازه لوړه یا ټیټه شمېره تل د ناروغۍ په معنی نه وي بلکې د هغه کس د بدن د فزیولوژي یوه برخه شمېرل کیږي؛ خو د طبابت په علم کې د وینې د لوړ فشار او ټیټ فشار لپاره یوه کچه تعینه شوې ده.

په پورتنۍ انځور کې موجي خطونه د وینې د سیستولیک او دیاستولیک ترمنځ د فشار نوسان (فریکونسی) رابښي. د دښونو کتار (لاین) د نستوني د پاسه فشار ښيي چې کرار کرار آزادیږي. کله چې د نستوني د پاسه فشار د سیستولیک فشار سره برابر شي د وینې د جریان لومړنی غبر اوږدېدل کیږي (سیستولیک فشار چې په پورتنۍ انځور کې د سیمابو ستن ۱۲۰ ملی متره (۱۲۰mmHg) ده وروسته بیا د وینې فشار په نمایشي توګه درېږي، لکه دا چې بطنونه استراحت کوي. ټیټ فشار یا دیاستولیک د بطنونو د بیا ټولېدو څخه لږه شیبه مخکې پېښیږي. یعنی د نستوني د پاسه فشار د دیاستولیک فشار سره برابریږي او غبر درېږي).

وروستی غبر د دياسستولیک فشار ښکارندوی دی چې په پورتنی انځور کې د سیمابو دستن ۸۰ ملی متره ښودل شوې ده (۸۰ mmHg). د وینې د فشار اندازه کول موږ ته دوه شمېرې په لاس راکوي لکه ۱۱۰ پر ۷۰ ملی متر د سیماب ستن. سیستولیک فشار لومړۍ شمېره ده (۱۱۰). سیستولیک فشار هغه فشار څخه عبارت دی چې د بطنونو د تولیدو (انقباض) په وخت کې په لویو رگونو کې تولیدیږي. د یاسستولیک فشار (دویمه شمېره) په شریانو کې ترټولو لږ فشار دی کله چې بطنونه د استراحت په حالت کې وي اندازه کیږي. بالغ وگړي د ۱۲۰ پر ۸۰ ملی متر د سیمابو ستن یا لږ فشار په درلودلو سره روغ معلومیږي. لوړ فشار کولای شي چې زړه او پښتورگو ته زیان ورسوي. ډېر بحثونه شتون لري چې ددې دواړو څخه کوم فشار د انسان په روغتیا باندې ډېره اغېزه لري. وروستی څېړنې دا ښیي چې سیستولیک فشار تریوې اندازې مهم دی خو په ټولیزه توګه ویلای شو چې دواړه فشارونه د اهمیت وړ دي.

په لاندې جدول کې د وینې د فشار طبقې او کچې ښودل شوي دي:

طبقه	سیستولیک فشار	د یاسستولیک فشار
مطلوب یا طبیعي	تر ۱۲۰ ملی متر د سیمابو ستن لږ	تر ۸۰ ملی متر د سیمابو ستن لږ
د وینې د لوړ فشار پیل	د ۱۲۰ تر ۱۳۹ //	د ۸۰ تر ۸۹ //
د وینې د لوړ فشار لومړۍ مرحله	د ۱۴۰ تر ۱۵۹ //	د ۹۰ تر ۹۹ //
د وینې د لوړ فشار دویمه مرحله	د ۱۶۰ تر ۱۷۹ //	د ۱۰۰ تر ۱۰۹ //
د وینې ډېر لوړ فشار	۱۸۰ او تر هغه لوړه	۱۱۰ او تر هغه لوړه

د وینې لوړ فشار (High Blood Pressure):

که په دوامداره توګه د کوم وگړي سیستولیک فشار د ۱۴۰ ملی متر او د یاسستولیک فشار یې د ۹۰ ملي متر سیمابو څخه پورته وي هغه ته د وینې لوړ فشار ویل کیږي. د وینې لوړ فشار په دوو ډلو ویشل کیږي: لومړنی لوړ فشار او دویم (ثانوي) لوړ فشار.

د وینې لومړنی لوړ فشار: د وینې دغه ډول فشار په افرادو کې په ډېر پراخ ډول شتون لري او نږدې ۹۰ سلنه ناروغان د وینې په دې فشار باندې اخته دي. اخته کسان معمولاً په پورته عمرونو کې قرار لري. تر اوسه کوم ځانګړی دلیل د دې ناروغۍ د منځته راتلو لپاره پېژندل شوی نه دی خو څېړونکي وايي: چې په کورنۍ کې مخکیني ناروغي، چاپیریالي لاملونه، د وزن زیاتوالی، په اوږدو کلونو کې د ډېرې مالګې لرونکي خواړه خوړل، د سګرټو څکول، د شرابو څښل او ځینې نور د وینې لوړ فشار منځته راوړل زیاتوي.

د وینې دویمه (ثانویه) لوړ فشار: د وینې د فشار دغه ډول لوړ بدل په عمر او..... پورې تړاو نه لري. بلکې په بدن کې د کومې بلې ناروغۍ نښې دي. د پښتورګو کار نه کول یا (کم کاري)، د تایروید غدې کم کاري، د غدو ناروغي، د زړه او رګونو ناروغي، ځینې درملونه او..... د وینې د ثانویه لوړ فشار لامل کیږي چې د اصلي ناروغۍ د کنټرول په صورت کې د وینې لوړ فشار هم په مناسبه توګه کنټرولېږي.

هغه کسان چې د وینې په لومړني فشار اخته وي ښايي کلونه د خپلې ناروغۍ څخه بې خبره وي. هغه وخت خپلې ناروغۍ ته متوجه کیږي چې په ځینې علامو لکه د سر درد، د سترګو تیاره کېدل، د سینې په قفس کې درد، د سر ګرځېدل او د فعالیت په وخت کې په سا بندېدلو اخته شي. چې په حقیقت کې دغه علامې د لوړ فشار عوارض دي نو ځکه یوازینی لاره چې په مناسب وخت کې په هغه پوه شو د فشار سنج د آلې په وسیله د وینې د فشار منظمه او دوره یي کچې اخیستل دي.

د وینې د فشار اندازه کول تاسو ته د زړه او رګونو د روغتیا په هکله یوه نښانه په لاس درکوي.

د وینې لوړ فشار ښايي د شریانونو د تصلب یا سختوالي (چې په هغه کې کلسترول د شریان د داخلي دیوال سطحه پوښوي) له امله وي شي. د وینې لوړ فشار په غیر نارمله توګه د وینې فشار پورته کېدل دي. د وینې لوړ فشار د زړه د حملې (د زړه یوه ځانګړې نیمګړتیا ده په دې حالت کې د زړه عضلې ته د اکسیجن لرونکي وینې د نه رسېدلو په صورت کې، دغې عضلې ته زیان رسیږي)، د زړه کمزورۍ یا ضعف (هغه حالت دی چې زړه نشي کولای د بدن عادي اړتیاوې پوره کړي) او د پښتورګي ناروغۍ او مغزي سکتې چې ډېر لوی خطر ګڼل کیږي سبب شي. مغزي سکتې هغه وخت منځته راځي چې په مغزو کې د وینې یو رګ بند یا څېري شي. په پایله کې د مغزي یادې شوې برخې ته اکسیجن نه رسیږي. پرته له اکسیجن څخه د مغزو حجرې مړې کیږي. د زړه حمله او د زړه کمزوري یو له بله توپیر لري.

د وینې د لوړ فشار د منځته راتلو د خطر لاملونه:

کولای شو چې د لوړ فشار د منځته راتلو د خطر لاملونه په لاندې توګه بیان کړو:

- عمر: د وینې لوړ فشار د عمر د زیاتوالي سره مستقیمه اړیکه لري. په نارینه وکې د منځني عمر په لومړیو کې د وینې لوړ فشار معمول دی. په ښځو کې هم دا ناروغی د میاشتي عادت د درېدو څخه وروسته منځته راځي.

- نژاد: د وینې لوړ فشار په تور پوستکو کې نسبت سپین پوستکو ته ډېر معمول دی او په هغوی کې د سپین پوستکو په پرتله په لږو عمرونو کې منځته راځي. د وینې د لوړ فشار جدي عارضې لکه د زړه سکنه او د زړه حمله هم په تور پوستکو کې د سپین پوستکو په پرتله ډېره لیدل کیږي.

- جنس: په معموله توګه ښځې د ټیت فشار لرونکي دي.

- وراثت: د ارثي لپړد له مخې د وینې لوړ فشار په ځینو کورنیو کې میراثي بڼه لري.

د وینې هغه لوړ فشار چې د کنترول وړ دي:

چاغي او د وزن ډېروالی: څومره چې یو څوک ډېر وزن ولري، د بدن نسجونو او حجرو ته د اکسیجن د رسولو لپاره ډېرې وینې ته اړتیا لري او کله چې د ګرځېدونکي وینې حجم په رګونو کې زیاتوالی و مومي د رګونو په دیوالونو وارده فشار هم زیاتېږي.

- د فزیکي فعالیت کموالی: هغه کسان چې تحرک (فزیکي فعالیت) نه لري د زړه درزا یې ډېره وي. څومره چې د زړه درزا ډېره وي یعنې په هره ټولېدلو (انقباض) کې زړه سخت کار کوي او پر شریانونو قوي فشار راځي. د بدني فعالیت کموالی د چاغېدو او د وزن ډېرېدلو خطر هم زیاتوي.

- د دځانیاتو کارول: نه یوازې د دځانیاتو کارول په سمدستي توګه د وینې د فشار د لوړېدو لامل کیږي، بلکې په هغو کې د کیمیاوي موادو شتون د شریانونو د دیوال سطحې ته زیان رسوي چې د شریانونو د تنګېدو او د وینې د لوړ فشار لامل کیږي.

- غذایی رژیم: په خواړو کې د زیاتې مالګې (سودیم کلوراید) کارول، په بدن کې د مایعاتو د ټولېدو سبب ګرځي چې د وینې فشار لوړوي.

- په خوړو کې د پتاشیم لږ والی: پتاشیم په بدن کې د سودیم د تعادل په ساتلو کې مرسته کوي که چېرې پوره اندازه پتاشیم تر لاسه نه شي ډېر سودیم به په وینه کې ټول شي.

- د ویتامین D لږ لگښت: په غذايي توکو کې د ویتامین D لږ لگښت د وینې د لوړ فشار لامل کیږي د D ویتامین د هغه انزایم په تولید کې رول لري چې د پښتورگو په وسیله د وینې فشار تر اغېزې لاندې راولي.

- الکول: د الکولو څښل زړه ته ډېر جدي زیان رسوي.

- استرس: د استرس لوړه کچه کولای شي چې په ناڅاپي او موقتي توګه د وینې فشار لوړ کړي.

- ناروغي او ځانګړې شرایط: ځینې مزمن یا دوامداره شرایط هم د وینې د لوړ فشار لامل کیږي لکه: د کلسترولو لوړه کچه، دیابت یا د شکر ناروغي، د پښتورګی ناروغي او په خوب کې د سبندېدل.

Atherosclerosis یا د شریانونو کلکېدل یا سختېدل:

د زړه د ناروغي اکثره لامل د زړه او رګونو د ناروغي یعنې د شریانو د سختېدلو څخه سرچینه اخلي. د شریانونو کلکوالی هغه وخت پېښېږي، چې د وینې د رګونو دیوال د ننه برخه د کلیسترول په وسیله پوښ شوی وي. دا پوښ د وینې رګونه تنګوي او هم ارتجاعیت یې کموي. کله چې یو شریان چې د زړه عضلې ته وینه رسوی و تړل شي هغه کس ښایي د زړه په حمله اخته شي.

Cardiovascular Problems د زړه او رګونو ستونزې:

که چېرې تاسې د زړه او رګونو ستونزې ولری سر بهر پر دې چې زړه او رګونه مو په خطر کې وي، ښایي د بدن ټولو برخو ته مو زیان ورسېږي. د زړه او رګونو ستونزې کولای شي چې د سګرتو د څکولو، په وینه کې د کلسترول لوړه کچه، استرس، د فزیکي فعالیت نه شتون او وراثت له امله وي. د صحي خوړو خوړل او ورزشي تمرینونه د زړه او رګونو ستونزې کموي.

د وینې فشار ته خاموش قاتل ویل کیږي، ځکه چې زیاتره کومه نښه او علامه نه لري. د وینې فشار ډېره وژونکې ناروغي ده، چې په ظاهر کې بهې خطرناکه معلومېږي او تر څو پورې چې کچه یې معلومه نشي د پورته والي څخه یې انسان بهې خبره وي، ترڅو چې نه جیره کېدونکي زیانونه را منځته کوي. د هر وګړي د وینې فشار د عمر په اوږدو کې توپیر کوي. څرنگه چې د فعالیت په وخت کې د وینې فشار لوړیږي د استراحت په وخت کې ښکته کېږي؛ خو په ناروغو کسانو کې آن د استراحت په وخت کې هم د وینې فشار د طبیعي سطحې څخه لوړ او یا ټیټ وي.

د وینې فشار یوه غیر ساري ناروغۍ ده چې د ژر مړینې کچه لوړه بیایي، د وینې د فشار لوړېدل د وینې د بهیر پر وړاندې د مقاومت د زیاتوالي لامل کیږي او دغه مقاومت د زړه د حملې، مغزي سکټې، د زړه کمزوري او د پښتورګي دوامداره ناروغۍ خطر زیاتوي.

د وینې لوړ فشار د شریانونو په دېوالونو کې یو کلکوالی را منځته کوي او په ترڅ کې یې دا چانس ډېرېږي چې د وینې یو رګ وچوي.

د وینې لوړ فشار اکثره په ډېر عمر لرونکو کسانو کې پېښیږي چې، ناروغ په ځان نه پوهیږي، په ځینې ځوانانو کې هم د وینې لوړ فشار لیدل کیږي له همدې کبله هر بالغ کس که ستونزې ولري او یا ونه لري شونې ده، چې څه نا څه په کال کې او یا په هرو دوو کلونو کې یو ځل د خپل د وینې فشار کچه معلومه کړي تر څو د غیر طبعي والي په صورت کې په خپل وخت یی په درملنه پیل وکړي ولې چې آن د وینې د بی نښې لوړ فشار هم د ځینې ناروغیو او د زړه او رګونو د ستونزو لامل کېدای شي.

امیدواره ښځې د وینې د لوړ فشار په خطر کې: د وینې لوړ فشار په امیدوارو ښځو کې هم لیدل کیږي. د امیدوارۍ په موده کې د وینې لوړ فشار د پره اکلامپسی یا د حاملګۍ مسمومیت په نامه یادېږي او په معموله توګه د امیدوارۍ د شلمې اونۍ څخه وروسته پیلېږي. البته د پره اکلامپسی په ناوړغۍ کې امیدواره میندې د وینې د لوړ فشار بر سېره په ادارو کې د پروتین دفع کول هم لري.

پره اکلامپسی د وینې په فشار، د پښتورګي په کار او مرکزي عصبي دستگاه باندې بده اغیزه لري که چېرې درملنه یی ونشي د مور او جنین د مړینې لامل ګرځي. د معمولي نښې نښانې یې په وجود کې د مایعاتو ټولیدل، د ښو، ورنونو او لاسونو پر سوب، د سردرد، د نس درد، په ادار کې د وینې شتون، زړه بدوالی او کانګې او په شدید و حالاتو کې د هوښیارۍ اختلال او په پایله کې مړینه ده.

د ۵ تر ۸ سلنو پورې امیدواره ښځې د حاملګۍ پر مسمومیت اخته کیږي.

د میډولا (Medulla) په نوم شوکي نخاع سره نښتې د مغز یوه برخه ده چې نږدې درې سانتی متره اوږدوالی لري. د مغزو دا برخه یعنې میډولا غیر ارادي عملیې کنټرولوي لکه د وینې فشار، د حرارت درجه، د زړه د کار سرعت او غیر ارادي تنفس. څوک نشي کولای چې د میډولا څخه بغیر ژوند وکړي، میډولا په ثابته توګه حسي انګیزې د وینې د رګونو له آخذو څخه ترلاسه کوي، تر لاسه شوي معلومات بیا د وینې د فشار د تنظیم لپاره کاروي. کله چې د وینې فشار ډېر ټیټ شي، میډولا د انګیزو په وسیله د وینې پر رګونو امر کوي تر څو ځانونه تنګ او نري کړي. په پایله کې د وینې فشار لوړیږي. همدارنګه میډولا زړه ته انګیزه استوي چې خپله درزا کمه یا زیاته کړي.

د وينې ټيټ فشار (Hypotention)

د وينې ټيټ فشار په رگونو کې د وينې د فشار د کموالي په معنا ده.

تعريف: د وينې د ټيټ فشار اصطلاح د وينې د سيستولیک فشار د سيمابو ستن د ۹۰ ملي متر (90mmHg) څخه لږه او د وينې د دياستولیک فشار د سيماب ستن د ۶۰ ملي متر (60mmHg) څخه لږې اندازې ته ويل کيږي. البته په دې شرط چې ناروغ ځينې علامې او ستونزې لکه: ضعيفې او د سر څرخېدل ولري. کله چې د وينې فشار تر دې کچې ټيټ شي چې د بدن مختلفو غړو لکه: مغزو، پښتورگي او د بدن غړو نورو ته د پوره آکسيجن او غذايي ټوکو په رسېدلو کې کمښت راشي؛ نو غړي نشي کولای چې خپلې طبيعي دندې تر سره کړي او په ورو ورو زيان ويني. ځينې خلک ښايي د ۹۰ پر ۵۰ د وينې فشار په درلودلو سره هم د وينې د ټيټ فشار کومه نښه ونه لري نو د وينې فشاري ټيټ نه شمېرل کيږي. ځينې کسان هم چې د وينې لوړ فشار لري ښايي چې کله د دوی فشار ۱۰۰ پر ۶۰ ته ورسېږي د وينې د فشار د ټيټ والي نښې ښکاره کړي.

هغه کسان چې د وينې د ټيټ فشار لرونکي دي د پښتورگو او د زړه د ناروغۍ او مغزې سکټې د لږ خطر سره مخامخ وي. لوبغاړي، او هغه وگړي چې مناسب وزن لري، همدارنگه کسان چې سگرت نه څکوي اکثريت د وينې د ټيټ فشار لرونکي دي. د وينې ټيټ فشار ترڅو چې نښې نښانې ښکاره نکړي بې خطره گڼل کيږي.

هغه کسان چې د وينې ټيټ فشار لرونکي دي معمولاً ځوانې ښځې، ډېر ډنگر کسان چې بدن يې دې حالت سره عادت شوي وي خو د ځينې ځانگړو شرايطو سره سم ښايي چې د وينې فشار د لږ نور ټيټدو په صورت کې علامې او نښې وښيي چې د وينې ټيټ فشار نښانه لرونکي دي. علامې يې د شديد بې حالي، د بې سده کېدو سره يو ځای، د سرگرځېدل، د سترگو توروالی او هم کله کله په هوښيارۍ کې اختلال منځته راولي.

ښايي د وينې ټيټ فشار د خونريزي له امله وي لکه يوکس چې په يوه پېښه کې ټپي کيږي او د وينې د راوتلو لامل کېږي او يا دا چې په مرمۍ لږېدلې وي. دا ډول د وينې راوتل ډېر خطرناک وي او دوينې ډېر کمښت په بيمه د وينې د فشار د ټيټ والي او آن د مړنې لامل کيږي. ځينې ناروغی لکه نس ناستي او کانگې هم په بدن کې د اوبو د کمښت، د وينې د حجم کموالي او د وينې د فشار د ټيټدو لامل کيږي. په همدې دليل تل ويل کيږي چې د ناروغ د بدن اوبه بايد بېرته پوره شي او په نس ناستي او کانگې اخته ناروغان د مايعاتو لگښت زيات کړئ. البته ځينې د زړه او رگونو او يا سيرو ناروغي هم د وينې د فشار د ټيټېدو لامل کيږي.

د وينې د فشار د ټيټوالي نښې نښانې: د سر گرځېدل، په چټکۍ ساه اخستل، تنده، د زړه درزا ډېرېدل، د سينې د کپس درد، بې اېدوله کېدل، د ځمکې څخه د پورته کېدو په وخت د زړه ډېره درزا، خولې کول او د پوستکي سوړ والی.

د وينې د ټيټ فشار لاملونه:

- د وينې له لاسه ورکول
- د وينې مکروبي کېدل
- د ټيټ کيدو په وخت کې د وينې بهيدل.
- تنده او د بدن د اوبو کموالی
- ناسم خواړه

سرچينې:

- 1- Daniel Blaustein, Rebecca Johnson, Devimathieu, Biology The Dynamic of Life 1998,pages: 996,1100,1101
- 2- Gerad j. for Tera, Berdell R. Funke, Christine L. Case Micro Biology, 2001 Fifth Edition page: 398
- 3- Rinehart Wiston,Michael. Renfroe, Ph.D. Science and Technology,2005, pages: 608,610,611,614,661
- 4- Chrisnice, Ph.D. Johnson. Raven Holt Biology Page (82,83)
- 5- Rahim Honarejad,Ph.D. A Dictionary of Biology 1385
- 6- [https:// Fa.M. Wikipedia. Org/wiki,..... فشار](https://fa.m.wikipedia.org/wiki/فشار)

معاون سرمؤلف سامعه واعظ

مشکلات جهانی محیط زیست

دود و گاز ناشی از مواد سوخت

محیط زیست از جمله مهمترین رکن زنده گی انسانها میباشد که در صحت و سلامتی انسان ها رول مهم و اساسی را دارا می باشد چنانچه همین محیط است که انسان ها آنرا به دست خود هر شکل ایکه بخواهند تغییر می دهند بنابر آن محیط زیست باید بیشتر از همه پاک و نظیف باشد تا بالای صحت و روان انسانها تاثیرات مثبت داشته بنابر آن گفته میتوانیم که سلامتی بدن و صحت انسان از ضرورت های اصلی حیات است، هر عاملیکه صحت و سلامت انسان را آسیب می رساند مضر است. از این رو محل زیست ما باید عاری از کثافات و مواد مضره باشد، در غیر آن محیط زیست ما آلوده خواهد بود، پس لازم و ضروری است تا اشیا و عواملیکه محیط زنده گی را متضرر می سازد آنرا بصورت بهتر بشناسیم و در صدد چاره جویی آن براییم محیط به صورت فطری پاک بوده و از جمله اعطای خداوندی است. بنابر آن شناختن محیط زیست که جز بزرگی از جغرافیه است، باید به آن معرفت کامل داشته باشیم. و همیشه در تلاش عاری شدن محیط زیست خود از انواع آلوده گی ها باشیم.

محیط زیست مجتمع Complex کلیه پدیده های حیاتی است که به انسانها، حیوانات و نباتات زمینه حیات را مساعد می سازد. اجزای مهم آنرا اراضی محل بود و باش، خاک، آب، فرش نباتی، موجودیت حیوانات و اتموسفیر تشکیل میدهد.

درطول زمان انسانها دریافتند که همین محیط میتواند بسیاری از نیازهای آنها را مرفوع سازد. از این جهت به سرعت با محیط خود رابطه بر قرار کردند. در این ارتباط تجربه های زیادی کسب نمودند. به زشتی ها و زیبایی های طبیعت آشنا شدند و هم با تهدیدات آن پنجه نرم کردند. انسانها دریافتند که از هر محیط باید با طبیعت رابطه بر قرار کنند. تا از امکانات آن بهره مند گردند.

مناطق صحرایی و خشک برای زراعت و تولید مواد غذایی مناسب نبوده در مناطق سر سبز مجاور دریاها و جهیل ها همه شرایط برای زنده گی مطلوب فراهم بود. پس در کنار همین دریا ها تمدن های بزرگ شکل گرفت.

در هر جای، انسان سعی دارد شرایط محیط طبیعی را بشناسد و زنده گی خود را با آن مطابقت دهد و یا محیط را مطابق نیازمندی های خود تغییر دهد.

محیطی که ما در آن زنده گی داریم دارای نظم و قانونمندی خاص خود است که از جانب خداوند(ج) تنظیم شده است. باریدن باران، وزش بادهای، رویدن نباتات، همه و همه بر اساس قوانین معین بوجود می آید. ما باید قوانین طبیعی را بشناسیم و به آن پا بند باشیم و محیط خود را پاکیزه نگهداریم در غیر آن حیات طبیعی ما را متأثر ساخته و زنده گی را بر همه مشکل میسازد.

متأسفانه تاسیسات صنعتی، فابریکه ها، زباله های صنعتی، ترافیک مزدحم روی زمین و صعود گازات مضره گلخانه یی اتموسفیر زمین را آلوده ساخته که حیات انسان، حیوان و نبات را به خطر مواجه گردانیده است.

در رابطه به آلوده گی باید راجع به آب و هوای محل، معلومات مستند و دقیق داشته باشیم اتموسفیر یک پدیده مهم حیاتیست برای انسان، حیوانات و نباتات بنابر آن به این منبع حیاتی باید توجه و دقت کامل نموده و از این منبع بصورت صحیح و درست استفاده کرد. دود و گازات ناشی از مواد سوخت در سراسر جهان فضا را آلوده ساخته که مستقیماً بالای سیستم تنفس انسان و دیگر زنده جان ها اثرات ناگوار دارد و تعاملات گازات کاربن دای اوکساید و مونو اوکساید، گازمتان، کلوروفلورو کاربن، نایتروجن اوکساید بالای جهاز دوران خون، جهاز تنفسی و غیره تاثیرات غیر صحتی دارند. منابع دود و گازات در زمین شامل سوختن زغال سنگ، نفت، آتش سوزی ها و فابریکات صنعتی میباشد.

فضای شهر کابل به اثر ازدیاد وسایط نقلیه، ازدیاد نفوس و آلوده گی های شهری غیر صحتی، آلوده گردیده که بالای صحت همشهریان ما اثرات ناگوار وارد کرده است.

موادیکه در مجموع باعث آلوده گی هوا میگردد قرار ذیل اند:

۱- مواد سمی ۲- مواد کیمیایی ۳- انتشارات صدا ها ۴- تراکم مواد اضافی و غیر صحتی ۵- زباله های صنعتی و اتمومی. ۶- تراکم اجسام مضر ۷- آتش سوزی ۸- عدم موجودیت کانالیزسیون مناسب و غیره.

وسایط نقلیه

وسایط نقلیه یکی از ضرورت های مهم بشری است که در انتقالات اشیا و افراد تسهیلات لازم را به میان آورده است، اما در اینجا بحث روی وسایط نقلیه در شهرها به حیث عامل آلوده گی های هوا صورت میگیرد.

وسایط نقلیه در فضا، زمین و ابحار برای انتقالات بکار می‌رود، شبکه های انتقالاتی در تمام جهان

مشکلات حمل و نقل را حل می‌کند. در پهلوی آن انتشار دود و گاز آن محیط زیست را آلوده می‌سازد خصوصاً هوا را آلوده ساخته و تنفس را برای انسان، حیوان و نبات مشکل می‌سازد. دود و گازات مضره وسایط نقلیه باعث کثیف شدن هوا و به وجود آوردن فضای غیر صحتی برای تمام موجودات حیه می‌گردد.

قرار مطالعات امروزی وسایط نقلیه هوا را ملوث می‌سازد. عامل آلوده گی هوا (Pollution)

شامل دود، کاربن مونو اوکساید، نایتروجن اوکساید، سلفر، سرب و غیره می باشد بنابر آن هر عاملیکه باعث آلوده گی محیط می‌گردد بنام آلوده گی یا Pollution یاد می‌شود.

ازدیاد نفوس در جهان ضرورت بیشتر به وسایط نقلیه دارد. در نتیجه تولید گازات این وسایط باعث ازدیاد آلوده گی هوا می‌گردد. محیط زیست در کشورهای فقیر مطابق معیارهای صحتی و شهری نیست. در کشور های پیشرفته توانسته اند تا حدی جلو افزایشات مضره وسایط نقلیه را از تکنالوژی جدید و ساختار وسایط بهتر نقلیه بگیرند و به هیچ وسیله نقلیه که سبب تولید دود و گاز مضره می‌گردد. اجازه گشت و گذار را نمیدهند.

کشور عزیز ما افغانستان در این اواخر با داشتن وسایط بیشتر، مخصوصاً شهر کابل به مشکلات بزرگ آلوده گی محیطی مواجهه می‌باشد فضای شهر زیبای کابل را گازات مضره و دود موتوره‌های کهنه و فرسوده و استعمال نفت بی کیفیت که باعث افزایش سلفر در هوا می گردد خراب ساخته است.

آلوده گی وسایط نقلیه را به کتگوری های زمینی، بحری و هوایی میتوان مطالعه نمود که هر بخش آن به نوبه خود زمین، ابحار و فضا را آلوده ساخته است. طبیعتاً فضای صاف و طبیعی آلوده نمی باشد. اما انسانها با استفاده از تکنالوژی جدید در بسی نقاط محیط را آلوده ساخته اند.

تاثیر فابریکه ها بالای محیط زیست

محیط زیست در مجموع جلب توجه جغرافیه دان ها را بخود معطوف ساخته و مطالعات امروزی در این باره نشان میدهد که ایجاد کارخانه ها در سطح وسیع باعث آلوده گی هوا، زمین و آبهای جاری و تحت الارضی گردیده است. انقلاب صنعتی در اروپا آغاز گردید که مهد آن کشور انگلستان بود و از آنجا به سایر کشورهای اروپایی انتشار یافت و در امریکای شمالی مخصوصاً در ایالات متحده امریکا به حد وسیع توسعه یافت، فابریکه های موتر سازی، طیاره سازی و صد ها نوع فابریکه در زمینه های دیگر آغاز بکار نمود.

کشور های آسیایی؛ مانند جاپان، چین، هند و غیره به تأسیسات کارخانه های مختلف پرداختند و در

اکثر کشور های دیگر مانند قاره افریقا و استرالیا نیز فابریکه های بزرگ در بخش های خاص تأسیس گردید، همه تأسیسات به آلوده گی محیط زیست مشکلات بزرگ را ایجاد نموده است مانند تولیدات گاز زهر ناک کاربن دای اکساید (CO_2) گازمتان (CH_4) گاز کلورو فلور کاربن (CFC)، نایتروجن دای اکساید (NO_2) بخارات آب و آیون های

ذرات اتومی و غیره داخل هوا میگردد که خواص فیزیکی و کیمیایی هوا را تغییر میدهد. مجموعاً گازات مضره که از فابریکه ها خارج میگرددند، بعضاً صعود نموده هوا را آلوده میسازد؛ مثلاً گاز کلورفلور و کاربن (C.FC (Choloro Fluoro Carbon از فابریکه ها منابع سرد کننده خارج میگردد که از طبقات بالایی هوا در قشر اوزون با مرکبات کیمیایی تعامل کرده باعث تخریش طبقه اوزون شده و بلاخره باعث گرم شدن زمین میگردد. گازات مضره مجموعاً باعث آلوده گی هوا گردیده حیات را به خطر مواجه میسازد که در نتیجه باعث بمیان آمدن امراض گوناگون میگردد. همچنان فابریکه های اتومی ($\text{Radio Active Waster}$) باعث ایجاد مشکلات ذیل میگردد:

- تشعشعات اتومی در ساحه یک کیلو متر مربع ما حول خود را تخریب میسازد.
- بالای زراعت و کشت و کار اثرات منفی دارد
- داخل جو فضا میگردد.
- حیوان، انسان و نبات را به مرگ تهدید میکند.
- انفجار اتومی چرنوبل که ساحات وسیع را از بین برده، مثال برجسته این مطلب است.
- باعث تولید گاز کاربن دای اوکساید CO_2 میگردد.
- سرطان های جلدی را بار می آورد.
- تأسیسات و مواد غذایی را متأثر میسازد.
- تاثیرات ناگوار فابریکه ها و کار خانه های صنعتی نه تنها در زمین، بلکه در فضا و ابحار نیز قابل احساس است، تاثیرات ناگوار فابریکه ها، اتموسفیر زمین را نیز آلوده می سازد. دریاهایی که در جوار فابریکه ها جریان دارد نیز از مواد اضافی فابریکه ها متأثر میگردد. مواد فاضله اتومی نیز آب ابحار را آلوده می سازد، انتشار نفت از کشتی های نفت کش در ابحار تاثیر منفی در آب ابحار و حیات بحری وارد میکند.

زباله های صنعتی:

- ۱- زباله های فزیکى یا Physical State شامل اجزای ذیل میباشد. زباله های خانگی، زباله های شهری، آبهای گندیده و امثال آن.
  - ۲- زباله های کیمىای حیاتی و Biochemical مانند کاربن، ترکیب اوکساید های کاربن، نایتروجن اوکساید، کلوراید های عضوی و غیره.
  - ۳- سکتور های خدماتی: که شامل وسایط نقلیه زمینی، هوایی و بحری میشود.
  - ۴- زباله های مواد غذایی: نان پزی و طباحی
  - ۵- زباله های شهری که معمولاً از مواد گندیده آن گاز متان تولید میشود.
  - ۶- منابع تولید اتمی: که ترکیبات ایون های اتمی هوا را آلوده میسازد.
  - ۷- تولیدات صنعتی: که گاز کلورفلورو کاربن (C.F.C) از آن تولید میشود.
- زباله ها معمولاً در اثر تعاملات کیمىای و فزیکى خواص اصلی محیط را تغییر میدهد و این تغییرات در خشکه و آب و هوا تاثیرات ناگوار دارد. که در فضا به طبقه اوزون صدمه رسانیده و شعاع ماورای بنفش مستقیماً به زمین نفوذ می کند که بالای صحت انسانها و دیگر موجودات حیه و تغییرات آب و هوای کره زمین تاثیر منفی بجا می گذارد.
- موجودیت زباله ها بزرگترین مشکل برای عالم بشریت است که حیات تمام اجسام حیه را تهدید میکند. محیط زیست انسان در حالات کنونی غیر صحی شده و باعث ایجاد مشکلات بزرگ گردیده است. از طرف دیگر زباله های صنعتی ابحار را آلوده ساخته حیواناتی را که در ابحار و دریا ها زیست دارند متضرر میسازد؛ مانند دریا های تایمز Thames و راین در اروپا فابریکه های صنعتی و کیمىایی که در جوار این دو دریا قرار دارند، مواد اضافی آن فابریکه ها به دریا ریخته محیط زیست حیوانات بحری را کثیف و آلوده می سازد.
- دریای راین از منبع تا مصب ۱۳۰۰ کیلو متر فاصله را طی میکنند این دریا از کشور سوئیس سر چشمه گرفته و از کشور های فرانسه، آلمان و هالند عبور نموده به بحیره شمال میریزد. زباله های صنایع فلزی و کیمىایی زیادی را به بحر انتقال میدهد.
- ابحار ذریعه زباله های اتمی و نفتی آلوده میشود که باعث نا بودی حیوانات بحری میگردد. بشر شاهد بسیار آلوده گی های نفتی در ابحار بوده که در ایالات متحده امریکا ۷۰۰۰ واقعه را ثبت نموده اند. همچنان در بسا نقاط دیگر نیز تانکرهای نفت کش در اثر عارضه تخنیکى در وقت انتقال آب بحر ها را آلوده می سازد. استخراج نفت از کف ابحار نیز آلوده گی را افزایش داده است.
- بنابر آن انکشاف صنعتی در کره زمین اگر از یکطرف برای بشر مفید است، به همان اندازه زمین، بحر و هوا را آلوده ساخته است که نمونه های مهم آن را قبلاً ذکر نمودیم یعنی زباله ها ناشی از فعالیت های انسانی باعث ایجاد مشکلات زیاد در تمام جهان گردیده است.

قطع جنگلات

جنگلات و نشو و نمای طبیعی آن از نعمت های خداوندی است که برای انسان ها ارزانی نموده است. جنگلات به زیبایی و سرسبزی کره زمین رونق خوب صحت و اقلیمی بخشیده است؛ زیرا موجودیت

جنگلات در تصفیه هوا که ما از آن تنفس میکنیم نقش خاص دارد و گازات مضره؛ مانند کاربن دای اکساید را جذب نموده و اکسیجن را آزاد میسازد. اکسیجن ماده حیاتیست که آنرا تنفس میکنیم. جنگلات برای برقراری نظم طبیعت و حفظ شرایط مطلوب زیست و جلوگیری از گرم شدن کره زمین سر نوشت سازاست؛ همچنان جنگلات در اثر عمل

فوتوسنتز Photosynthesis نباتات آب و نمک ها را توسط ریشه جذب نموده و به برگ ها انتقال میدهد و برگ ها کاربن دای اکساید را از هوا جذب نموده و به اثر تابش نور آفتاب کاربو هایدریدها را تولید مینماید و در روز اکسیجن را آزاد می سازد که برای تنفس موجودات حیه ارزش حیاتی دارد و بر عکس در شب کاربن دای اکساید را خارج و اکسیجن را میگیرد یعنی توازن گاز کاربن دای اکساید و اکسیجن را تنظیم میکند. همچنین مقدار زیاد گرد و خاک آتموسفیر را جذب میکند. موجودیت جنگلات در حیات بشر فواید دیگر را نیز دارا میباشد.

- میوه درخت ها اکثراً غذایی عده زیادی از انسانها را تشکیل میدهد.

- چوب درخت ها در ساختمان، تهیه لوازم منزل و کاغذ مورد استعمال قرار میگیرد.

- سایه درختان انسان را از گرمای شدید محافظت میکند.

- جنگل ها از بروز سیلاب ها جلوگیری میکند، زیرا ریزش باران به روی برگها و شاخها از سرعت باران می کاهد و ریشه درخت ها از فرسایش خاک جلوگیری می نماید، خاک جنگل هم پوشیده از شاخ و برگ گیاهان است که آب را جذب کرده و جویبارهای مملو با آب را بوجود می آورد.

- از حاصلات جنگل برای تهیه ادویه استفاده می شود.

- از حاصلات جنگلات در صنعت استفاده میشود.

- جنگل ها محلات مناسب برای تفریح و گشت و گذار میباشد.

- درختان از سرو صدای موترها، فابریکه ها و طیارات می کاهد.

- محیط زیست حیات وحش را میسازد.

در اکثر مناطق جهان برای به دست آوردن مواد غذایی، وسایل خانه، مواد سوخت و بسیاری از نیازمندی های دیگر خود، از قطع جنگلات استفاده میکنند. در طول دهه (۱۹۸۰)م در بسیاری نواحی جهان قطع و نابودی جنگل را شاهد بوده ایم. طبق احصائیه، تنها در نواحی استوایی همه ساله ۱۰۵ میلیون هکتار زمین از مساحت جنگلات کاسته میشود. قطع جنگلات در کره زمین بجای اینکه نتیجه مفید دهد بر خلاف اثرات نا مطلوب داشته و باعث برهم خوردن اقلیم میگردد؛ زیرا ازدیاد نفوس و انکشاف بیشتر صنعت و فابریکه ها ساحه جنگلات را در کشور های اروپایی، امریکایی، افریقایی، آسیا و اوقیانوسیه قسماً محدود ساخته است. در این اواخر سازمان سبز در ملل متحد ایجاد و حامیان آن مانع قطع جنگلات شدند اما تا حال موقف تخریب جنگلات در نیم کره شمالی و جنوبی یکسان است. قطع نشده اند، جنگلات در اکثر کشور های جهان به ملاحظه میرسد که قسماً به اثر آتش سوزی ها و قسماً به اثر قطع کردن به منظور صنایع صورت می گیرد. و بخشی از منابع خود را از دست داده و در نتیجه مرحله صحرایی شدن را سریع میسازد.

- عوامل ذیل برای از بین بردن جنگلات نقش زیاد دارد:

۱- خانه سازی و انکشاف صنعتی در جهان

۲- تبدیل منطقه جنگلی به زمین زراعتی

۳- آتش سوزی

نظر به توضیحات که در باره مشکلات جهانی محیط زیست داده شد تمام آلوده گی ها مانند دود، گاز، زباله های صنعتی فابریکه ها سوختاندن رابر در داش ها و حمام ها زباله های که مردم در کوچه ها و اطراف خانه های خود می اندازند، وسایط نقلیه کهنه، جوی هایی که در کوچه ها و سرک ها آبرفت منظم ندارند باعث تعفن میگردد و هوا را ملوث میسازند. و باعث شیوع امراض گوناگون میگردد بنابر آن باید همه مردم در حفاظت محیط زیست خود فعالانه سهم گیرند تا محیط زیست زیبای خود را آلوده نسازند و از آلوده گی آن جلوگیری نمایند و زباله ها را در جای های معین آن انتقال دهند.

مأخذ:

۱- احمدی، میر هارون. (۱۳۹۱) حفاظت محیط زیست و منابع طبیعی، کابل انتشارات موسسه عالی تربیه معلم.

۲- محمد اقبال (۱۳۸۵) حفاظت محیط زیست. کابل، انتشارات اداره ملی حفاظت

۳- ملکیار، غلام محمد. (۱۳۸۳) محیط زیست افغانستان کابل انتشارات اداره ی تحفظ محیط زیست.

۴- جغرافیای سال دوم آموزش متوسط ایران - تهران

۵- مجله علمی محیط زیست افغانستان سال اول

مؤلف عبدالولي کلمانی

د پشه يي ژبې شاعران او ليکوالان (نور محمد غمجن تميل)

د پشه ييانو ټولنه يوه غرنۍ او د ابتدايي ژوند لرونکې ټولنه ده، چې هلته ناپوهي او بې سوادې تر اوسه پورې روانه ده. خلک يې د علم، سواد او نورو اړينو امکاناتو څخه بې برخې دي او د فولکلوريکو ادبياتو له مخې ژبه يې د نورو ګاونډيو ژبو په پرتله بډايه ده، ځکه ويل کيږي چې شفاهي ادبيات په وروسته پاته ټولنو کې، په هغه ټولنو کې چې د ليک او لوست له نعمت څخه بې برخې وي، ډېره وده کوي، له بده مرغه زموږ پشه يي ولس د مدنيت او د ترقي له کاروان څخه وروسته پاته ساتل شوی دی، له سواده محروم ساتل شوي دي، له ښارونو څخه لېرې په غرونو کې ژوند کولو باندې قانع ساتل شوي دي، نو د دوی شفاهي ادبيات هم ډېر په زړه پورې دي.

شعر او شاعري د يوې ژبې د ادبياتو لويه برخه جوړوي، دا چې شاعران او ليکوالان په بېلابېلو وختونو کې ژوند کوي او په بېلابېلو وختونو کې شعرونه وايي او ليکنې کوي، نو له همدې امله د پشه يي ژبې ادبيات هم په څو دورو باندې ويشل شوي دي، د محمد زمان کلماني د وينا په بنسټ د پشه يي ژبې ادبيات په دريو دورو باندې وېشل شوي دي: لومړۍ تر اسلام د مخه د ادبياتو دوره، دويم د اسلام څخه ورسته د ادبياتو دوره، او دريم معاصره يا د ليکنې ادبياتو دوره.

شعر او شاعري په پشه ييانو کې د ډېر پخوا نه دود دی، د تاريخ په بېلابېلو پړاوونو او دورو کې په پشه يي ژبه ډېر شاعران تېر شوي. دا چې په پشه يي ژبه ليک او لوست نه وو او په دې وروستيو کې پيل شو، نو په دوی کې پخواني ليکلي تحريري سند د دوی د ادبياتو په باره کې موجود نه دي او په لاس نه دي راغلي. د لومړۍ ځل لپاره ښاغلي نور محمد غمجن تميل چې د کابل پوهنتون استاد وو او په ۱۳۶۱ هجري لمريز کال وفات شوی، د خپلې د ليسانس د دورې په مونو ګراف کې چې بيا د ده د مړينې څخه وروسته په ۱۳۸۶ هجري لمريز کال کې د قلم ټولنې لخوا چاپ هم شو، د پشه ييانو

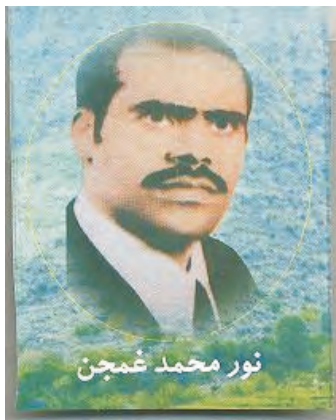

يواخې د ۹۱ محلي شاعرانو نومونه، د هغوی د ځايونو، موجوديت او نه موجوديت يې او د ځينو وختونه او د هغوی شعري درجه يې ښودلې دي او د څو تنو شاعرانو لنډه پېژندگلوي او د کلام نمونه يې هم ذکر کړې ده. او همدا رنگه محمد زمان کلماني هم په پشه يي گلېن کتاب کې چې په ۱۳۸۴ هجري لمريز کال په ميوند مطبعه کې چاپ شوی دی، ۶۹ تنو پخواني او اوسني شاعران يې معرفي کړي دي.

زه هم په دغه ليکنه کې غواړم چې د پشه يي ژبې د څو تنو شاعرانو او ليکوالانو معرفي په لنډ ډول لوستونکو ته وړاندې کړم.

۱ - نور محمد غمجن تميل

د پشه يي ژبې د ادبياتو بنسټ ايښودونکی نوميالی، شاعر، اديب او ليکوال ښاغلی پوهندوی نور محمد غمجن تميل د يار محمد خان زوی چې د ۱۳۲۶ هجري لمريز کال د

جوزا مياشتې په ۲۴ نېټه د الينگار ولسوالۍ د نورلام صاحب د درې په (وټ) کلي کې په يوه روحاني، پرمخ تللې او روشن فکره کورنۍ کې نړۍ ته سترگې پرانيستې، په خټه سوم پشه يي دی. د پشه يي او پښتو ژبو سربېره په دري، انگلسي، هندي، سانسکریت او عربي ژبو باندې هم پوهېده.

ښاغلی تميل صاحب په هماغه کوچني توب کې د پلار د مينې او مهر له نعمت څخه محروم پاتې شو او د خپلې گرانې مور په پالنه کې لوی شو، لومړني او ثانوي زده کړې د الينگار ولسوالۍ د پروايسي کليوالي ښوونځي کې او د سنگر د شېخ محمد حسين په لېسه کې وکړې او په ۱۳۳۹ هجري لمريز کال

کې د دې ښوونځي څخه فارغ شو او بيا په ننگرهار دارالمعلمين کې شامل شو، او په ۱۳۴۵ هجري لمريز کال کې له دې دارالمعلمين څخه په لومړۍ درجه فارغ شو. د لوړو زده کړو لپاره د کابل پوهنتون د ادبياتو او بشري علومو د پوهنځي پښتو ديپارټمنټ کې شامل شو او د نوموړي پوهنځي څخه په ۱۳۵۰ هجري لمريز کال کې اول نمره فارغ شو او د ښوونکي په توگه و گمارل شو.

په ۱۳۵۲ هجري لمريز کال کې د دولت لخوا د لوړو زده کړو لپاره هندوستان هېواد ته ولېږل شو او د هندوستان په اله آباد پوهنتون کې د افغانستان او هند د گډو تاريخي او کلتوري متنونو په څانگه کې يې زده کړې وکړې او په ۱۳۵۵ هجري لمريز کال کې فارغ او د ماسټرۍ سند يې تر لاسه کړ او په همدې وخت کې يې هندي او سانسکریت ژبې هم زده کړې. او د ښوونکي اخلاقو او د ښه استعداد

لرلو سره د هند په پوهنتون کې د سپينو زرو په ملال هم و نازول شو او هېواد ته د را ستنېدو څخه وروسته يې دوهم ځل لپاره د خپلې سپېڅلې استادۍ دندې ته دوام ورکړ.

اروا ښاد استاد نور محمد غمجن تميل يو ستر مفکر، شاعر، ليکوال او د کابل پوهنتون د پښتو دپارتمنت يو تکړه او پياوړی استاد وو، په پشه يي، پښتو او دري ژبو باندې شعرونه او ډېرې علمي، تاريخي او ادبي ليکنې کړې او نورو ژبو څخه يې ډېر آثار ژباړلي دي او زياتره يې په مجلو کې خپاره شوي هم دي.

ښاغلی غمجن صاحب د خپلو نورو علمي کارونو تر څنگ د خپلې پشه يي ژبې او کلتور د ودې او پراختيا او نورو ته د ور پېژندلو کې يې ډېرې هلې ځلې کړي دي او په زياترو مشاعرو او علمي او ادبي غونډو کې گډون کاوه او په پشه يي به يې خبرې کولې، او نور پشه يي ځوانان او ليکوالان به يې د پشه يي ژبې خدمت ته هڅول، د خپل پشه يي شعر سره به يې د هغه ژباړه هم ويله، چې دا په رښتيا هم د نورو د تشويق او هڅونې لامل گرځېده او ډېرو خلکو ته د پشه يي ژبې لپاره د خدمت کولو فکر پيدا شو.

اروا ښاد استاد غمجن د زياتو مصروفيتونو سره سره چې په کابل پوهنتون کې استاد و، د وخت د يو تعداد رسنيو سره قلمي همکاري کوله او د افغانستان د ليکوالانو او شاعرانو د اتحاديې فعال غړی و. نور محمد غمجن تميل د پشه يي ادبياتو بنسټ ايښودونکی دی ځکه له دې څخه مخکې چې کوم کارونه شوي دي لږ دي او يا کوم کارونه چې د ځينو بهرني او کورني څيړونکو لخوا شوي، هغه په آسانه لاسته نه راځي، بل دا چې هغه کارونه له يوې خوا په لومړني ډول باندې ثبت شوي او له بلې خوا فولکوریکه بڼه لري چې له علمي څېړنو له اصولو سره پوځ اړخ نه لگوي.

نوموړي د پشه يي ژبې او ولس په تاريخ کې لومړی کس وو چې پشه يي ادب يې د کاغذ پر مخ وليکلو او توري يې ورته وټاکل او د پشه يي ادبياتو په هکله د خپلو ليکنو او څېړنو په لړ کې يې يو شمېر مقالې په ۱۳۵۰ هجري لمريز کال کې د وږمې په مجله کې او په ۱۳۵۱ هجري لمريز کال کې د کابل په مجله کې په پر له پسې ډول خپرې کړې. او همدا راز استاد غمجن د پشه يي ژبې لومړني حماسي داستانونه د (خاتنگ، سورانا او ډېرانا) په نامه وليکل او په ۱۳۶۱ هجري لمريز کال کې د خلکو د فرهنگ مجلې له خوا په پرله پسې توگه په څو گڼو کې خپاره شوې چې دا د پشه يي ژبې په تاريخ کې لومړني ليکل شوي داستانونه دي.

د پوهندوی نور محمد غمجن تميل صاحب په کونښنونو د دوهم ځل لپاره په ۱۳۶۰ هجري لمريز کال کې په راډيو افغانستان کې پشه يي خپرونه پيل شوه او په لومړيو کې خپله استاد صاحب د دغی خپرونې مسوول چلوونکی وو، دا چې ښاغلی استاد د کابل پوهنتون استاد هم وو د ډېرو بوختيا له امله نه شو کولی چې په ښه توگه د دغه خپرونه سر ته ورسوي نو د استاد په هڅونه محمد زمان کلمانی دغه پشه يي خپرونې ته ورو وپېژندل شو او د عمومي مدير په توگه رسماً و گمارل شو، نو ویلی شو

چې ښاغلی محمد زمان کلماني د راډيو افغانستان د پشه يي خپرونې لومړنی رسمي مدير مسوول دی ځکه له دې څخه مخکې چې دغه خپرونه په لومړي ځل او په دويم ځل کې پر مخ بيول کېده د همکارۍ او يا په قرار دادي په ډول چلول کېده او رسمي کسان پکې نه وو.

نور خلک يې هم د دې خپرونې مرستې ته هڅولي دي. استاد نور محمد غمجن د دې ولس او هېواد يوه ستره هستی وه او خاصاً د پشه يي ولس چې د تاريخ په اوږدو کې تل محروم ساتل شوي دي. د گران هېواد دغه ستره هستي او سرمايه، د کابل پوهنتون استاد او د پشه يي ولس خدمتگار د يوې دردونکي پيښې له امله چې بمي چاودنه وه د ۱۳۶۱ هجري لمريز کال د جوزا د مياشتې په ۲۴ نېټه چې د ښاغلي استاد د زوکړې ورځ هم ده د ننگرهار ولايت د ښېوې ولسوالۍ په مربوطاتو کې د شهادت لوړ مقام ته ورسيد. او جنازه يې د دولت له خوا په ډېر احترام سره د هېواد پلازمينې ته انتقال او د مرنجان د تپې په هديره کې خاورو ته وسپارل شوه. انا الله و انا اليه راجعون. روح يې ښاد او جنت فردوس يې نصيب شه.

د نور محمد غمجن تميل آثار

د اروا ښاد نور محمد غمجن تميل څخه په پشه يي، پښتو او دری ژبو زيات علمي اثار په ميراث پاتې دي چې د ښاغلي محمد زمان کلماني او مرحوم غلام صديق شينگنک د وينا او ليکنو په بنسټ د استاد غمجن صاحب د آثارو شمېر ټول ۳۶ شمېرو ته رسېږي، چې ځينې يې په لاندې ډول دي:

۱ - انقلابي اړ (انقلابي زړه): د پشه يي ژبې د اشعارو مجموعه چې د نور محمد غمجن تميل د مړينې څخه وروسته د محمد زمان کلماني په زيار راغونډه شوه او د (انقلابي اړ) په نامه د افغانستان د ليکوالو د ټولنې لخوا چاپ شوه. دا د پشه يي ژبې په پشه يي ژبه باندې لومړنی مستقل کتاب دی چې چاپ شوی دی. په دې کتاب کې د چاپ تاريخ ليکل شوی نه دی خو د محمد زمان کلماني په وينا چې دا کتاب د هغې په زيار په ۱۳۶۳ هـ ش کال کې چاپ او خپور شوی دی.

۲ - د پشه يي خلکو، محيط، ژبه او شاعرانو معرفي: دا اثر د پوهنتون څخه د فراغت پر وخت مونوگراف ليکلی وو چې قلمی نسخه يې د کابل پوهنتون په کتابتون کې خوندي ده او خپله دا اثر د ده د مړينې وروسته د محمد حسن حسام په هڅه د افغانستان د قلم ټولنې له خوا په ۱۳۸۶ هـ ش (۲۰۰۷م) کال کې چاپ شو.

۳ - د پشه يي ژبې الفبا: په دې اثر کې د علومو اکاډمۍ او د کابل پوهنتون د ژبو او ادبياتو پوهنځي د پوهانو برسيره د ځينو بهرنيو ژبپوهانو د مشورو او نظريو څخه هم گټه اخيستل شوې دې چې په حقيقت کې دا د پشه يي ژبې بنسټ تشکيلوي او د لومړي ځل لپاره د پشه يي ژبې الفبا تثبيت شوه.

۴- د پشه یی او پښتو ژبو د گرامر نړیوالی: دا اثر د پوهنملي علمي رتبې د ترفع لپاره لیکل شوی

چې ټایپی (۲۰۵) مخونه لري.

۵- پشه یی قاموس: د پښتو او دري ژباړې سره لیکل شوی دی دا اثر تر لسو زرو زیات لغات لري او اوس هم دخدای بښلي دکورنۍ له خوا د امانت په ډول ساتل کیږی.

۶- د پشه ییانو د جغرافیایي محیط معرفي: دې کتاب د لیکلو لپاره یې ډیرو بیلابلو سیمو ته سفرونه کړي او حالت یی له نږدې څخه کتلی او د نقشې د ترتیولو پر وخت یې د کادستر او د زراعت د ادارو له نقشو څخه ګټه اخیستې ده.

۷- پشه یی کیسې او روایتونه

۸- د پشه یی ادبیاتو تاریخ: دغه اثر د پوهندويي د علمي رتبې لپاره لیکل شوی او قلمي (۵۰۰) مخونه لري د دې اثر په لیکلو کی

د ډېر تحریري او شفاهي ماخذونو څخه ګټه اخیستل شوې او د پشه یی ژبې پر ډېرو اړخونو څېړنه شوې ده.

۹- پشه یی نثرونه، مقالې او ټوټې: په دې اثر کې د پشه یی ژبې د ادبیاتو د بیلابلو برخو په اړه مقالې او ادبي نثرونه لیکل شوي دي.

۱۰- د پشه ییانو شفاهي ادبیات: د دې اثر په لیکلو کې ډېر زیار ایستل شوی د تحریري ماخذونو برسېره د سیمې خلکو څخه هم ډیره ګټه اخیستل شوې او هڅه شوې چې د یو داسې سړي په خبرو تکیه وشي چې هغه څه نا څه پوهه او تجربه ولري.

۱۱- دپشه ییانو پیداوار

۱۲- پشه یی متلونه

۱۳- د پشه یی ژبې تاریخچه: دغه قلمي اثر (۵۰) مخونه لري.

۱۴- د پشه یی ادبیاتو حماسی داستانونه: چې په دې اثر کې د پشه یی سیمو ځینې حماسي داستانونه پکې شامل دي چې هر یو یې ډېر تاریخي لرغونتوب لري.

- ۱۵ - د حمید د دیوان منتخبات: د کابل پوهنتون د ادبیاتو د پوهنځي د پښتو څانگې د محصلینو لپاره د دریم ټولگي درسی کتاب.
- ۱۶ - د پښتو متلونو ټولگه: چې په دې اثر کې پښتو متلونه را ټول کړای شوي دي.
- ۱۷ - خواره نثرونه: دغه قلمی اثر (۸۰) مخونه لري او په پوره ادبي ظرافت سره لیکل شوی او بیلابېلي موضوعگانې لري.
- ۱۸ - په پښتو ژبه مقالې: په دې اثر کې د پښتو ژبې د بیلابېلو اړخونو په هکله مقالې لیکل شوي دي.
- ۱۹ - د پښتو شعرونو ټولگه: د پښتو ژبې په بیلابېلو قالبونو او آوازونو سره د بیلابېلو پېښو په هکله شعرونه ویل شوي دي.
- ۲۰ - د روښاني دورې منظوم متون: د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پوهنځي پښتو څانگې د دویم او دریم ټولگي لپاره درسي کتابونه.
- ۲۱ - د روښاني دورې منظوم او منثور ادب تاریخ: د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې د محصلینو لپاره د دوهم او دریم ټولگي درسي کتاب.
- ۲۲ - د خوشحال خان خټک د صد پند سودمند ژباړه: د پښتو څخه په پشه یي ژبه ژباړل شوې.
- ۲۳ - مجموعه نثرهای دری: د ادبی نثرونو ټولگه ده چې په دري ژبه لیکل شوي چې بیلابېلي پېښې او موضوع عگانې یې پکې را نغاړلي دي.
- ۲۴ - مجموعه شعرهای دری: په دې ټولگه کې د دري ژبې په بیلابېلو قالبونو په بیلابېلو آوازونو سره بیلابېلو پېښو په اړه شعرونه را غونډ شوي دي.
- ۲۵ - د نورستاني ژبې تاریخچه
- ۲۶ - د دې ترڅنګ ازیبکي، ترکمني او بلوچي نظوم هم لري چې له چاپ څخه وتلي دي.
- ددې ذکر شوو اثارو څخه پرته د استاد ځینې نور آثار هم شته چې په خواره واره ډول پراته دي او تر اوسه پورې یې د کورنۍ لخوا خوندي ساتل شوي دي، د داسې ورځې په هیله چې د استاد د ټولو آثارو لپاره د چاپ زمینه برابره شي تر څو نور لیکوالان هم د ده له آثارو څخه پوره ګټه واخلي. د ښاغلي غمجن صاحب د مړینې تلن څو ځلې د دولت او همدا رنگه د قلم ټولنې لخوا لمانځل شوی دی.

د ښاغلي غمجن صاحب د پشه يي شعر نمونه

اولسي شاعر

جانپس لذتي جانپس عذاب شې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې
جانپس تلېکي خالي دباب شې	قومپس پالکي شره ايجاب شې
ارچو ښهوا تي کياته فکري	يا شاړوا تي کياته ذکرې
فکر او ذکر قومس عقاب شې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې
مېنه اړېدې علم آيين شې	وطن خاطرې يو گام متين شې
ارکيس عينا وړي حجاب شې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې
جېستتا تاريخ بايد زندا تې	فرهنگي جمگه لوش او تاړا تې
اېلو عمل عزت مآب شې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې
ارچو ښه شاعر خلکه پلا	جوړا تې نه لا زندا درگا
اولسي شاعرس دوره گلاب سې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې
تميل نامېم شې جاييم شې وت	خلکنا پوره کاکم خدمت
ميسي خاطرې اړېم کباب شې	قومپس خدمتي بيرو ثواب شې

د ښاغلي غمجن صاحب د پښتو شعر نمونه

يوسه يوسه دا خبر مې	تر هغو د زړه سر مې
شي خبر زما له رازه	له نشييه او فرازه
زه يې دلته يم له نازه	ډک له غمه او له نيازه
څومره گرم څومره تيزې	را وتلی د شرق نیز يې
تا راوړی له کابله	په لومړی سهار پيغام وه
له وطنه دې ويلي	څه مرموز غوندې کلام وه
د غمجن د زړه تسل يې	د دې شنو ولو له سره
د دې لوی بلدينگ له بامه	تا وينې کړي دوی له خوبه
د ژوندون په اميدو کې	د دې شنه اسمان له چته

ژر شه ويښ شه ته افغان يې   پاتې شوی له کاروان يې
وخت د کار او د زحمت دی   هر زحمت لره نعمت دی

د غمجن صاحب د نثر نمونه

رښتيا خبره

هر وار په ډيره تلوسه قلم اخلم چې دا وار به ډيرښه ليکم او د مخکنيو نثرونو څخه په مانا او لفظ کې ډېر ښه، ډولي او په زړه پورې وي ډېرې نازکې او باريکې خبرې به ولري چې پر لوستونکو او اوريدونکو دومره ژوره اغېزه وکړي لکه په کوم اغېزه چې ما ليکلی خو چې ليکنه وکړم په هغې کې نه هغه فکر ترسيم وي چې ما پسې قلم را اخيستی دی او نه هغومره تاثير پکې وي چې پر ما شوی وي نه پوهېږم ولې؟ آيا تاثير واقعاً عميق او مثبت نه دی پر ډار او تردد ولاړ دی او هسې خوشگذرانې ده او يا دا چې زه يې د رښتيا له درکه او ترسيم څخه عاجز یم او که نه ولې زما فکر په ساده نثر کې هم نشي کولای له خپل اصلي سوز او گداز سره وروسته زمانې ته د کاغذ پر مخ هسې ثبت شي لکه چې زما پر دماغ ثبت دی آيا دا کاغذ زما له دماغ ځينې هم ډير ارزښت لري يا دا کاغذ اصلاً په داسې مبارک تفکر نه ارزې فکر کوم همدغه خبره ده ځکه زما فکر دلته ځان نه پياده کوي عادتاً د زړه صفحه غواړي او هلته پياده کيږي مگر ډير ساده فکر دی دلته زړونه لږ دي چې فکرونه په کاغذي صفحه کې ثبتيږي او که نه د چا خبره څوک دی چې تخت نه غواړي په هر ډول د آسيا ډيره برخه مې وليدله تور، سپين، ژړ او سره او هر څه، هر يو جلا جلا تاثير، ارزښت او ځای درلود. په هند کې مې غواوې وليدې چې په شډو موږ شوم، په منځني آسيا کې مې باغونه او مېوې ډېرې وليدې په شرتونو يې موږ شوم او په افغانستان کې مې بلاوې وليدلې، هغه هم بې اتفاقه بلاوې ډېرې وليدې بې خايه زوړ شوم ...

د غمجن صاحب يوه بله ادبي ټوټه

زه باور لرم سوچه پښتو دې ويلې ده څوک ځانته پښتون يا پښتنه وايي سوچه پښتو هم ويلای شي، هم ليکلای شي او هم يې ساتلای شي زه باور لرم چې ته هم پښتو منې، پښتو وايې او پښتو کوې څه دې په زړه کې گرځي چې زما په زړه کې به هغه پښتو چې يې تر سره کوې څه وي او څه ډول به وي؟ زما ليکنه چې زما د گروهی پر ستون ولاړه ده په پښتو ده گوندې ته هم دغسې وې دغه خبرې چې زه کوم تا ته نا څرگندې دي ځکه چې په څرگندونه کې زه خوند نه وينم دا خبرې چې پټې وي ډير مزه لري لکه ستا زړه او د زړه يادونه که هغه را ته ښکاره وسپړي زما ليکنه هم بيا پخپله څرگنديږي دا زه نه یم چې نا څرگندې ليکنې کوم دا ته يې چې نا څرگنده يې او ليکنه هم داسې شی دی لکه ته او دا دې يوازې زړه داسې نه دی ستا سترگې، شونډې، ژبه او نور غږي دې ټول لکه

(و وايه څه دي) نو ځکه مې ليکنه هم دغسې ده زه د دې نړۍ له هر هست څيز څخه د هغه اندازه پوهه او خوند اخلم، گل ته د گل په سترگه گورم او گلالي ليکنه ورته کوم ډېر پې هم ماته ارزښت لري دا که ستا مخ لکه گل او زړه دې لکه ډېره ده هېڅ توپير نه لري ځکه په ټولنه کې به داسې شپې او ورځې نه وي چې دواړو ته اړه پيدا نه شي گل ته به گورم پوهوم به يې او تازه به يې ساتم او دا پخه ډېره به هغه وخت پکار راشي کله چې د کوم درانه کور بنسټ ايښودل کېده خو زه باور لرم چې دغه زړه لکه توره ډېره نه ده پوخ دی خو تور نه دی زړه سوی، لورينه او پيرزوينه لري او د نورو ژوند د ښه کېدو او آبادي لپاره د ډېرو درنو ديوالونو، برجونو او کوټو بار پر اوږو اخلي او خپل ځان او نوم همېشه ژوندی ساتي زه باور لرم دا همېشني ژوندي زړونه دي ټولنه پر همداسې زړونو او دوی پر خاوندانو وياړي ځکه مينه يې پاکه، وينه يې توده او د زړه کور يې د ارتې نړۍ غوندې دی هر څه پکې ځايوي او هغه څه ځنې باسي چې د نورو خوښ وي داسې زړونه نه غمجن کيږي ...

اخځليکونه

- ۱ - کلماڼي، محمد زمان، پشه يي گلېنا، موند مطبعه، ۱۳۸۴ هـ ش. ۱۷۸ - ۱۸۰ مخ.
- ۲ - تميل، نور محمد غمجن، د پشه يي خلکو، محيط، ژبه او د شاعرانو معرفي، د افغانستان د قلم ټولنه، د افغان مسلکي مطبعه، ۱۳۸۶ هجري لمريز، ۴۶ او ورپسې مخونه. دا کتاب د محمد حسن حسام په زيار چاپ شوی دی.
- ۳ - د غلام صديق شينگنک ليکنه چې د استاد نور محمد غمجن تميل د انترنېټي پاڼې څخه مې تر لاسه کړی.
- ۴ - کلماڼي، محمد زمان، پشه يي افغانان، د بيهقي د کتاب خپرولو موسسه، آزادي مطبعه، ۱۳۸۹ هجري لمريز.
- ۵ - پشه يي درسي کتاب، دويم ټولگي، وروستی مخ.

معاون محقق علی احمد جعفری

سیاست مذهبی در دوره کوشانها

در تاریخ روابط شرق و غرب شواهدی بسیار وجود دارد، که از علایق پر ثمر این دو قطب حکایت میکند. اما آنچه قابل اهمیت ویژه دارا است، جستجو و بررسی صفحات ناخوانده تاریخ است. در این مورد دهه های اخیر شاهد تلاش های پیگیر پیرامون معرفی هرچه بهتر تاریخ و فرهنگ مردمان آسیای مرکزی بوده است. این مردمان سهم عمده ای در ایجاد گنجینه های تمدن بشری داشته اند. آسیای مرکزی منجمله افغانستان مهد پرورش تمدن های باستانی و نیز محل تقاطع فرهنگ های بسیاری از مردمان کهن بوده، که در این نقطه از گیتی بهم آمیخته اند. از این جهت پاسخ به بسیاری از راز های ناگشوده تاریخ و فرهنگ مشرق زمین، باید در اینجا جستجو گردد.

بدون تردید، بررسی پیشرفت های تاریخی و فرهنگی این منطقه نیاز به مطالعه و ژرفنگری بیشتری دارد و محققان در مطالعات آسیای مرکزی، مهم ترین تحقیقات خود را به تاریخ و باستان شناسی دوره کوشانی ها اختصاص داده اند و آثار بازمانده مادی بسیاری از این دوران در هند (پاکستان امروزی) افغانستان، ایران و ممالک آسیای مرکزی در اثر حفاریات علمی و سیستماتیک کشف و بدست آمده است. دوران زمامداری کوشانیان تاثیر بسیاری در تکامل تاریخی و فرهنگی مشرق زمین بویژه سرزمین های نامبرده داشته است. بارز ترین نمونه های این تاثیرات را در ایجاد وحدت سیاسی میان مردمان و اقوامی میتوان دریافت، که دگرگونی های متفاوت قومی، زبانی، فرهنگی و مذهبی داشته اند. بیش از دو هزار سال پیش ممالک نامبرده در قالب یک تشکیل حکومت واحد نظم گرفته، در سیاست جهان باستان زنجیر های محکم و بهم پیوسته را شکل داده بودند.

ظهور امپراتوری مقتدر کوشانی در مجاورت امپراتوری هان در شرق و پادشاهی اشکانی در غرب کهن ترین تمدن های باستانی را در ساختار واحد چهار قدرت بزرگ روم، پارت، هان و کوشان متحد کرد.

از اینرو کلیهٔ سرزمین های متمدن و مناطق باستانی جهان طی قرون متمادی به نوعی تحت سلطه و یا نفوذ چهار قدرت مزبور بودند، که با یکدیگر روابط تنگاتنگ داشتند. (۱)

افغانستان در دوره کوشانیان بزرگ از قرن اول الی سوم میلادی ادامه همان اوضاع و احوال دوره یونانو- باختر است، که با قبول تحولات تحت شرایط جدید ادامه یافته بود. تعدد عقیده همانند قبل مورد احترام و طریقه های زردشتی، بودائی و برهمنی مساویانه تحت حمایت دولت قرار داشت. کنشکا در مسکوکات خود تقریباً تمام ارباب الانواع مشهور مملکت را نمایش میداد. معه‌ذا دیانت بودائی، در حالیکه قبل از کنشکا کدفی‌س ها شیوائی بودند، در دورهٔ امپراتور بزرگ کنشکا گسترش یافت. (۲)

جاده ابریشم نخستین راه تجاری- سیاسی موجود در تاریخ از سرزمین های کوشان، پارت، چین و روم میگذشت. راه آبی اوقیانوس هند نیز مورد استفاده دریا نوردان قرار داشت و ایشان با کشتی های خود در مصر، بنادر هند غربی و از راه آبی (بحری) امپراتوری کوشانیها رفت و آمد میکردند. دلایلی نیز برای این تصور وجود دارد، که در این دوره جاده ای از سرزمین استپی، از ناحیهٔ بین رودخانه سیردریا و آمو دریا به شهر های باستانی اروپای شرقی در شمال دریای سیاه ساخته شده بود. بدون تردید، موجودیت چنین راهی تماس های گوناگون و گسترده ای را بین مردمان سرزمین های مدیترانه ای، شرق نزدیک و میانه، آسیای مرکزی، شبه قاره هند و شرق دور بویژه در عصر کوشانی موجب میشد. سکه های بدست آمده کوشانیها در حوالی کیف، اتیوپی و شهر های امپراتوری روم در منطقهٔ کاما (غرب اورال) مؤید این ارتباطات است. همچنین عاج ساخته های هندی در دوران کوشانی در یمپی و نیز شیشه های رنگین رومی در قصور فرمانروایان کوشانی در بگرام کشف گردیده است. آثار بدست آمده از این ساحات بگونهٔ حکایت از روابط گستردهٔ بین ملل مختلف در زمان کوشانی داشته است. دوره کوشانی نه تنها تماس اولیهٔ بین شرق و غرب را بوجود آورد، بلکه باب نوینی را در پیشرفت و تعالی فرهنگی و تاریخی گشود. (۳)

ظرفیت و توانایی پیشرفت فرهنگ دوره کوشانی وقتی به نقطه اوج خود رسید، که شاهان این دودمان یک پالیسی مسالمت آمیز با ادیان دیگر را برگزیدند، چنان خط مشی عجیبی که هنوز کاملاً روشن نشده، که شاهان کوشانی خود چه دین داشته اند. این سیاست زمینه را طوری مهیا ساخت، که ملت ها و اقوام مختلف زیر یک بیرق جمع شدند و از شاهراه که شرق و غرب و شمال و جنوب دنیا را بهم وصل میکرد، بهره برداری کنند. (۴)

پادشاهان کوشانی، در مقابل مذاهب مختلف سیاست اغماص داشتند. در تایید آزاد اندیشی موجود بین ایدئولوژی های مذهبی و سنت های فرهنگی، شواهدی از مسکوکات فرمانروایان کوشانی در دست است، که پرستشگاه های ارباب الانواع، الهه ها و ادیان مختلف در روی آنها کنده کاری شده

است. بطور مثال، به روی سکه های کنشکا اسما و تصاویر ایزدان هم پیوند با هند، ایران و ادیان هلنی مشاهده میشود. (۵)

کنشکا هنگامیکه بر تخت جلوس نمود، به کدام مذهب و دین خاص معتقد نبود، اما همه مذاهب و رسم و رواج های آنزمان را محترم میشمرد، حتی در سکه های خود تجسم از ارباب الانواع را درج مینمود. بعداً فامیل وی به تدریج به بودیزم گراییده شدند، قسمی که مدارک بدست آمده از پیتاوه Paitawa و شترک Shotorak در ورای ریلیف های سنگی شییست، ملاحظه میشود مشعر بر آنست، که کوشانیها دین جدید را پذیرفته اند. این مطلب واضح است، که بودیزم در عهد امپراتوری کوشانیها بالاخص در دوران کنشکا به اوج خود رسید. کنشکا با قبول دین بودائی و یا مطابق روایات بعضی از مؤرخین با قبول کمک به توسعه این دین قلوب اکثر مردم را نه تنها در سرزمین خودش، بلکه در هند و چین نیز بدست آورده بود. چنانچه طبق هدایت و امر کنشکا در قلمرو پهناور و وسیع او تعداد زیادی از سانگارامه ها Sangharamas استوپه ها و پیکرهای بودا اعمار گردید، که تا هم اکنون در اثر حفریات باستان شناسی از سرزمین های مربوط کوشانی کشف و بدست می آیند. کنشکا در سال های اول جلوس خویش صرف از نگاه سیاست دین بودائی را حمایت مینمود، اما بعداً خود وی نیز بر آن گرویده شد. ضرب هیکل ساکیامونی Sakyamoni در سکه همراه با نام کنشکا در سالهای اخیر، حکمرانی وی و اعمار استوپه های بزرگ در پشاور مدرک و گواه موجه بر این دلیل شده میتواند. خصوصاً تأسیس یک شورای بزرگ مذهبی توسط کنشکا و علاقه آن در کار این شورا مدارک قوی میباشد. (۶)

در مورد سیاست مذهبی کوشانیان دوکتور صاحبزمرادی چنین مینگارد: در تمام قلمرو مفتوحه کوشانیان تساهل دینی و پلورالیزم عقیدتی حکمفرما بود و صومعه ها و ستوپه های مذهبی مختلف وفرآوانی در این دوره اعمار گردید. شهریار بزرگ کوشانی که خود پیرو دیانت زردشتی بود، در اواخر سلطنت خود به کیش بودائی علاقه فراوان گرفت و تحت تاثیر این گرایش دینی وی بسیاری از مجسمه ها و هیکل های رجال بزرگ دولتی و روحانی بودائی در مکتب آرت و هنر گندهارا به بهترین صفت هنری ساخته شده اند، که در تبارز این آثار حیرت انگیز قبل از همه مدیون اراده هنر پرورانه و فرهنگی کنشکا میباشد. قبل بر این زمامداران کوشانی در زمینه رشد هنر گندهاری به مثابه آمیزه از هنر یونانی و باختری توجهات لازم مبذول نموده بودند و آشوکا پادشاه موریائی بودائی هند در این زمینه تلاش های را در قرن سوم ق.م راه اندازی نموده بود، اما کنشکا همه این امورات را (هیکل سازی، ستوپه ها و صومعه های دینی، سنگنبشته ها، معماری، شهرسازی، مسکوکات فلزی، طلائی و نقره یی) به حد کمال تشویق و حمایت نمود. (۷)

برای دانشمندان و محققان رشته تاریخ و باستان شناسی سکه ها و کتیبه ها، ارزش و اهمیت بزرگی را دارا بوده، زیرا که شواهد این آثار برای مطالعات تاریخی از اعتبار و مؤثقت خیلی زیاد

برخوردار است. این آثار و مدارک تاریخی و باستانی تنها حقایق معلوم صنایع دیگر را تایید نمیکند، بلکه معلوماتی را نیز مهیا میسازد، که قبلاً به دانشمندان و محققان آشکارا نبوده است (۸) به همین دلیل، همه معلومات ما در بارهٔ دین و مذهب کوشانی ماخذ است از سکه ها و کتیبه ها، معابد و تعدادی از اسناد مکتوب و بنابراین در مورد دین مردم تحت حمایه شان اطلاع درستی در دست نیست، اما بدون تردید اعیان و نجای جامعه پیوسته پیرو کیش و مذهبی میباشند، که در حلقه دربار مورد قبول باشد. تلاش همه جانبه کنشکا در بین المللی گردانیدن مهیاانا و ایجاد اماکن مقدسه بودائی در پشاور و غیره جاها همه با قوت هرچه بیشتر اشاره به این نکته دارد، که وی پیرو آتشین دین بودایی بوده است. و این در حالی است، که سکه های کوشانی آراسته به تصاویر ایزدان یونانی، رومی، ایرانی و هندی است و حتی نشانه های تعلق خاطر به چینی ها هم در آنها یافت میشود. در پرتو حقایق فوق و در میان جمعیت انبوهی از ایزدانی که در سکه ها حضور دارند دشوار است بتوان به روشنی دریافت، که این علاقه خاص پادشاهان کوشانی چه و کدام یک از آنان بوده است. با وجود این حالت دانشمندان رشته کوشان شناسی با ملاحظه جواب گوناگون مسایل و اسناد گرد آمده، به این نظراند، که اگر نه همه شاید برخی از شاهان کوشانی بودائی مذهب بوده اند. پادشاه دوم این دودمان، ویما دارنده لقب مهیشواره بوده است، که دلالت به تمایل او به شیوا دارد. به همین گونه واسودیوا که باید گفت نام او نشانه دین هندویی است. زنده گینامه کنشکا و دربارانش با کیش بودایی عجین است. غالب دانشمندان رشته کوشان شناسی به این باور اند، که پیکر بودا در آغاز سلطنت کنشکا ساخته شده بود، کهن ترین پیکر بودا، بودیستوا مربوط به مکتب ماتورا تعلق داشته، به کوشانیان

(سال دوم پادشاهی کنشکا) و پیکر بودای سارنات (مربوط سال سوم آن)

بر علاوه، بلند مرتبه ترین درباریان مذهبی دوره کوشانی، مثلاً آشوه گهوشه، که داستان زنده گی بودا را به شکل کتابی تالیف کرده بود، خود خدمت بزرگی بوده است به غنی گردانیدن هنر مکتب گنداره و ماتورا شهرت جهانگیر این جلوه فرهنگ کوشانی مبین این حقیقت است، که کیش خیلی مورد توجه شاهان دودمان کوشانی باید بودائی بوده باشد و فراخ نظری ایشان در مقابل ادیان دیگر، به باور دانشمندان، کار سیاسی و دلجویی و جلب و جذب قلوب بیگانگان بوده است. پیروی و پیگیری این گونه سیاست در جامعه دارای تکرار اقوام و طوایف، درست ریشه همان روشی بوده، که مغول های هندوستان، مثلاً جلال الدین اکبر در قرن هفدهم اختیار کرده بود، این اخلاق سیاسی اکبر از سوی متعصبین مانند عبدالقادر بداونی همان گونه مردود شد که در دوره کوشانی، در کشور چین نسبت به کنشکا تبلیغات سوء وجود داشت. (۹)

در نتیجه گفته می‌توانیم، که زمامداران کوشانی دارای یک ایدئولوژی قوی و سیاست مدبرانه ای را در قبال ادیان و مذاهب آنوقت اتخاذ نموده بودند، که باعث وحدت میان مردمان مختلف در این سرزمین گردیده بود. و ادیان مروجه آن زمان از قبیل زردشتی، برهمنی، بودائی، شیوائیزم، الهه های

یونانی و بسا مکتب های عقیدتی خورد و کوچک دیگر مورد احترام و توجه خاص آنان قرار داشت، که این امر باعث رضائیت و خوشبینی اقشار مختلف مردم و حمایه آنها از حکومت آنوقت گردید و مردمان مختلف، همراه با داشته ها و آمیزه های مذهبی و هنری متفاوت در رشد و پیشرفت فرهنگ درخشان دوره کوشانی نقش بسزایی را ایفا نموده و آثار بی بدیل هنری و فرهنگی را بوجود آوردند.

منابع

- ۱- هایده، معیری. باختر به روایت تاریخ، چاپ تهران، سال ۱۳۷۷ هـ.ش، ص ۱۰۸.
- ۲- غلام محمد، غبار. افغانستان در مسیر تاریخ، مطبوعه دولتی، سال ۱۳۴۶ هـ.ش، ص ۵۱.
- ۳- هایده، معیری. باختر به روایت تاریخ، چاپ تهران، سال ۱۳۷۷ هـ.ش، ص ۱۰۹.
- ۴- پوهاند سرور، همایون. مجله کوشانی، دور سوم، شماره پنجم، سال ۱۳۸۴ هـ.ش، ص ۴.
- ۵- هایده، معیری. باختر به روایت تاریخ، چاپ تهران، سال ۱۳۷۷ هـ.ش، ص ۱۱۰.
- ۶- م ع صدیقی. مجله کوشانی، مترجم عبدالشیرحمیدی، شماره اول، سال اول، ۱۳۸۱ هـ.ش، ص ۵۸.
- ۷- صاحبنظر مرادی. مجله تحقیقات کوشانی، دوره سوم، شماره هشتم و نهم، سال ۱۳۸۷ هـ.ش، ص ۷۲.
- ۸- ان. لاهییری. مجموعه مسکوکات یونانو- باختری و هند، ترجمه الف شاه خدران، مطبوعه دولتی، سال ۱۳۶۵ هـ.ش، ص ۱.
- ۹- پوهاند سرور، همایون. مجله کوشانی، دور سوم، شماره پنجم، سال ۱۳۸۴ هـ.ش، ص ۷-۸.

یادونه د روان لمریز کال د حمل د میاشتې په مجله کې د ښاغلي عرفان الله احمدزي لیکنه د کمپیوټري ستونزې له کبله د ښاغلي مرستیال سرمؤلف فیض الله فایز تر نامه لاندې چاپ شوې ده.

د عرفان مجلې اداره له دواړو قدرمنو څخه په ښې سره دغه کمپیوټري ستونزه د ثور په میاشت کې تصحیح کړې ده، هیله ده معذرت مو ومني.